

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEHRÎZÂDE MEHMED SAİD'İN TİBRÜ'L-MESBÛK FÎ
TARÎKÎ'S-SÛLÛK İSİMLİ ESERİ
(METİN-İNCELEME)

Mushfiga KARIMOVA

2501230575

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Reyhan ÇORAK

İSTANBUL-2024

ÖZ

ŞEHRÎZÂDE MEHMED SAİD'İN TİBRÜ'L-MESBÛK FÎ TARÎKÎ'S-SÛLÛK İSİMLİ ESERİ (METİN-İNCELEME)

MUSHFIGA KARIMOVA

Bu çalışma, XVIII. yüzyıl Osmanlı biyografi müellifi ve tarihçisi Şehrîzâde Mehmed Saîd'(ö. 1178/1764)'in telif ettiği *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk* isimli eserin metin ve incelemesini ele almaktadır. Eserin ulaşılabilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar Koleksiyonu'ndaki 8410 numarada kayıtlıdır.

Temelde, manevî bir yolculuk olan seyr ü sülûk'a adım atan dervişlere rehberlik etmek amacıyla kaleme alınan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk*, ele aldığı öğretileri on iki bâb çerçevesinde açıklayan tasavvufî içerikli bir risâledir. On iki bâb, ağırlıklı bir şekilde seyr ü sülûk yolunda ilerleyen sâliklerin uzak durmaları gereken davranışlar, kazanmaları gereken erdemler ve nefsin mertebeleri olarak bilinen yedi aşamanın ilk dördünü teşkil eden nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime ve nefs-i mutmainne hakkında bilgi vermektedir. Geri kalan kısımda ise, birtakım tasavvufî kavramların açıklamaları ve tasavvufun tanımları üzerinde durulmuştur. Müellifi tarafından seyr ü sülûk yolculuğuna intisâb eden sâliklere yol göstermek maksadıyla yazıldığı belirtildiği için, çoğunlukla didaktik bir üslûbun kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, eserin edebî türler arasında tarîkatnâme türüne yakın olduğu söylenebilir.

Çalışmamız, giriş ve üç ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, müellif kısaca tanıtılarak Tarîkatnâme türüne dair özet niteliğinde bilgi verilmiştir. İlk bölümde, Şehrîzâde Mehmed Saîd'in hayatı ve diğer çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk*'un şekil ve muhtevâ özellikleri incelenmiştir. Ayrıca, eserin ismi ve istinsah tarihine dair genel bilgi verilmiştir. Eserin dil ve üslup özellikleri, referans aldığı kaynaklar ve metin dahilinde yer alan manzum kısımlar değerlendirilmiştir. İlave olarak, yazma eserin telif sebebine temas

edilmiş ve ihtivâ ettiği konular sırasıyla ele alınmıştır. Son bölümde, risâlenin mevcut nüshası kısaca tanıtılarak metni kurarken takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmiş ve transkripsiyonlu metin ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Türk İslâm Edebiyatı, Tarikatnâme, Şehrîzâde Mehmed Saîd, Tibrü'l-Mesbûk, Seyr ü Sülûk.

ABSTRACT
ŞEHRÎZÂDE MEHMED SAİD’S WORK NAMED TİBRU’L-MESBÛK FÎ
TARÎKÎ’S-SÛLÛK
(TEXT-ANALYSIS)

MUSHFIGA KARIMOVA

This study examines the text and analysis of the work titled *Tibru’l-Mesbûk fî Tarîkî’s-Sûlûk*, authored by the 18th-century Ottoman biographer and historian Şehrîzâde Mehmed Saîd (d. 1178/1764). The only accessible copy of the work is registered under number 8410 in the Süleymaniye Library, Manuscripts Donation Collection.

Written primarily to guide dervishes who embark on a spiritual journey, *Tibru’l-Mesbûk fî Tarîkî’s-Sûlûk* is a mystical treatise that explains the teachings it covers in twelve chapters. Twelve chapters mainly provide information about the behaviors that the traveler should avoid on the path of seyr u suluk, the virtues that they should acquire, and the first four of the seven stages known as the stages of the soul, namely the nafs-i emmare, nafs-i levvâme, nafs-i mülhime, and nafs-i mutmainne. The remaining part focuses on the explanations of some Sufî concepts and the definitions of Sufism. It is stated that the work was written by the author to guide seekers (sâliks) embarking on the journey of seyr u sulûk, and for this reason, a predominantly advisory and didactic tone appears to have been employed. In this context, it can be stated that the work closely aligns with the tarîkatnâme genre among literary types.

Our study consists of an introduction and three main chapters. In the introduction, the author is briefly introduced, and a summary of information about the tarîkatnâme genre is provided. In the first chapter, the life and other works of Şehrîzâde Mehmet are examined. In the second chapter, the structural and content features of *Tibru’l-Mesbûk fî Tarîkî’s-Sûlûk* are analyzed, and general information regarding the title and transcription date of the work is provided. The language and stylistic features of the work, the sources it references, and the poetic sections within the text are evaluated. Additionally, the purpose of the manuscript's composition is

addressed, and the topics it encompasses are examined in order. In the final chapter, the existing copy of the treatise is briefly introduced, the methodology followed in establishing the text is explained, and the transcribed text is presented.

Keywords: Sufism, Turkish Islamic literature, Tarîkatnâme, Şehrîzâde Mehmed Saîd, Tibru'l-Mesbûk, Seyr u Sulûk.

ÖNSÖZ

Seyr ü sülûk, tasavvuf geleneğinde bireyin manevî mükemmelliğe doğru yaptığı içsel yolculuğu ifade etmektedir. Bu kavram, kişinin nefsini terbiye etme ve Allah’a yakınlaşma sürecini kapsar. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerindeki tasavvufî hareketler ve tarikatlar aracılığıyla şekillenerek yayılan seyr ü sülûk kavramı, Müslüman toplumlar arasında etik ve manevî değerlerin yeniden canlandırılmasında merkezî bir rol oynamıştır.

Edebiyât açısından seyr ü sülûk teması, birçok İslâmî eserde yer tutmaktadır. Şiirlerde, hikâyelerde ve menkûbelerde işlenen bu içsel yolculuk, okuyucuya manevî arayış ve gelişim üzerine derin düşünceler sunarken, tarihsel ve kültürel bağlamda İslâm dünyasının manevî yaşantısına ışık tutar.

Tarikatların âdabını, erkânını, dervişlerin manevî terbiyesini ve tarikat içindeki kuralları anlatan tarikatnâmelerde seyr ü sülûk, müridin manevî gelişim yolculuğunu yönlendiren temel bir kavram olarak ele alınır. Bu tür eserler, sâlikin içsel yolculuğunda nefsini arındırma sürecini açıklar ve mürşid-mürid ilişkisi gibi birçok ilkeye yer verir. Seyr ü sülûk sürecinin aşamaları, müride ahlâkî ve toplumsal erdemler doğrultusunda rehberlik etmek amacıyla sıralanmıştır. Böylece, tarikat düzeninde uyulması gereken esaslar net bir çerçevede sunulmuştur.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden *Tibrü’l-Mesbûk fî Tarîki’s-Sülûk* isimli risâle, bahsi geçen seyr ü sülûk yolculuğuna giren sâliklere yol göstermesi amacıyla kaleme alınmış bir eserdir. Tarikatnâme türünde yazıldığı düşünülen risâle, bir mukaddime ve on iki bâbdan oluşmaktadır. Sâlikin manevî yolculuğu sırasında edinmesi gereken ahlâkî değerleri ortaya koyan eser, öncelikle günümüz alfabesine aktarılmış ve ele aldığı konular incelenerek muhtevâsı Türk İslâm Edebiyatı açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, büyük bir özen ve sabırla danışmanlığımı yürüten, çalışma sürecinin her aşamasında samimi desteğini ve ilgisini eksik etmeyen değerli hocam Doç. Dr. Reyhan Çorak’a, yüksek lisans ders dönemim boyunca üzerimde emekleri bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ali Öztürk ve Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği’ye, eserin gün yüzüne çıkarılmasında ve üzerinde çalışılmasının

önerilmesinde büyük rolü olan Dr. Fakirullah Yıldız'a, hadîs kaynaklarının taranmasında önemli katkıları olan Dr. Kübra Ceylan'a, bazı Arapça ibarelerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hatice Aslan Sözüdoğru'ya, maddî ve manevî her anlamda daima yanımda olan sevgili eşim Dr. Moyfat Karimov'a teşekkür ederim.

Mushfiga KARIMOVA

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRİZÂDE MEHMET SAİD'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI	5
1.2. ESERLERİ	8
1.2.1. <i>Târîh-i Nevpeydâ (Kurretü'l-ebâr fî netâyici't-tevârîh ve'l-ahbâr)</i>	9
1.2.2. <i>Gül-i Zîbâ</i>	10
1.2.3. <i>Tâcü'l-Kavânîn</i>	10
1.2.4. <i>Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye</i>	10
1.2.5. <i>Zübdetü'l-Ahbârî'l-Müteallika bi'l-Bihâr</i>	11
1.2.6. <i>Zübdetü't-Tevârîh</i>	11
1.2.7. <i>Metnü't-Tevârîh</i>	12
1.2.8. <i>Gülşen-i Mülûk</i>	12
1.2.9. <i>Ravzatü'l-Enfûs fî't-Târîh</i>	12
1.2.10. <i>Heşt Bihişt</i>	13
1.2.11. <i>Lübbü't-Tevârîh</i>	13
1.2.12. <i>Târîh-i Düvel ve Mülûk</i>	13

İKİNCİ BÖLÜM

TİBRÜ'L-MESBÛK FÎ TARÎKÎ'S-SÛLÛK'DE ŞEKİL VE MUHTEVÂ

2.1. ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	15
2.1.1. Nüsha İncelemesi	15
2.1.2. Eserin İsmi Ve İstinsah Tarihi	15
2.1.3. Dil Ve Üslup Özellikleri	17
2.1.3.1. Dil Özellikleri.....	17
2.1.3.2. Üslup Özellikleri	18
2.1.4. Eserin Referans Aldığı Kaynaklar	19

2.1.4.1. Şehrîzâde'ye ait diğer eserler	19
2.1.4.1.1. <i>Fethu'l-Hallâk</i>	20
2.1.4.1.2. <i>Eşrefü't-Tevârih</i>	22
2.1.4.1.3. <i>İlhâmu'l-Hak</i>	22
2.1.4.1.4. <i>Fütûhât-ı Kudsiyye</i>	23
2.1.4.1.5. <i>Risâle-i Ahlâk</i>	24
2.1.4.2. Başka Müelliflere Ait Eserler	24
2.1.4.2.1. <i>Kûtü'l-Kulûb</i>	24
2.1.4.2.2. <i>Şerh-i Tecelliyât</i>	25
2.1.4.2.3. <i>Kitâb-ı Maksadu's-Sâlikîn</i>	25
2.1.4.2.4. <i>Tarîkatnâme</i>	26
2.1.5. Eserin Tertibi	26
2.1.5.1. Eserde Yer Alan Manzûmeler	27
2.2. ESERİN MUHTEVÂ İNCELEMESİ	33
2.2.1. Eserin Telif Sebebi Ve Takdimi	33
2.2.2. Muhtevâsı.....	35
2.2.2.1. Eserin İhtiva Ettiği Konular	35
2.2.2.1.1. Dört Kapı: Şariat, Tarîkat, Hakikat, Marifet	35
2.2.2.1.2. Zahirî ve Batınî İlimlerin Gerekliliği	36
2.2.2.1.3. Şariatın Gerekliliği	37
2.2.2.1.4. Tarîkat Âdabı	38
2.2.2.1.5. Müridin Âdabı	39
2.2.2.1.6. Şeyhe olan İhtiyaç	40
2.2.2.1.7. Şariat Üzere Zikir Âdabı	42
2.2.2.1.8. Takvâ Üzere Yeme İçme	43
2.2.2.1.9. Şariat Üzere Halvet Âdabı.....	44
2.2.2.1.10. Tarîkat Üzere Vakıa Âdabı	45
2.2.2.1.11. Nefs-i Emmâre.....	46
2.2.2.1.12. Nefs-i Levvâme	48
2.2.2.1.13. Nefs-i Mülhime	49
2.2.2.1.14. Nefs-i Mutmainne.....	51
2.2.2.1.15. Bazı Tasavvufî Kavramlar ve Açıklamaları	52

2.2.2.1.16. Tasavvufun Tanımları.....	54
2.2.2.1.17. “Tasavvuf” ve “Sûfî” Kelimeleri Üzerine	54
2.2.2.2. Eserde Zikredilen İsimler	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİBRÜ’L-MESBÛK FÎ TARÎKÎ’S-SÛLÛK METNİ

3.1. NÜSHA TAVSİFİ.....	58
3.2. METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM	58
3.4. TRANSKRİPSİYONLU METİN	61
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	111
EKLER.....	120

KISALTMALAR LİSTESİ

as.	: Aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ.B.B.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
m.	: Mîlâdî
ms.	: Manuscript
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
or.	: Orijinal (metin)
ö.	: Ölüm tarihi
s.a.v.	: Sallallahû aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkîk eden
t.y.	: Basım tarihi yok
TY.	: Türkçe yazmalar
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak

GİRİŞ

Araştırma konumuz, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* adı verilen tasavvufî bir el yazması eserin incelenmesidir.

Yazma eserler, İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedirler. Bu eserlerin günümüze aktarılması, kültürel tarihimizin korunması ve anlaşılması açısından kayda değer bir önem arz etmektedir. Söz konusu eserin, tasavvufî muhtevayı hâiz ve zengin bir iktibas kaynağına yer vermesi itibarıyla dönemin düşünce dünyasına ışık tutabilecek unsurlar taşıdığı gözlemlenmektedir.

Eserin müellifi Şehrîzâde Ahmed bin Müzehhib Saîd (ö. 1178/1764), XVIII. yüzyılda yaşamış Osmanlı döneminin biyografi yazarı ve tarihçisi olarak bilinir.¹ Türkçe ve Arapça olmak üzere özellikle tarih, biyografi ve edebiyât alanında otuza yakın eser telif etmiş olan bu çok yönlü müellifin² bilhassa modern tarih yazımının temsilcilerinden biri olduğu söylenebilir. Şehrîzâde'nin günümüze ulaşabilen eserleri, yurt içinde ve yurt dışındaki çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.³

Şehrîzâde, kırk altı yıl kadar süren kısa ömrüne çeşitli alanlarda pek çok eser sığdırmıştır. Velûd bir müellif olan Şehrîzâde'nin yaşamı ve eserleri üzerine sınırlı sayıda çalışma yapılması ve hayatına dair ulaşılabilen bilgilerin kısıtlılığı, onun ilmî ve tarihî önemiyle tezat oluşturan bir durumdur.⁴

Eserlerinde çok fazla âyet, hadîs ve Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere kelâm-ı kibârlara yer veren Şehrîzâde'nin hem dinî ilimlere hem de söz konusu dillere hakim olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Bir diğer kayda değer husus ise, ona ait olduğu tahmin edilen önemli sayıda eserin günümüze ulaşamamış olmasıdır.

¹ Faruk Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 7 Nisan 2024).

² Davut Adlığ, “Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Hayatı ve Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye Eserinin Tahlili”, *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/2022/1 (2022), 110.

³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 3/143; Nurten Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri: Tahlil ve Metin* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), iv.

⁴ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982), 325.

⁵ Davut Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* (İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık, 2020), 54; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

Sayılarının kırk altı civarında olduğu belirtilen bu eserlerin sadece isimleri bilinmektedir.⁶ Nurten Sevinç'in *Şehrîzâde Mehmed Saîd ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri* isimli doktora çalışmasında "Günümüzde nüshası bilinmeyen eserler" başlığı altında sıralanan eserlerden biri de *Tebru'l-Mesbûk fî-Âdâbi's-Sülûk*'tür.⁷ Bu eserin çalışmamıza konu olan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* isimli risâle ile aynı eser olabileceği düşünülmektedir. Nitekim metnin 3^a varagında: "Ve ba'd bu 'abd-i haqîr-i şikeste-zamîr el-Hâc Dervîş Muhammed Sa'îd-i pür-taqqîr eş-şehîr bi-Şehrîzâde nâle mâ erâdehû ve rahîma'llâhu lehu ve li-vâlideyhi ve li-üstâzeyhi ve li-sâ'ir-i ihvânihi." ifadeleriyle müellif bizzat ismini zikretmektedir. Ancak, Şehrîzâde'nin öncelikli olarak tarih yazarı kimliğiyle tanınması ve eserlerinin büyük çoğunluğunu bu alanda kaleme almış olması, temelde bir sâlikin sülûk yolculuğunu konu edinen *Tibrü'l-Mesbûk*'un içeriği bağlamında, onun tasavvufi olan bağı ve bu alandaki konumunu daha geniş bir perspektiften incelemeyi gerektiren bir mesele olarak ele alınabilir. Bu durum, eserin Şehrîzâde'ye aidiyeti meselesinin hâlen araştırılmaya açık bir konu olarak değerlendirilebileceğini düşündürmektedir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden eser, Türkçe mensur bir metindir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar Koleksiyonu'ndaki 8410 numarada yer almaktadır. Eserin başka bir nüshasının var olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak yerel ve uluslararası kütüphanelerin el yazmaları katalogları araştırılmış, ancak herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Aynı şekilde, eserin bilinen yegâne nüshası üzerine yürütülmüş doğrudan veya dolaylı bir çalışma da tespit edilmemiştir. Bu anlamda, ulaşılabilen başka bir nüshası bulunmayan ve daha önce yayınlanmamış söz konusu eserin, Türk İslâm edebiyâtı sahasına kazandırılmasının önemli olabileceği düşünülmektedir.

Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk, tasavvufî gelenek içerisinde şekillenen ve sâlikin manevî yolculuğunda rehberlik etmek amacıyla kaleme alınan bir risâledir. Eserde; müşîd-mürîd ilişkisi, nefis terbiyesi, edep ve ahlâk ilkeleri gibi tasavvufun temel kavramları ele alınmaktadır. Ayrıca, sâlikin hem bireysel manevî gelişimini hem de toplumsal hayatta sergilemesi gereken davranışları düzenleyen esaslara yer

⁶ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 243.

⁷ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, x.

verilmektedir. Bu bağlamda, eserin tasavvufî öğretileri sistemli bir şekilde sunan tarîkatnâme türüne ait olabileceği tahmin edilmektedir.

İslâm dinine girdikten sonra Türkler, tasavvufî muhtevâda pek çok eser kaleme almıştır. Bu eser türlerinden biri de “Tarîkatnâme” adı verilen risalelerdir. Tarîkatnâme, Arapça "yol" anlamına gelen tarîk kelimesi ile Farsça "mektup" anlamındaki nâme sözcüğünün birleşiminden oluşan bir terimdir.⁸ Sözcük, sonuna aldığı “nâme” ekiyle birlikte belirli bir tarîkat bünyesinde uyulması gereken kural ve esasları açıklayan eserler için kullanılan bir terim haline gelmiştir.⁹

Sûfiler tarafından “sâliki hakîkate ulaştırıcı yol” olarak tanımlanan tarîkatlar, Müslüman halkın dinî inanç ve duygularını canlı tutmuş, gayrimüslimlerin İslâm’a yönelmesine vesile olmuş, seferlerde İslâm ordularına destek vermiş ve fethedilen bölgelerde yerleşerek İslâmiyet’in yayılmasında etkili olmuştur.¹⁰ Dinin belli bir anlayışa bağlı olarak yorumlandığı ve yaşandığı sosyal kurumlar olan tarîkatlarda, her şey daha ilk adımdan itibaren bir âdap ve erkâna bağlanmıştır. Bu sebeple tarîkatnâmeler, Türk kültür ve sosyal hayatının geniş bir alanında anahtar niteliği taşıyan eserlerdir. Bu eserler; tarîkat mensubu olmuş kişilere tarîkat içinde neyi nasıl yapacaklarını, kime nasıl davranacaklarını anlatan, eğitici ve talimatnâme niteliği taşıyan eserlerdir.¹¹ Tarîkatnâme metinleri, tarîkatların öğreti ve uygulamalarını belgeleyerek tasavvufî bilgi ve geleneğin sürekliliğini ve yayılımını desteklemiştir.¹²

Tarîkatnâmeler, tasavvufî geleneğin sosyal ve ahlâkî yönlerini ele alan eserler olarak öne çıkmaktadır. Eşrefoğlu Rûmî’den itibaren pek çok şeyh ve sûfî tarafından kaleme alınan bu tür eserler, tarîkatların iç düzenini, mürşid-mürîd ilişkilerini ve sâlikin uyması gereken edep ilkelerini detaylandırmaktadır. Aynı zamanda âyet, hadis, menkıbe ve üstatlardan aktarılan ilkeler aracılığıyla tasavvufun fıkri boyutuna

⁸ Hüseyin Kaba – Sinan Kazancı, “Tarîkat-Nâme Türü ve Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Bir Tarîkat-Nâme”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad)* 7/2 (2023), 390.

⁹ Abdullah Taşkır, *Türk İslam Edebiyatında Tarîkatnâmeler Ve Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin Kenzü'l-Esrâr Adlı Tarîkatnâmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024) 1.

¹⁰ Reşat Öngören, “Tarikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Kasım 2024).

¹¹ Aziz Mahmud Hüdayî, *Tarîkatnâme*, haz. Nevzat Özkan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2014), 17.

¹² Taşkır, *Türk İslam Edebiyatında Tarîkatnâmeler Ve Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin Kenzü'l-Esrâr Adlı Tarîkatnâmesi*, 3.

da ışık tutmaktadır. Bu yönüyle bir düşünce ve davranış modeli oluşturmayı da hedeflemektedir.¹³

Tarîkatnâme türüyle ilgili bilinen ilk yayın, İsmail Hakkı Ertaylan'ın bir yazısıdır.¹⁴ Bu tür metinler; sâlikin mürşidine karşı davranışları, halvetin gereği, zikir ve sema' âdâbı, şeyhe bağlanma ve günlük ibadetlere ilişkin kurallar gibi konuları ele alarak sâlikin manevî yolculuğuna rehberlik etmeyi amaçlar.¹⁵

Özetle, tarîkat mensuplarını eğitme amacıyla yazılan tarîkatnâmeler, tarîkatın içsel prensiplerini, seyr ü sülûk adı verilen manevî yolculuğun ayrıntılarını, mürid ve şeyhin yerine getirmesi gereken sorumlulukları kapsamaktadır.¹⁶

Hakîkate ulaşma yolculuğu¹⁷ olarak tanımlanan seyr ü sülûk kavramını merkeze alan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, bu yola adım atan bir dervişin hangi davranışları benimseyip hangi tutumlardan sakınması gerektiği ve şeyhine karşı sergilemesi gereken edebe dair ilkeleri ele almaktadır. Bu yönleriyle tarîkatnâme türü geleneğinde yazıldığı düşünülen eserin gün yüzüne çıkarılmasının tasavvufî mirasın anlaşılmasına katkıda bulunabileceği ve edebî literatüre değer katabileceği öngörülmektedir.

¹³ Hüdâyî, *Tarîkatnâme*, haz. Nevzat Özkan 6.

¹⁴ Hüdâyî, *Tarîkatnâme*, haz. Nevzat Özkan, 17.

¹⁵ Taşkır, *Türk İslam Edebiyatında Tarîkatnâmeler Ve Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin Kenzü'l-Esrâr Adlı Tarîkatnâmesi*, 12.

¹⁶ Aslı Sürgit, "Ni'metullâhiyye Tarîkatına Yönelik Farsça Bir Tarîkatnâme: *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk*", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 21 (2023), 132.

¹⁷ Taşkır, *Türk İslam Edebiyatında Tarîkatnâmeler Ve Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin Kenzü'l-Esrâr Adlı Tarîkatnâmesi*, 2.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRÎZÂDE MEHMET SAİD'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

XVIII. yüzyıl modern tarih yazımının mümessillerinden biri olan Şehrîzâde Ahmed bin Müzehhib Saîd'in hayatına dair bilgiler kısıtlı ölçüdedir. Çeşitli ilim dallarında yazdığı eserleriyle tanındığı için ikinci bir Katip Çelebi olarak anılan Şehrîzâde İstanbul'da doğmuştur ancak doğum tarihi kaynaklarda ihtilaflıdır. Babinger¹⁸ ve F. Bilici'nin¹⁹ onun 1143/1730 tarihinde doğmuş olduğuna dair aktarımları gerçeği yansıtmamaktadır; zira müellifin *Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safa Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'ara* adlı eseri 1739 yılında kaleme alınmıştır. Henüz dokuz yaşındaki bir çocuğun böyle bir eser telif edemeyeceği aşikardır.²⁰

Babinger'ın Carl Brockelmann'a atıfla ifade ettiği, Şehrîzâde Mehmed Saîd'in 1730'da dünyaya geldiği iddiası, bu hatanın başkaları tarafından da tekrar edilmesine neden olmuştur. Nitekim Bağdatlı İsmail Paşa ve tanınmış biyografi âlimi Bursalı Mehmed Tahir de muhtemelen bilinçli bir şekilde Şehrîzâde'nin doğum tarihine dair net bir bilgi sunmaktan kaçınarak bu detayı atlamışlardır. Bu durum müellifimizin doğum tarihine dair görüş birliğinin olmadığını doğrular niteliktedir. Bu tür hata ve karışıklıkların devam etmesindeki en önemli etken, Şehrîzâde'nin eserlerinin dünya ve Türkiye kütüphanelerinde dağınık bir şekilde bulunması ve buralara nasıl intikal ettiğinin bilinmemesidir.²¹

“Mehmed Said ailesine ilişkin nesep zincirini; alim, arif, fazıl ve bilginlerin güzidesinin özüne vasıl olan babam Muhammed Şehrî ibn Yusuf bin Mustafa ibn Nasuh eş-Şehîd Allah'ın rahmetinin ve mağfiretinin denizlerinde yüzenlerden olsun diyerek cümlelerini dua ile tamamlamaktadır.”²² Bu cümlelerden babasının adının ve nisbesinin Mehmed Şehrî olduğu anlaşılmaktadır. Kendi hayatının yanısıra ailesine

¹⁸ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, 323.

¹⁹ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

²⁰ Ersen Ersoy, “Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin (ö.1764/65) Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz Dürer-i Zikr-i Şu'arâ Üzerine”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7 (Ekim 2011), 47.

²¹ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 7.

²² Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 4. Ayrıca bk. Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Metnü't-Tevârih* (St. Petersburg: Saint Petersburg Şarkiyat Enstitüsü, Ms. or. B1080), 65a.

dair de eldeki bilgilerin sınırlı ölçüde olduğu müellif *Metnü't-Tevârîh* ve *Kurretü'l-Ebsâr* gibi bazı eserlerinde babasının ifa ettiği görevlerden, bilgi birikiminden ve 1158/1745 yılı Rebülevvel ayında irtihal ettiğinden söz etmekte, annesi ile ilgili ise hiçbir bilgi vermemektedir. Sarf, nahiv, bedî'îyyât, mantık, hadîs, tefsir, fıkıh, kelâm gibi alanlarda bilgi sahibi olan babası Mehmed Şehrî, Başdefterdar Damad Mehmed Paşa'nın mektupçusu olarak görev yapmış ve İstanbul şehremini iken vefat etmiştir.²³

“Şehirli” anlamındaki “şehrî” kelimesinden türeyen Şehrîzâde ismi, Osmanlı devrinde İstanbul'da doğup büyüyen kimseler için kullanılırdı. Buradan, Şehrîzâde ismiyle anılan Mehmed Saîd'in de İstanbullu olduğu anlaşılmaktadır. Şehrîzâde, 1133/1720 tarihinde Berat gecesi Cuma günü İstanbul'da doğduğunu ve bu bilgilerin babası tarafından kaydedildiğini kendi eserlerinde belirtmektedir.²⁴ Dolayısıyla Franz Babinger²⁵ ve Faruk Bilici'nin²⁶ Şehrîzâde'nin 1143/1730 tarihinde doğduğunu söylemeleri hatalı bir tespit niteliğindedir denebilir.

Şehrîzâde, altı yaşında Kurân-ı Kerîm okumaya başlayarak erken yaşlardan itibaren ilme olan ilgisini ve yeteneğini göstermiş, bunun yanında çeşitli ilim dallarında yazılmış pek çok kaynağı okuyup inceleyerek ilmî birikimini derinleştirmiştir. Yirmi yaşına geldiğinde ise kendi eserlerini yazmaya başlamıştır. Nitekim onu “tarihçi âlimlerden biri” olarak niteleyen Bursalı Mehmed Tahir eğitimini doğup büyüdüğü İstanbul'da aldığını belirtir.²⁷ Yazdığı eserlerde Arapça ve Farsçayı ustaca kullanan Şehrîzâde, Müderris Mehmed Efendi ve Pir Kadı Yusuf Efendi'den ilim tahsil etmiştir.²⁸

Bursalı'nın ifadesiyle Katip Çelebi mukallidi, araştırmacı bir tarihçi olan Şehrîzâde, tahsilini tamamladıktan sonra katiplik gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur.²⁹ Nitekim onun *Zeyl-i Hâdikatü'l-Vüzerâ* isimli eserinde *Gül-i Zîbâ Zeyl-i Hâdikatü'l-Vüzerâ* eş-Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi Hâcegân-ı Dîvân-ı

²³ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 4; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

²⁴ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 8,9. Ayrıca bk. Şehrîzâde, *Metnü't-Tevârîh*, (Ms. or. B1080), 65a.

²⁵ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

²⁶ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

²⁷ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 10.

²⁸ Adlı, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye*, 54.

²⁹ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

Sultânî ibaresi yer almaktadır, buradaki “hâcegân” ifadesinden Şehrîzâde’nin özellikle devlet kademelerinde önemli bazı vazifelerinin olduğu hususu anlaşılmaktadır.³⁰ Müellifin ayrıca *Nevpeydâ* adlı eserinde Sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşa’ya yazdığı medhiyeler, onun himayesi altında meslek hayatında yükseldiğini düşündürmektedir.³¹

Şehrîzâde 1746-1747 tarihinde Müderrisi Mehmed Efendi ile beraber hacca gitmiş, gerçekleştirdiği bu ziyaretin detaylarını günümüze ulaşamamış *Tuhfetü’l-Haremeyn* isimli bir eserde kaleme almıştır.³²

Mâhir bir tarihçi olmasının yanısıra iyi de bir şair olan Şehrîzâde, eserlerinde sıklıkla yer verdiği âyet ve hadîsler ile birlikte Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dillerde atasözü, deyim, özlü söz ve şiirleri fazlaca kullanmıştır. Bu durum onun hem dinî ilimlere hem de bahsi geçen dillere olan vukufiyetini göstermektedir.³³

Eserlerinde ebced hesabıyla tarih düşürmede de oldukça başarılı olan müellif, bu konudaki maharetini bir eserinde “*Nazm-ı târîhte kimse bana muâriz olamaz / Vâdi-i inşâda da inkâr olunmaz miknetim*” diyerek dile getirmiş, devamında da *Görse yek fıkram eger reşk eyleye İbnü’l-‘Amîd* sözleriyle kendisini Büveyhi Şairi İbnü’l-‘Amîd ile kıyaslamıştır.³⁴

Şehrîzâde’nin vefat tarihi kaynaklarda³⁵ hicrî 1178 yılı olarak verilmiştir, bu tarih mîlâdî olarak 1764-1765 yıllarına tekâbül etmektedir. Ancak Bursalı Mehmed

³⁰ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü’l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 10. Ayrıca bk. Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Gül-i Zîbâ Zeyl-i Hâdikâtü’l-Vüzerâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 194.) Fihristü’l-kitâb sayfasından sonra.

³¹ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

³² Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye*, 54; Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü’l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 13. Ayrıca bk. Şehrîzâde Mehmed Said, *Kurretü’l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ)* (Kahire: Dârü’l-Kütübi’l-Kavmiyye, 192), 254b.

³³ Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye*, 54; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

³⁴ Davut Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi’nin Tuhfe-i Mustafaviyye fi Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye’sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 38; Ayrıca bk. Faruk Bilici, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi’nin Târîh-i Nevpeydâ Metni* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1974), vr. 27b; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”; Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü’l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 9.

³⁵ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

Tahir'in³⁶ *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde mîlâdî tarih sehven 1178/1768 şeklinde geçmektedir.

1.2. ESERLERİ

Velûd bir biyografi ve tarih yazarı olan Şehrîzâde, kırk altı yıl kadar süren kısa ömrüne birçok sahada telif ettiği ilmî ve edebî açılardan önemli nitelikte eser sığdırmıştır. Bu eserlerden bazıları Arapça, bazıları Türkçe olmak üzere kaleme alınmıştır. “Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, padişahların, sadrazamların ve kaptanıderyaların hayatı, Dünya tarihi, ahlâk felsefesi, yöneticilerde olması gereken hasletler, Osmanlı topraklarında tanınmış şairler gibi, özellikle tarih, biyografi ve edebiyat alanında otuza yakın eser vermiştir.”³⁷ Bu durumu kendisi *Tuhfe-i Mustafaviyye* adlı eserinde şöyle dile getirmiştir: “*Otuza vardı cümle te’lîfîm /Oldu her fennde nice taşnîfîm*”³⁸

O hem araştırmacı hem de derleyici bir tarih yazarıdır ve bilhassa tarih ve biyografi alanında önemli eserler vermiştir. Nitekim asıl şöhreti de on beşe yakın kaleme aldığı tarih ve biyografi kitabından gelmektedir.³⁹

Babinger’in ifadesiyle çok bilgili ve her alanda yazı yazmış bir tarihçi olan Şehrîzâde’nin birbirinden farklı alanlarda ortaya koyduğu onlarca eser, onun çok yönlü ve araştırmacı kişiliğinin bir işaretidir.⁴⁰

Müellifin Türkiye ve dünya kütüphanelerine dağılmış halde bulunan günümüze intikal etmiş eserlerinin yanısıra kitaplarında bahsettiği ancak günümüze ulaşamamış birçok eseri mevcuttur. Yalnızca isimleri bilinen bu eserlerin sayısı kırk

³⁶ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143.

³⁷ Adlığ, “Şehrîzâde Mehmed Said Efendi’nin hayatı ve Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye Eserinin Tahlili”, 110; Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü’l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 243.

³⁸ Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye*, 55. Ayrıca bk. Şehrîzâde Mehmed Said, *Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* (Kahire: Dârü’l-Kütübî’l-Kavmiyye, 45/555) 1b.

³⁹ Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye*, 55; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

⁴⁰ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 325.

altı civarındadır. Bu miktar onun oldukça üretken bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.⁴¹

1.2.1. *Târîh-i Nevpeydâ (Kurretü'l-ı-ıbsâr fî netâyici't-tevârîh ve'l-ahbâr)*

Eserin yazılmaya başlandığı yıl olan 1756 tarihinde dönemin padişahı III. Osman, sadrazamı Köse Bahir Mustafa Paşa, şeyhülislâmı ise Dürriyade Mustafa Efendi'dir. Nitekim kitapta bu üç şahsın güzelliklerini, erdemlerini ve başarılarını anlatan ağıdalı ve uzunca şiirler bulunmaktadır. Oldukça ayrıntılı bir mukaddimesi bulunan eserin bu bölümünde Şehrîzâde yararlandığı kaynakları bir liste halinde sunmaktadır. “Şehrîzâde eserinde kullandığı kaynakların geniş şekilde dökümünü yaparken ilk Osmanlı tarihine dair bugün de tanınan ve bilinen pek çok kaynağın adını verip tarihçinin mutlaka kaynağına işaret etmesi gerektiğini açık şekilde belirtir; ayrıca tarihçilik konusunda belki de Osmanlı sahasında modern tarihçilik anlayışına yakın ilk görüşleri serdedir.”⁴²

Yine mukaddimede Osmanlı Sultanlarının faziletleri örneklerle yüz madde halinde sıralanmıştır. Müellif, *Târîh-i Nevpeydâ* adıyla bilinen bu eserinde Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak, padişahların 301 yıllık tarihini kaleme almayı planlanmışsa da elde edilen nüshalar, bunun gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Naima Tarihi'nin örnek alındığı ve birçok cilt halinde tasarlanan eserin bir diğer ismi ise *Nuhbe-i Saîdî* dir.

Üç nüshası bulunan eserin müellif nüshası Kahire'de Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye'de (No. 192/3814, mikrofilm 61.938) bulunmaktadır. Bir nüshası da Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde (No. 13.279), diğer bir nüshası da “*Kurretü'l-ıbsâr fî netâyici't-tevârîh ve'l-ahbâr*” adıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY, No. 3291) bulunmaktadır.⁴³

⁴¹ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-ıbsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 243.

⁴² Feridun M. Emecen, “Hilafetin Devri Meselesi Şaban-ı Şifâî ve Şehrîzâde Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. Feridun M. Emecen vd. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 1/567.

⁴³ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 38,39.

1.2.2. *Gül-i Zîbâ*

Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadîkatü'l-vüzerâ* adlı eserinin zeyli olan *Gül-i Zîbâ* 1748'de kaleme alınmıştır. Eser, III. Ahmed'in ilk veziri Nişancı Ahmed Paşa'dan I. Mahmud'un sadrazamı Yirmisekiz Çelebizâde Saîd Mehmed Paşa'ya kadar otuz bir şahsın biyografisini ihtivâ etmektedir. Babinger'in dipnot kısmında verdiği bilgiye göre, bu eserden ne kadar bir kısmın Şehrîzâde'ye ait olduğu tespit edilememiştir. Çeşitli nüshaları olan eserin bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY, No. 9826) muhafaza edilmektedir.⁴⁴

1.2.3. *Tâcü'l-Kavânîn*

Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Lütfi Paşa'nın *Kâunnâme-i Süleymânî* adlı eserinden mülhem olarak kaleme alınan *Tâcü'l-Kavânîn*, I. Mahmud dönemi vezirlerinden Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir. Eser, padişahların hususiyetleri, vezir olacakların nitelikleri, yolculuğa çıkmanın usulleri ve devlet hazinesinin nasıl yönetilmesi gerektiği gibi konuları ele almaktadır. Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesinde 2064 numaralı kayıta yer almaktadır.⁴⁵

1.2.4. *Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye*

Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Tuhfe-i Mustafaviyye fî-Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* adlı eserini Kaptanıderyâ Şehsuvar oğlu Hacı Mustafa Paşa'nın isteği üzerine telif etmiştir.⁴⁶ F.Babinger eserin 1761 tarihli olduğunu ve bütün derya kaptanlarının biyografyalarını ihtivâ ettiğini söyler.⁴⁷ Ancak bu eserin, Baltaoğlu Süleyman Bey'den Mehmed Saîd'in zamanına kadar yaşamış derya kaptanlarının hayat hikâyelerini içerdiği düşünülmektedir.⁴⁸ Eserin müellif hattıyla yazılmış ve

⁴⁴ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 367; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 324; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 39; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said".

⁴⁵ Fedhi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961), 599; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said".

⁴⁶ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/144; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said".

⁴⁷ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

⁴⁸ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 16.

bilinen tek nüshası Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye'de muhafaza edilmektedir (No. 45/555; mikrofilm, No. 11.743).⁴⁹

Davut Adlığ tarafından hazırlanan *Şehrîzâde Mehmed Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* başlıklı doktora çalışması Şehrîzâde'nin bahsi geçen eserini bir bütün halinde ele alan tek çalışmadır. Bu çalışmada ayrıca Hz. Peygamber, Dört Halife ve sonrasındaki Müslüman devletlerdeki denizcilik faaliyetleri ile ilgili bilgi verilmiştir.⁵⁰

1.2.5. *Zübdetü'l-Ahbârî'l-Müteallika bi'l-Bihâr*

Babinger'in aktardığına göre *Tuhfe-i Mustafaviyye fî-Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i 'Aliyye'nin* muhtasarı niteliğindeki bu eserin, 1750 yılında yazılmış olması muhtemeldir. Yine Babinger *Zübdetü'l-Ahbâr*'da Baltaoğlu Süleyman'dan başlayarak Soğanyemez Mahmud Paşa'ya kadar yaşamış derya kaptanlarının biyografilerinin verildiğini belirtmektedir.⁵¹

Zübdetü'l-Ahbârî'l-Müteallika bi'l-Bihâr, Şehrîzâde Mehmed'in önemli biyografik eserlerinden biridir ve eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (TY, No. 2548) bulunmaktadır.⁵²

1.2.6. *Zübdetü't-Tevârîh*

Zübdetü't-Tevârîh, Şehrîzâde'nin kaleme aldığı dünya tarihi niteliğindeki bir eserdir. Yaratılıştan I. Mahmud'a kadar geçen zamanı ihata eden eserin iki cildi bulunmaktadır. Birinci cildi 293 varak, ikinci cildi ise 301 varaktan ibarettir.

Eserin müellif hattıyla yazılmış ve günümüze ulaşabilen tek nüshası Kahire'de Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye'de (TK. 206, No. 181/2787) muhafaza edilmektedir.⁵³

⁴⁹ Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said".

⁵⁰ Adlığ, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, v.

⁵¹ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 324.

⁵² Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 16.

1.2.7. *Metnü't-Tevârîh*

Kaynaklarda *Metnü't-Tevârîh*'in *Târîh-i Nevpeydâ*'nın bir tür dizini olduğu ve eserin sonunda müellifin otobiyografisinin verildiği yönünde bilgi bulunmaktadır. Yetmiş varaktan ibaret olan eserin son kısmında bulunan bu otobiyografi, üç sayfa uzunluğunda ve arapçadır. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde Şehrîzâde hakkında bilgi verirken müellifin eserleri arasında *Metnü't-Tevârîh*'i bulundurmaması onun bu eserden haberdâr olmadığı izlenimini uyandırmaktadır.⁵⁴ Eser St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü 59 numarada muhafaza edilmektedir.⁵⁵

1.2.8. *Gülşen-i Mülûk*

Bu eser, Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadîkatü'l-Mülûk* adlı eserinin muhtasar bir zeylidir. Eser, III. Ahmed'in hükümdarlığı dönemindeki olayları ele alan bir biyografi niteliği taşımaktadır. Şehrîzâde'nin kaleme aldığı *Gülşen-i Mülûk*, sehven Dilâver Ağazade Ömer Vahîd'e nisbet edilmiştir.⁵⁶

1.2.9. *Ravzatü'l-Enfûs fî't-Târîh*

Ravzatü'l-enfûs, Katip Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eserine ikinci cild olmak üzere, yazımına 1740 yılında başlanmış bir eserdir. Eser Avrupa, Afrika ve Amerika kıtaları hakkında bilgiler vermektedir. Babinger'in ifadesine göre *Ravzatü'l-enfûs*, müellifi tarafından son olarak gözden geçirilemediği için müsvedde halinde kalmış ise de büyük bir değeri hâizdir.⁵⁷

⁵³ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 39, 40.

⁵⁴ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 36.

⁵⁵ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 325; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said"; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 40.

⁵⁶ Ersoy, "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin (ö.1764/65) Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz Dürer-i Zikr-i Şu'arâ Üzerine", 47; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 366; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 40.

⁵⁷ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 325; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/144; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 40; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said"; Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 49.

1.2.10. *Heşt Bihîşt*

Eser, İstanbul'un tarihî geçmişinin özeti niteliğini taşımaktadır.⁵⁸ Günümüze ulaşmayan bu eser, tamamlanmamış bir müsvedde halinde kalmıştır.⁵⁹

1.2.11. *Lübbü't-Tevârih*

Lübbü't-Tevârih, Kırım Hanlarının hayatlarını kısa ve öz bir şekilde ele almaktadır. “Şehrîzâde *Metnü't-Tevârih*'teki otobiyografisinde Türkçe yazdığı bu eserinin Kırım kaanlarını anlattığını fakat temize çekemediğini ifade etmiştir.”⁶⁰ Dolayısıyla bu eser de kitap haline getirilememiş bir müsvedde halinde kalmıştır.⁶¹

1.2.12. *Târîh-i Düvel ve Mülûk*

III. Mustafa'ya sunulan bu eser, iki ayrı kitaptan müteşekkildir. Birinci kitap, yaratılıştan hicret dönemine kadarki devlet ve padişahları konu almaktadır. İkinci kitap ise Hz. Muhammed (s.a.v)'in vefatından sonraki devlet ve mülûklerden bahsetmektedir.⁶²

Şehrîzâde'nin yukarıda isimleri geçen eserleri haricinde belirli kitaplarında bahsettiği başka eserleri de mevcuttur. Bunların yalnızca isimleri geçmekte, nerede oldukları ise bilinmemektedir. Bahsedilen eserler Nurten Sevinç'in doktora çalışmasında “Günümüzde nüshası bilinmeyen eserler” başlığı altında sıralanmıştır.⁶³ Bunların isimlerini tek bir paragrafta toplayacak olursak;

Ravzatü's-Selâtîn, Misbâhu'l-Kalbiyye, Tebru'l-Mesbûk fî-Âdâbi's-Sülûk, Avnu'l-Ahad fî-Tahkîki'l-Esed, Ahsenu'l-Kasas fî-Kıssati'l-Yûsuf, Dürer-i Bihâru'l-Hakâyık, Eşrefü't-Tevârih, Şemârihu'l-Fevâyid fî'l-Akâyid, Dürerü'n-Nadîde fî'd-Düveli'l-Adîde, Ahsenü't-Tabîr fî't-Tefsîr, Me'hazu'l-İber fî-Azami'l-Haber,

⁵⁸ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 40.

⁵⁹ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 73.

⁶⁰ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 69;

⁶¹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/143; Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 41.

⁶² Adlıg, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 41.

⁶³ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, ix-xi.

Zeynü't-Tevârîh, İzâhu'l-Hükm fî-İslâhi'l-Ümem, Kalâyıdu'l-Fuzalâ fî-Terâcimi'l-Hükemâ, İlhamu'l-Mülhem fî'l-Mühem, Hilyetü'l-Mülûkü'l-Osmâniyye, Hilyetü'l-Enbiyâ aleyhimüsselâm, Dürerü Bihâru's-Şî'r, Tuhfetü'l-Haremeyn, Heşt Behişt fî-Târîh-i Kostantaniyye, Düstûrü'l-Amel fî'l-Meşâhîr Mine'd-Düvel, Revnaku't-Tevârîh, Kenzü's-Safâ fî-Mu'cizâti'l-Enbiyâ, Hediyyetü'l-Asr fî-İcmâli Beldetün Mısır, Târîh-i Düvel, Usûlü'l-Hikem, Fethu'l-Hallâk, Matlau'l-Beyân fî'l-Hayevân, Risâle-i Füyûzât, Kitâb-ı Fezâil, Füyûzât-ı Akdese fî-Mesâlihi'l-Hamse, Tuhfe-i Şâhân, Câmiu'l-Bilâd, Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem ve Muslihu'l-Halel el-Vâki Beyne'l-Milel ve'l-Ümem, Risâle-i Usûl.

Şehrîzâde'ye ait olan bu çalışmaların içerisinde *Tebru'l-Mesbûk fî-Âdâbi's-Sülûk* ismiyle yer alan eserin, çalışmamıza konu olan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* ile aynı eser olduğu düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TİBRÜ’L-MESBÛK FÎ TARÎKÎ’S-SÛLÛK’DE ŞEKİL VE MUHTEVÂ

2.1. ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Tibrü’l-Mesbûk fî Tarîki’s-Sûlûk, genel itibarıyla mensur bir eser olarak kaleme alınmış olmakla birlikte, yer yer manzum kısımlara da yer verildiği görülmektedir. Söz konusu manzum kısımların bir kısmı münferit beyitlerden, bir kısmı ise farklı şairlere ait şiirlerden oluşmaktadır. Bu durumun, eserin belirli temalarını vurgulamak veya anlatımı çeşitlendirmek amacıyla tercih edilmiş olabileceği öne sürülebilir.

2.1.1. Nüsha İncelemesi

Süleymaniye Kütüphanesi Yazmabağışlar Koleksiyonu’nda 8410 numarada kayıtlı olan *Tibrü’l-Mesbûk fî Tarîki’s-Sûlûk*’un elimizde bulunan tek nüshası, 59+1 varaktan ibarettir. Her varakta on beş satır bulunmakta olup, eser nesih hattı ile yazılmıştır. Müellifin ismi, eserin zahriye bölümünde talik hatla “Şehrîzâde Efendi” olarak kaydedilmiş ve eserin tamamlanma tarihi 1168 yılı şeklinde belirtilmiştir. Eserin serlevha tezhibi 1^a sayfasında yer almakta ve bu sayfa ile karşı sayfanın cetvelleri altın ile işlenmiştir. 2^b sayfasından itibaren tüm cetvellerin kırmızı mürekkeple çekildiği gözlemlenmektedir.

Eserde genel olarak siyah mürekkep kullanılmış olup, bölümler (bâb, mukaddime, hâtıme vb.) ile bazı Arapça ibareler ve nazm, nesr gibi ifadeler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Metin içerisinde Arapça ifadelerin başını ve sonunu belirten kırmızı mürekkeple çizilmiş kısa çizgiler yer almakta, ayrıca belirli noktalarda kırmızı mürekkepli ayın harfine rastlanmaktadır. Cilt, mukavva olup sırtı ve kenarları kırmızı deriyle kaplanmıştır.

2.1.2. Eserin İsmi Ve İstinsah Tarihi

Şehrîzâde, eserin adını metnin 5^b varığında “ismine *Tibrü’l-Mesbûk fî Tarîki’s-Sûlûk* dinildi.” şeklinde kaydetmiştir. Bu isimlendirme, eser dönemin

sadrazamı Ali Paşa'ya sunulurken zikredilmiş, ancak konuya ilişkin başkaca bir ayrıntıya değinilmemiştir.

Kelime olarak “altın tozu, altın külçesi⁶⁴, altın veya gümüş kumu⁶⁵” anlamındaki “tibr”, Arapça “sebk” (mâdeni eritip kalıba dökmek)’ten türeyen bir sıfat olan mesbûk ile biraraya gelerek “kalıplanmış altın” anlamını taşıyan bir sıfat tamlamasına dönüşmüştür.⁶⁶

“Tibrü’l-mesbûk” ifadesi ile başlayan başka eserlerin mevcudiyeti araştırmamız süresince tespit edilerek, bunun bir kalıp ifade olabileceği düşünülmüştür. Bu terkip ile başlayan eserlerdeki “Tibrü’l-mesbûk” ifadesinin, kendisinden sonra gelen ibarenin niteliğine göre “konuyu belli bir sistem içerisinde sunan altın değerindeki eser” manasını kazandırdığı söylenebilir. Dolayısıyla, “altın” benzetmesinin, metinde ele alınan içeriğin değerini vurgulamak amacıyla tercih edilmiş olabileceğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda, *Tibrü’l-Mesbûk fî Tarîki’s-Sülûk* başlığı, “sülûk yoluna dair kalıplanmış altın” şeklinde tercüme edilebilir. Söz konusu başlığın, eserin manevî gelişim süreci olan seyr ü sülûk yolculuğunun temel esaslarını ve bu yolculuğun nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini anlatan altın değerinde bir eser anlamında kullanılmış olması muhtemeldir.

Ahmet Rengibeyaz tarafından 2012 yılında hazırlanmış olan *Tibrü’l-Mesbûk fî Beyân-ı Cihâd-ı Gâziyân-ı Cezâir ve’l-Mülûk* başlıklı yüksek lisans tezinde, çalışmanın başlığı “*Cezayir Gazilerinin ve Hükümdarlarının Cihadlarını Beyan Eden Geçmişin Altın veya Gümüş Tozu*”⁶⁷ şeklinde çevrilerek, Tibrü’l-mesbûk ifadesine “geçmişin altın veya gümüş tozu”⁶⁸ manası verildiğini burada zikretmek mümkündür.

“Tibrü’l-mesbûk” ifadesi ile başlayan farklı eserlerden en önemlisi, Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) Sultan Sencer’in talebiyle, onun huzurunda gerçekleşen

⁶⁴ *Kubbealtı Lugatı*, “Tibr” (Erişim 11 Kasım 2024).

⁶⁵ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), 1278.

⁶⁶ *Kubbealtı Lugatı*, “Mesbûk” (Erişim 12 Şubat 2024).

⁶⁷ Ahmet Rengibeyaz, *Tibrü’l-Mesbûk fî Beyân-ı Cihâd-ı Gâziyân-ı Cezâir ve’l-Mülûk Adlı Yazma Eserin Türkçe’ye Aktarımı ve Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 1.

⁶⁸ Bahsi geçen tez başlığındaki “mesbûk” kelimesinin son harfinin “kaf” olarak okunması nedeniyle, kelime sehven “geçmiş” şeklinde çevrilmiştir.

sohbetleri Farsça olarak kaleme aldığı eserinin Arapça'sından Türkçe'ye yapılan bir çeviri olan *Tercümetü't-Tibri'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk* adlı eserdir.⁶⁹

Eserin ferağ kaydında “1168, fî gurre-i Şa‘bân”⁷⁰ ifadesi yer almaktadır. Gurre, “Arabî ayların birinci günü”⁷¹ anlamını taşımaktadır. Buradan yola çıkarak, eserin yazımının hicrî 1168 (m. 1755) yılı, Şaban ayının ilkn günü tamamlanmış olduğu sonucuna varılmaktadır.

2.1.3. Dil Ve Üslup Özellikleri

2.1.3.1. Dil Özellikleri

- *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, XVIII. yüzyılda yazılmış olup döneminin dil özelliklerini yansıtan bir risaledir. Eser, yazıldığı yüzyıla özgü Arapça ve Farsça terkipler kullanılarak dil yönünden zenginleştirilmiştir, böylece dönemin dil yapısı ve kültürel etkileşimlerini ortaya koymaktadır.
- Metinde, bazı kelimelerdeki hemze harfleri “y” harfi ile gösterilmektedir; örneğin, “Miat” kelimesi “Miyat” olarak yazılmıştır.⁷² (ميّات)
- Metnin tamamında, “Ona” anlamına gelen “ana” kelimesinin sonundaki elif harfi yerine güzel he kullanılmıştır. (اكه)
- Kelime sonlarında yer alan bazı güzel he'ler üzerine, yanlışlıkla kapalı te olarak okunmasını önlemek amacıyla güzel he işaretleri eklenmiştir.⁷³ (فقه)
- Müellif okunurken yanlış anlaşılmaya sebep olabilecek kelimeleri hareke ekleyerek olası anlam karışıklıklarını önlemiştir.
- Genellikle Arapça ifadelerden oluşan alıntıların başı ve sonu, kırmızı küçük bir çizgi ile belirtilmiştir.

⁶⁹ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Şubat 2024).

⁷⁰ Şehrizâde Mehmed Said, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 8410), 59b.

⁷¹ *Kubbealtı Lugati*, “Gurre” (Erişim 28 Mart 2024).

⁷² Şehrizâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 2a.

⁷³ Şehrizâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 6b.

2.1.3.2. Üslup Özellikleri

- Risalede daha çok öğüt verici ve zaman zaman didaktik bir üslubun hâkim olduğu izlenimi edinilmektedir; müşrid-mürid ilişkisi, nefsin terbiyesi ve tasavvufî ahlâk gibi konuların, bilgi verici açıklamalar ve alıntılarla desteklenen bir üslup çerçevesinde ele alındığı söylenebilir. Tasavvufî derinliği aktarmayı amaçlayan bu dilin, genel okuyucuya hitap etmekten çok, tasavvufî tecrübeye aşina olan kimseleri hedef aldığı ve içerdiği kavramların bu birikime uygun şekilde ele alındığı ifade edilebilir.
- Eserde, her konunun önemine bağlı olarak, konuların bir âyet veya hadîs, bazen de her ikisi kullanılarak desteklenmiş olduğu görülmektedir. Şehrîzâde'nin, ileri sürdüğü düşünceleri naslarla pekiştirme yöntemini diğer eserlerinde de sıklıkla kullandığını söylemek mümkündür. Metin boyunca diğer eserlerine de atıfta bulunan Şehrîzâde, genellikle bir konuyu açıklığa kavuşturduktan sonra, “tafşîlini murâd idenler şu isimli diğer risâlemize mürâca‘at itsünler” diyerek hem metni gereğinden fazla uzatmamaya özen göstermiş hem de diğer teliflerini zikretmiştir. Nitekim metnin 22b varâğında “bu risâlede maşşûd icâzdur” ifadesiyle eserini kısa ve öz tutmayı amaçladığını belirtmektedir.
- Şehrîzâde'nin çeşitli konularda isimlerini belirttiği birçok âlimin görüşlerine yer vermiş olduğu görülmektedir. Genellikle, ilgili âlimlerin eserlerinden alıntılar yaparak konunun çeşitli yönlerini açığa çıkarmayı ve daha anlaşılır hale getirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Örneğin eserin 11^b varâğında, “Sünnetimi zayi edene şefaatin haram olur”⁷⁴ hadîsindeki “sünnet” ifadesi ile neyin kastedildiği, Kemal Paşazâde'nin konuya dair yorumu ışığında açıklanmıştır.
- Tarihçi ve biyografi yazarı olarak tanınmasının yanı sıra iyi de bir şair olan Şehrîzâde,⁷⁵ zaman zaman şiirler ile üslûbuna zenginlik katmıştır. Belirli

⁷⁴ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî, *el-Arfû‘ş-şezi Şerhu Süneni’t-Tirmizi* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1425/2004), 6/60 (No. 2435); Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Mevsûâtu’l-Elbânî*, nşr. Şâdi Âl-i Numan (San’a: Merkezzü’n-Numan, 1431/2010), 2/223.

⁷⁵ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

eserlerden konuyla ilişkili şiir iktibâslarında bulunmuş, kendisine ait olan manzumeleri “li-münşiihi” ifadesiyle diğer şiir alıntılarından ayırmıştır.

- Sonuç olarak, bir tarihçi olan Şehrîzâde, metnin 3^b varlığında, pek az bir zaman içerisinde Allah’ın yardımıyla yirmiye yakın eser tahririne nâil olduğunu ve bu eserlerin Türk ve Arap dillerinde telif edildiğini söylemektedir. Aynı zamanda yirmi yıl boyunca kütüb-i mütekaddimun ve kütüb-i müteahhirun olarak belirttiği kendinden önce yazılmış eserleri incelemeye muvaffak olduğunu kaydetmesi, üslubunun oluşumunda etkili bir faktör olarak düşünülebilir. Böylece, “bu risâlede maksûd icâzdur”⁷⁶ diyerek eserini kısa tuttuğunu söylese de, gerek iktibâsların fazlalığı, gerekse de belli bir birikime sahip bir müellifin kaleminden çıkmış olması, *Tibrü’l-Mesbûk*’un zengin bir içeriğe sahip olmasına zemin hazırlamış gibi görünmektedir.

2.1.4. Eserin Referans Aldığı Kaynaklar

“*Tibrü’l-Mesbûk* içerisinde Şehrîzâde’nin kaleme aldığı diğer eserler ile farklı müelliflere ait bazı eserlerin isimleri geçmektedir. Şehrîzâde zaman zaman bu eserlerden alıntılar yapmış, çoğunlukla ise belli konuları işlerken okuyucuyu bahsi geçen kaynaklara yönlendirmiştir. Bu başlık altında söz konusu eserlere dair bilgi verilmiştir.

2.1.4.1. Şehrîzâde’ye ait diğer eserler

Şehrîzâde, metin içerisinde işlediği konular bağlamında, telif ettiği diğer eserlerine çeşitli vesilelerle atıfta bulunmuştur. Genellikle, bir tartışmayı sonuçlandırdığı ve yeni bir konu ele almaya başladığı noktalarda, okuyucuyu ilgili tema üzerine daha detaylı bilgiler sunan başka bir çalışmasına yönlendirmiştir. Bu yönlendirme, okuyucunun işlenen konuya dair daha derinlemesine bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilir.

⁷⁶ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 22b.

2.1.4.1.1. *Fethu'l-Hallâk*

Metinde en çok ismi geçen eser *Fethu'l-Hallak*'dır. Eser, Şehrîzâde'nin günümüze intikal edemeyen telifatlarından biri olduğundan,⁷⁷ içeriğine dair çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Nurten Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Saîd ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri* isimli doktora tezinde ilgili esere dair şu bilgilere yer verir:

“Siyâsetnâme türü eser olarak değerlendirebileceğimiz bu çalışmada saltanatın devamının sebeplerinden biri olan sabır konusuna 27/250 ve 8/66 sûrelerinden ilgili âyetler örnek olarak verildikten sonra nice hadîs-i şerîf tafsilinin *Fethu'l-Hallâk*'da olduğu belirtilir. Bu risâlede bahsi geçen diğer konular şunlardır: Câhiliyye döneminin cömertliği ile tanınan meşhur şairi Hâtem-i Tâî'nin ba'zı ahvâli; vezîr-i a'zamda bulunması gereken on hasletden tama'ın tafsilinin yine *Fethu'l-Hallâk*'da olduğu açıklanmıştır. “Emru bi'l-ma'rûf ve nehyu 'ani'l-münker” bahsi bu eserin yirmi üçüncü faslında zikredilmiştir.”⁷⁸

Şehrîzâde'nin *Fethu'l-Hallâk* isimli eseri, metnimizde sekiz yerde zikredilmiştir. Bunlardan birincisi *Tibrü'l-Mesbûk*'un mukaddime bölümünde olup, burada *Fethu'l-Hallak*'a iki kez atıfta bulunulmuştur. Öncelikle “İlim talep etmek bütün Müslümanlara farzdır”⁷⁹ hadîsine değinilerek, bu ifadede kastedilen ilmin ne olduğu hususunda âlimler arasında görüş ayrılıkları bulunduğu belirtilmiştir. Şehrîzâde, bunu takiben, konunun detaylı bir şekilde *Fethu'l-Hallâk* adlı eserinde ele alındığını belirtmiştir.

Talebi farz olan ilmin ne olduğu ile ilgili tartışmanın devamında, İslâmî ilimlerin öğrenilme sırası ve bu süreçte hangi alanlara öncelik verilmesi gerektiği detaylandırılmıştır. İslâm âlimlerinin tespit ettiği belirtilen söz konusu “ilimleri öğrenme sıralaması”nda öncelikle inanç esasları (akaid) ve tevhid ilmi ile Kur'ân ve tecvid öğreniminin önemi vurgulanmıştır. Bu temel bilgiler edinildikten sonra, kelâm ilminin pekiştirilmesi gerektiği, ardından da fıkıh, fetva ve usûl ilimleri ve hadîs gibi ilim dallarına yönelmesi gerektiği belirtilerek, konunun *Fethu'l-Hallak*'ın dördüncü faslının sonlarında anlatıldığı belirtilmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Saîd ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 76.

⁷⁸ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Saîd ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 77.

⁷⁹ Heyet, *Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf el-Kütübü's-sitte: Sahîhu'l-Buhârî, Sahîhu'l-Müslim, Sünenü Ebû Dâvûd, Câmiü't-Tirmizî, Sünenü'n-Nesâî, Sünenü İbn Mâce* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1420/2000), İbn Mâce, “İmân”, 17 (No:224).

⁸⁰ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 7b.

Eserin dokuzuncu bâbı olan “Nefsü’l-emmâre bi’s-sû” bâbında, emmâre nefsin sahip olduğu kötü vasıflardan biri olan cehl konusu ele alınırken, cehaletin zararları ve ilmin değeri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Şehrîzâde, konunun daha detaylı incelendiği *Feth’ul-Hallâk* isimli eserine atıfta bulunarak okuyucuları bu çalışmayı incelemeye teşvik eder.⁸¹

Yine nefs-i emmâre bâbında emmâre nefsin vasıflarından biri olan kibir konusu işlendiği sırada, kibirlinin edebiyen Allah’ın rahmetinden uzak olduğu belirtilmiş ve konunun tafsilinin *Feth’ul-Hallâk* adlı eserde bulunduğu ifade edilmiştir.⁸²

Fethu’l-Hallak’ın kalan diğer atıfları, eserin on birinci bâbı olan Nefsü’l-Mülhime bâbında geçmektedir. Burada mülhime nefsin evsafı sırayla anlatılırken, cömertliğin önemine vurgu yapılmış ve konunun adı geçen eserde tek tek ele alındığı ifade edilmiştir.⁸³

Yine mülhime nefsin huylarından biri olan kanaat bahsinde, kanaat etmenin ehemmiyeti çeşitli âyet ve hadîs iktibâslarıyla desteklenerek anlatılmış, ardından konunun adı geçen eserde “Kanaat tükenmeyen hazinedir” deyimini çerçevesinde işlendiği belirtilmiştir.⁸⁴

On birinci bâbın ortalarına doğru, her insanın Allah’ın emirlerini ve yasaklarını bilmesinin ve hak ile batılı birbirinden ayırt edebilmesinin gerekliliği konusu vurgulanarak, bu bilgi ve ayırım yeteneğinin ancak ilim ve irfana sahip olmak ile elde edilebileceği ifade edilmiştir. Ardından bu hususun *Fethu’l-Hallak*’ın dördüncü faslının başlarında işlendiği dile getirilmiştir.⁸⁵ Konunun devamında yine mülhime nefsin vasıflarından olan tevazûnun önemi anlatılarak, mütevazî olmanın değeri üzerinde durulmuştur. Şehrîzâde bu konunun da *Fethu’l-Hallak*’da tek tek açıklandığını belirtmiştir.⁸⁶

⁸¹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 42b.

⁸² Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 43b.

⁸³ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 48b.

⁸⁴ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 49b.

⁸⁵ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 50a.

⁸⁶ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 50b.

Görüldüğü üzere, yukarıda detaylandırılan yönlendirmelerin tamamında müellif, okuyucuyu işlenen konunun ayrıntılarına vakıf olması için ve metni uzatmamak adına diğer eserine yönlendirmiştir.

2.1.4.1.2. *Eşrefü't-Tevârîh*

Şehrîzâde'nin Türkçe kaleme aldığı bu eserde pek çok değişik kıssalar anlatılmış, ancak diğerleri gibi bu da tamamlanmamıştır.⁸⁷ N.Sevinc'in doktora çalışmasında “Günümüzde nüshası bilinmeyen eserleri” başlığı altında sıralanan kırk altı eserden biri olan *Eşrefü't-Tevârîh*, İslâm Ansiklopedisinde de Şehrîzâde'nin telifatları arasında zikredilmiştir.⁸⁸ Bahsi geçen doktora tezinde bu eserle ilgili olarak, müellifin günümüze intikal eden eserlerinden ikisi olan *Zübdetü't-Tevârîh* ve *Kurretü'l-ebşâr*'da sıkça anıldığı bilgisi verilmiştir.⁸⁹

Eşrefü't-Tevârîh, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*'da yalnızca bir kere, “Şeyhe Olan İhtiyaç” başlıklı dördüncü bâbda zikredilmektedir. Burada Hz. Musa'nın ilim arayışı ve kendine güveninin bir öyküsü anlatılmıştır. Hz. Musa, “Yeryüzünde benden daha bilgili birisi yoktur” şeklinde bir varsayımda bulunurken, Allahu Teâlâ ona bir ders vermek amacıyla Hızır (as) ile buluşmasını emreder. Bu buluşma, Hz. Musa'ya bilginin ve hikmetin sonsuz olduğunu ve her zaman öğrenilecek yeni şeyler bulunduğunu gösterir. Kimsenin tüm bilgiye sahip olamayacağını ve öğrenmenin hiçbir zaman bitmeyeceğini vurgulayan bu kıssayı takiben konunun *Eşrefü't-Tevârîh* adlı eserde daha detaylı bir şekilde ele alındığı ifade edilmiştir.⁹⁰

2.1.4.1.3. *İlhâmu'l-Hak*

Tasavvufî bir muhtevâyâ sahip olduğu belirtilen *İlhamu'l-Hak*, Şehrîzâde'nin günümüze ulaşan eserleri arasındadır.⁹¹

“Eserini, kendisine sorulan suallere cevaben 2 Rebîülevvel 1155/7 Mayıs 1742 tarihinde yazmıştır. Müellif hattı olan bu eser, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, MC.Yz.O. 0074.02, *Mahzenü's-Safâ ve Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ* ile aynı yazma içerisinde 55b-58a vr.'ları arasında yer almaktadır. Eserin her sayfasında 29 satır

⁸⁷ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 67.

⁸⁸ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”.

⁸⁹ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 67.

⁹⁰ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 25b.

⁹¹ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 63.

bulunmaktadır. Kağıd ve yazı alanını çevreleyen bölümün ölçüsü 310x160, 270x90mm'dir. Müellif eserinde Allah'ın isimlerinin mahiyeti, fakr u fenâ, tahakkuk, 'ayne'l-yakîn, arş, kürsî, tasavvuf, beytü'l-hikme, beytü'l-mukaddes, kaç çeşit yol olduğu, bunların asıllarının mahiyeti ve kişiye yardımın lazım olup olmaması ne demektir gibi konulara soru cevap çerçevesinde en doğru cevapları aramaktadır.”⁹²

Dolayısıyla soru-cevap tarzında kaleme alınan eser, bahsi geçen konularda farklı cevapları karşılaştırarak en doğrusunu bulmaya yönelik bir bağlamda ilerlemektedir.⁹³

İlhamu'l-Hakk, Tibrü'l-Mesbûk'ün hâtime kısmında olmak üzere bir defa zikredilmiştir. Burada müellif bazı tasavvûfî terimlerin açıklamalarını içeren kısma geçmeden önce, söz konusu eserinde bu terimlerin mevcut olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

2.1.4.1.4. *Fütûhât-ı Kudsiyye*

Tibrü'l-Mesbûk içerisinde iki defa atıf yapılan bu eserle ilgili olarak, mevcut literatürde herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Nurten Sevinç'in doktora tezinde, Şehrîzâde'nin günümüze ulaşamayan eserlerinin derlendiği “Günümüzde nüshası bilinmeyen eserleri”⁹⁵ başlığı altında, *Fütûhât-ı Kudsiyye* adlı esere dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Araştırmamıza göre kaynaklarda *Fütûhât-ı Kudsiyye* isimli bir esere rastlanılamadığı için eserin muhtevâsına dair bilgileri *Tibrü'l-Mesbûk*'dan edinebilmekteyiz. Bu itibarla eser ilk olarak, “Şeriatın gerekliliği” başlıklı birinci bâbda “şeriat” kavramına ilişkin arapça bir beyit iktibâsıyla anılmaktadır. Ardından müellif beyti şerhederek buradaki şeriat ifadesini “Hakk Teâlâ'nın kullarına emrettiği ve açıkladığı şeyler” olarak tanımlar ve bu tanımın *Fütûhât-ı Kudsiyye* eserinde yer aldığını belirtir.⁹⁶

Fütûhât-ı Kudsiyye'nin zikredildiği ikinci yer ise “Takvâ üzere Yeme İçme” başlıklı altıncı bâbdır. Burada çok yemenin zararlarından bahsedilirken “Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.”⁹⁷ meâlindeki âyet

⁹² Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 63.

⁹³ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, 63.

⁹⁴ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 56a.

⁹⁵ Sevinç, *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târih-i Nevpeydâ) Adlı Eseri*, X.

⁹⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 10a

⁹⁷ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35a; el-Bakara 2/197.

zikredilerek, seyr ü sülûk sürecinde bulunan sâlik için azığın ancak takvâ olduğu belirtilir. Daha sonra takvânın “fart-ı sıyanet”, yani aşırı derecede korunma manasına geldiği ifade edilerek, bu tanımın *Fütûhât-ı Kudsiyye*’de mevcut olduğu belirtilir.⁹⁸

Bu iki örneğe dayanarak, söz konusu eserin tasavvuf terimleri ve tanımları üzerine odaklanan bir çalışma olduğu sonucuna varılabilir.

2.1.4.1.5. *Risâle-i Ahlâk*

İsminden hareketle ahlâka dair bir risâle olduğu anlaşılan bu esere, metinde yalnızca “nefs-i emmâre” başlıklı altıncı bâbda, emmâre nefsin özelliklerinden biri olan cimrilik konusunda atıf yapılmıştır. Cimriliğin cehennemde, cömertliğin ise cennette birer ağaç olarak temsil edildiği metafor üzerinden konunun *Risâle-i Ahlâk* isimli eserde işlenmiş olduğu ifade edilmiştir.⁹⁹

2.1.4.2. Başka Müelliflere Ait Eserler

Şehrîzâde yer yer başka müellifler tarafından yazılmış eserlerdeki belirli pasajlara atıflar yapmakta ve bu sebeple ilgili eserleri de ismen zikretmektedir. Kendince önemli bulduğu bu cümleler, anlatıma güç ve derinlik katmaktadır. Söz konusu eserler aşağıdaki gibidir:

2.1.4.2.1. *Kûtü'l-Kulûb*

Tibrü'l-Mesbûk’da adı geçen ilk eser olan *Kûtü'l-Kulûb*, Ebû Tâlib el-Mekkî’nin şöhretinin ana kaynağı olan eseridir. Özellikle tasavvuf çevrelerinde yoğun ilgi gören *Kûtü'l-Kulûb*, parçalar halinde seçilerek şerh edilmiş ve sıkça okunmuştur. Eserde, takvâ ve tefekkür yöntemleri gibi dışa dönük davranışların temelinde yatan unsurların yanı sıra, dinin içsel boyutlarının (kalpteki vasıflar) önemi de vurgulanmaktadır. Mekkî’nin eserdeki asıl amacı, bir Müslümanın nasıl daha iyi bir mümin olabileceği yollarını göstermektir, bu yüzden eser, dış görünüşlerin ötesinde, bir müminin içsel ve dışsal uyumunu sağlamak için çeşitli yönler sunar.¹⁰⁰

⁹⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35a.

⁹⁹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 41b.

¹⁰⁰ Saeko Yazakı, *Ebû Tâlib El-Mekkî’de Tasavvuf*, çev. İrfan Kelkitli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 65,66.

Kırk sekiz bölümden müteşekkil olan eser, tasavvufun pratiğine dair detaylı bilgiler sunarken, tarikat hayatının nüanslarını da ele alır ve benzeri görülmemiş bir derinlikte tatbikî tasavvuf öğretilerini içerir. Eser, yalnızca tasavvufî konulara değil, aynı zamanda şer'î hükümlere de geniş yer vererek, fıkıh ile ilgili birçok meseleyi kapsar. Bu özellikleriyle *Kûtü'l-Kulûb*, tasavvuf ile şeriatı birleştiren öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilir.¹⁰¹

Tibrü'l-Mesbûk'un mukaddimesinde, “İlim talep etmek bütün Müslümanlara farzdır”¹⁰² hadîsinde geçen ilmin ne olduğu konusu tartışılarak, bu hususta fikir beyan eden âlimlere ait çeşitli görüşler sunulmuştur. Bu bağlamda, Mekkî'nin hadîse ilişkin yorumu alıntılandığı için *Kûtü'l-Kulûb* eserinin adı zikredilmiştir.¹⁰³

2.1.4.2.2. *Şerh-i Tecelliyât*

Kaynaklarda bu isimde bir esere rastlanmamakla birlikte, Nablusî'nin Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye ait *et-Tecelliyâtü'l-ilâhiyye* adlı esere yazdığı bir şerh olduğu tahmin edilen *Şerh-i Tecelliyât*'a, metinde bir yerde atıf yapılmıştır. “Şeriatın gerekliliği” başlıklı birinci bâbda, Nablusî'nin bâbın konusuna dair ifadeleri şu şekildedir:

“Şerî' at u tarîkat u haqîkat için li'l-‘âmme zâhir ve li'l-hâssa bâtın vardır. Zâhir-i şerî' at şalâh ü bâtını [14^b] silâhdur ve zâhir-i tarîkat mücâhede ve bâtını muşâberet ve mükâyedettür, ve zâhir-i haqîkat zendeka ve ilhâd ve bâtını şiddîkiyyet ve kemâl-i ma'rifet bi-Rabbi'l-‘ibâddur. Fî ‘aşrinâ hâzâ hâsâ zümre-i dervîşândan geçinüp mulhîd şarf oldukları zâhir-i haqîkatde qalup şer'-i şerîfden dūr olduklarındandır.”

Görüldüğü üzere, Nablusî, şeriat, tarikat ve hakîkatın her birinin zahir ve batın yönü olduğunu; zahir yönlerin herkese, batın yönlerin ise ancak özel kişilere, yani li'l-hassa'ya açık olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Nablusî'ye göre, günümüzde bazı dervişler hakîkatın zahir yönünde kalarak zındık olmuşlar ve böylece şeriattan uzaklaşmışlardır.

2.1.4.2.3. *Kitâb-ı Maksadu's-Sâlikîn*

Bu kitap ve müellifine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁰¹ Bilal Saklan, “Ebû Tâlib El-Mekkî (386/996) ve Bazı Hadîs Meselelerine Bakışı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1996), 86.

¹⁰² İbn Mâce, “İmân”, 17 (No:224).

¹⁰³ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 7a.

2.1.4.2.4. *Tarîkatnâme*

Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628) tarafından kaleme alınan *Tarîkatnâme*, devrinin tasavvufî düşünce ve edebiyat birikimini sade bir dille yansıtarak tarîkat âdâbını öğretici bir üslupla ele alan önemli bir eserdir. Hem Arapça hem Türkçe olarak iki ayrı versiyonunun bulunması, eserin yazar ve tarîkat için taşıdığı önemi göstermektedir. *Tarîkatnâme*, Hüdâyî'nin dil ve üslup anlayışını örnekleyen özgün bir metin olarak, tasavvufî değerlerin aktarımında da kayda değer bir yere sahiptir.¹⁰⁴

Tarîkatnâme, usul ve âdap kitabı olarak geniş bir kitle tarafından okunmuş, defalarca çoğaltılarak yaygınlaştırılmıştır. Eserin, doğrudan tarîkat mensuplarına hitap etmesi dolayısıyla dil ve üslubu bu seviyeye uygun olarak düzenlenmiştir. Halktan kişilere yönelik daha sade eserlerden farklı olarak, burada sade ancak ağırlıklı bir anlatım gözetilmiş; bilgi verme amacı ön planda tutulmuş, dolayısıyla gereksiz detaylar veya ağır dil yapılarından kaçınılmıştır.¹⁰⁵

Tibrü'l-Mesbûk'da, *Tarîkatnâme* 'ye yalnızca bir kez, "Müridin âdabı" bâbında atıfta bulunulmuştur. Bu bölümde, ilgili konunun tamamlanmasının ardından, müridin âdabına ilişkin diğer ayrıntıların söz konusu eserde yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁶

2.1.5. Eserin Tertibi

Mensur bir eser olan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, bir mukaddime, on iki bâb ve bir hâtimedden oluşan bir yapı arz etmektedir. Her bâb, belirli bir konuyu ifade eden başlıklarla belirtilmiş ve içerik, bölümler arasında uyum sağlanacak şekilde sıralanmıştır.

Mukaddime bölümünde "zahirî ve batınî ilimlerin gerekliliği" ele alınmakta; ardından, birinci bâb: şeriatın gerekliliği, ikinci bâb: tarîkat âdabı, üçüncü bâb: müridin âdabı ve dördüncü bâb: şeyhe olan ihtiyaç gibi başlıklarla eserin ana temaları devam etmektedir. Bu sıralamayı izleyen bâblar, takvâ üzere yeme içme, şeriat üzere halvet âdabı ve vakıa âdabı gibi başlıklar altında konuları işlemektedir. Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülhime ve nefis-i mutmainne başlıklarıyla

¹⁰⁴ Hüdâyî, *Tarîkatnâme*, haz. Nevzat Özkan, 6.

¹⁰⁵ Hüdâyî, *Tarîkatnâme*, haz. Nevzat Özkan, 19.

¹⁰⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 23b.

devam eden son dört bâbda ise nefis mertebelerine ilişkin ayrıntılı açıklamalar sunulmuştur. Hâtime bölümünde ise bazı tasavvufî terimlerin tanımlarına yer verilmiş; ardından tasavvufun çeşitli tanımları sunulmuştur.

Metindeki "İlm-i zâhiriñ dağı sâlike lâzım oldığı bundan esbak muqaddemede zıkr olunmuş idi"¹⁰⁷ ve "Ba'zı ıstılâh-ı meşâyıh zıkrindedir ki, bundan akdem İlhamü'l-Hakk tesmiye olunan risâlemizde meşûr olan ıstılâhâtdan ba'zıları teberrûken tahtır olundı"¹⁰⁸ ifadelerinin, eserin bölümleri arasında bağlantı kurma işlevi görmek olduğunu söylemek mümkündür. İlk ifade, eserin mukaddime kısmında "zahirî ilimlerin" önemine değinildiğini belirtirken, ikinci ifade ise yine önceki bölümlere atıfta bulunarak açıklamaların daha önce yapıldığını hatırlatmaktadır.

2.1.5.1. Eserde Yer Alan Manzûmeler

Tibrü'l-Mesbûk'un farklı bölümlerinde, genellikle münferit beyitler halinde yer alan birçok manzum parça bulunmaktadır. Söz konusu manzum parçalar Türk ve Arap dillerinde kaleme alınmış olup, bu başlık altında yalnızca eserde yer alan Türkçe şiirler ele alınacaktır. Kendisine ait şiirleri "li-münşiihi" ifadesiyle işaretleyen Şehrîzâde'nin, bu manzûmeleri eserin ana fikirlerini vurgulamak ve anlatımına derinlik kazandırmak amacıyla kullandığı düşünülmektedir.

İlk olarak, risâlenin birinci bâbı olan "Şeriatın gerekliliği" bölümünün 9^b varagında yer alan aşağıdaki beyit, bâb başlığıyla uyumlu olarak şeriatın öneminden bahsetmektedir. Aruzun "mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün" vezniyle yazılan beyit aşağıdaki gibidir:

Ṭarîka sâlik olanda toköz dürlü nişân gerek

Evvel kapu şerî' atdur güneş gibi 'ayân gerek

Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694)'ye ait "şeriat" redifli aşağıdaki gazel, aynı bâb içerisinde yer almaktadır. 9^b ve 10^a varaklarında bulunan ve "mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün" vezniyle yazılmış olan gazel, yine bâbın konusunun önemine dikkat çeken farklı bir manzum parçadır:

¹⁰⁷ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 49b.

¹⁰⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 56a.

Serāy-ı dīn esāsıdur şerī' at
Tarīkat Hāk hūdāsıdur şerī' at

Budur evvel kapu dergāh-ı Hākka
Ki yoluñ ibtidāsıdur şerī' at

Dağı bunuñla hatm olur bu yollar
Bu rāhıñ intihāsıdur şerī' at

Şırāt-ı müstaķīme da' vet iden
Münādīler nidāsıdur şerī' at

Hūdānuñ leyle-i Mi' rāc içinde
Habībıne 'atāsıdur şerī' at

Cihānda çokdur envā' ı 'ulūmuñ
Kamusınuñ hümāsıdur şerī' at

Hākīkat-ı 'arş-ı a' lādur muhaķķaķ
O 'arşıñ istivāsıdur şerī' at

Şerī' atsız hākīkat oldı ilhād
Hākīkat nūr ziyāsıdur şerī' at

Cemī' -i enbiyā vü evliyānuñ
Niyāzī reh-nümāsıdur şerī' at

Metnin 12^b varağında bulunan ve “fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün-fa' lün” vezniyle kaleme alınan aşağıdaki beyit, sadaka ve infakın önemine dikkat çekilen manzum bir örnek olarak sunulmaktadır:

Şadaķañ ehline edā eyle

Dimegil böyledür bu ya şöyle

Devam eden 13^b varağındaki şu manzume ise, misafirliğin ve misafir ağırlamanın önemini vurgulamaktadır. Aruzun “fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün-fa‘ lün” vezniyle yazılmış olan beyit şöyledir:

Konuğa her kim eylese ھرmet

İde Hakk ھazreti aña rahmet

Aynı varak içerisinde yer alan aşağıdaki beyit, misafire ikramda bulunmanın ve fakiri doyurmanın önemine dikkat çeken ve “fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” vezniyle kaleme alınmış bir manzum örnektir:

Ni‘ meti Hakkıñ idügin bilesin

Fuğarāya niçün yedirmezsın

Süleyman Nahîfî (ö. 1151/1738)’nin kaleme aldığı, 14^a varağında yer alan aşağıdaki manzume, cennet nimetlerine erişmenin Allah’ın emir ve yasaklarına uymakla mümkün olduğu ve Adem (as) kıssası üzerinden ibret alınması gerektiğinden bahsetmektedir. Aruz ölçüsünün “mef‘ ûlü/fâ‘ ilâtü/mefâ‘ ilü/fâ‘ ilün” kalıbıyla yazılan ve kıt’a nazım türündeki manzûme şöyledir:

Nehy-i Hudāya itme cesāret Nahîfiyā

Eyle¹⁰⁹ nihāyetinde taşavvur fezāhātı

Emr-i mübāh iken ni‘ am-i cennetü’n-na‘ım

Bir iki dāne eyledi meslūb cenneti

Sen mācerā-yı ādemi endīşe kıl müdām

Kāfîdür ey püser saña baba naşīhātı

¹⁰⁹ Müstensih “eyle” yerine, sehven kalıp ve manayı bozacak şekilde “eyleye” yazmıştır.

Yine “Şeriatın gerekliliği” bâbı içerisinde, 14^b varâğında yer alan aşâğıdaki mesnevî, İslam dininde şeriatın temeli ve önemi konusunu ele alan ve “fe‘ ilâtün/fe‘ ilâtün/fe‘ ilün” kalıbı ile kaleme alınmış farklı bir manzum parçadır:

Bulunur şer‘ ile dîn-i İslâm

Enbiyâ eylediler şer’i imâm

Çün şerî‘ atdur esâs-ı îmân

Kaşr-ı dîn şer‘ ile bulur ‘umrân

Olmasa şer‘ -i şerîf-i a‘zam

Hâşılı olmaz idi dîn muhkem

Çün anuñla bulunur râh-ı hüdâ

Enbiyâya Hâk anı itdi ‘atâ

Ümmete her ne kim emr itdi Resûl

Eylerüz biz anı şıdkıla kabûl

“Tarîkat âdabı” konusunun ele alındığı, ikinci bâb, 15^b varâğında bulunan aşâğıdaki beyit, bâbın konusu bağlamında Hz. Peygamber’in (as) sünnetine bağlı kalarak onun yolunda fedakârlık yapmanın önemini vurgulamaktadır. Aruz vezninin “fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” kalıbı ile yazılan manzume şöyledir:

Şol ‘amel kim Muhammed ide anı

Gel fedâ kıl yoluna cân u teni

Yine “Tarîkat âdabı” bâbında, nafilâ oruç bahsinin işlendiği 17^b varâğında yer verilen aşağıdaki beyit, konunun önemine işaret etmektedir. Buna göre gerçek oruç yalnızca aç kalmak değil, bedenın tüm uzuvlarıyla birlikte manevî bir disiplin içinde tutulan oruçtur. “Fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” vezni ile kaleme alınan beyit şöyledir:

Şavm odur ki oruc tuta a‘ zâ

Ol değil aç ola kişi maḥzâ

Eserin üçüncü bâbı olan “Müridin âdabı” başlığı altındaki 22^b varâğında yer alan aşağıdaki beyit, sâlikin şeyhine itaat etmesinin önemi bağlamında ele alınmıştır. Aruz vezninin “fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” kalıbıyla yazılan beyit aşağıdaki gibidir:

Eyleme şol ‘ inād-ı şeyṭānı

Bir ‘ amel it ki ola Raḥmānī

“Şeyhe olan ihtiyaç” başlığını taşıyan dördüncü bâbın 29^a varâğında, mürşid-i kamilin mürid için olan önemine dikkat çekilmektedir. Konu bağlamında, aruzun “mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” ölçüsüne uygun olarak yazılmış olan beyit şöyledir:

Bu cānı ırgürüp cānāna mürşid

Yaqīn itdi beni Sübhāna mürşid

Aynı varak içerisinde yer alan aşağıdaki şiir ise kişinin Allah karşısında kibirlenmemesi gerektiği ve yaratılış itibarıyla faniliğini unutmamasını öğütlemektedir. Beyit aruz vezninin “mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Tekebbürlük Ḥudāya yaraşur sen ādemīdensin

Vücūduñ aña ey gāfil ki bir ḳatre menīdensin

Yine 29^a varâğının bitiminde bulunan ve nefsin dizginlenmesi gerektiğini belirten aşağıdaki beyit, aruzun “fe‘ ilâtün/fe‘ ilâtün/fe‘ ilâtün/fe‘ ilün” kalıbı ile kaleme alınmıştır.

Üştür-i nefsi zebūn eyle eger şālih iseñ

Küçüğumdür diye tā kim saña Veys el-Ḳaranī

“Nefs-i Mülhime” olarak isimlendirilen on birinci bâbda, kanaat etmenin önemine değinilerek, konu bağlamında, 49^a varağında “mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/fe‘ ûlün” kalıbı ile yazılmış aşağıdaki manzumeye yer verilmiştir:

Ḳanā‘ at meslekine sâlik olan

Ġinā-yı ḳalb[imiz]e mâlik olan¹¹⁰

Mülûke ġıbtâ-baḥş olur safâsı

Çü ḥurşîd ḳalbinüñ artar ziyâsı

Dilinde zikridür anuñ be-her-gâh

Ki dir el-ḥayr fî ma’ḥtârahu’llâh

Yine aynı bâb içerisinde ve metnin 51^b varağında bulunan aşağıdaki şiir, sabrın ehemiyetine vurgu yapmaktadır. Aruzun “fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün” kalıbı ile yazılan ve kt’a nazım türündeki manzûme şöyledir:

Merd-i ‘ âḳil her umûrında idüp şabrı şî‘ âr

Kām-rân olup iki ‘ âlemde maḳşûdın bulur

Şâhid-i ‘ âdil yeter eş-şabru miftâḥu’l-ferec

Ḥōş meşeldür şabr ile dirler ḳoruḳ ḥalvâ olur

Devam eden 52^b varağında, sâlikin ne övgüye ne de yergiye önem vermemesi gerektiği belirtilmekte ve bu bağlamda “fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün” kalıbı ile kaleme alınmış olan aşağıdaki beyit zikredilmektedir:

Medḥ-i aḥbâbdan ne aşşı zemmi-düşmenden ne ğem

Fâriğ ü âzâdeyim, birdür yanımda medḥ ü zem

¹¹⁰ Vezin gereği mısra yukarıdaki gibi yazılmıştır. Mısra metinde şöyledir: “Ġinā-yı ḳalbe mâlik olan.”

Tibrü'l-Mesbûk'da geçen başka bir şiir, metnin 53^a varağında, kişinin günahlarının bilincinde olarak tevbe etmesinin, ibadetini övmekten üstün olduğunu belirten aşağıdaki manzumedir. “Fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” kalıbı ile yazılmış olan beyit şöyledir:

Cürmüne mu‘terif olan miskîn

Yegdür andan ki ola tã‘at-bîn

Eserde tarih beyti öncesinde yer verilen son manzum kısım ise, 53^a varağında bulunan ve aruz ölçüsünün “fe‘ ilâtün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün” kalıbı ile kaleme alınan aşağıdaki manzûmedir. "Nasıl olsa tevbe ederim" düşüncesiyle hareket etmenin eleştirildiği kıt’a nazım türündeki şiir şöyledir:

Tevbe ile olur deyü sâkıt

İrtikâb-ı günâh ider ğâfil

Nef‘-i tiryâke i‘timâd idüp

Mâra mı şokdurur özin ‘âkıl?

Risâlenin tamamlandığı son varak olan 59b’de tarih beyti yer almaktadır. Aruzun “fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün” vezni ile yazılan beytin ikinci dizesinin ebced değeri eserin yazıldığı tarih olan 1168/1755 yılına tekâbül etmektedir.

Çıkdı bir ‘ârif didi nâzırlara târîh için

Oldı kenzü’l-‘ârifin bil bu kitâb-ı bî-‘adıl

2.2. ESERİN MUHTEVÂ İNCELEMESİ

Tibrü'l-Mesbûk'un yazılış amacı, takdim edildiği kişi, içerdiği temel konular ve eserde yer alan âyet-i kerimeler ile hadis-i şerifler bu başlık altında ele alınmıştır.

2.2.1. Eserin Telif Sebebi Ve Takdimi

Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*'un telif edilme sebebini metnin giriş kısmını takip eden 3^b varağında şöyle beyan etmektedir:

(...) bi-tevfîki'llâhi'l-Meliki'l-A'lâ zamân-ı cüz'î zarfında şağîr ü kebîr 'ağd-i 'aşereyi mütecâviz [3^b] ü a'dâd-ı 'işrîne mütenâhiz nûsağ-ı ra'nâ te'lîfine ve Türkî ve 'Arabî niçe kütüb-i müsteşnâ taşnîfine muvaffak olup bi-'ş-şükri tedevvemü'n-ni'ami küllehâ mağzâsınca küşe-i 'uzlet ü künc-i vaḥdetümde bu ni'am-ı celîle-i Rabbâniyye ve bu kerem ü 'inâyet-i Raḥmâniyye şükriine müdâvim iken bi-ilhâm-ı gaybî ve bi-ilhâḥ-ı tevfiḳ-i la-reybî ḥâtîr-ı ḥatîr-ı ârâma bu ḥâtîra ḥutûr itdi ki fenn-i mantıḳ u nahv ü ahlâḳ u tevârîḥ u ḥikemiyyâtta niçe kütüb ü resâ'il cem' ü te'lîf olundu. Yigirmi seneden berü hem-şoḥbet oldıgum meşâyîḥ-ı 'izâm - keşşerahumu'llâhu Te'âlâ ilâ kıyâmi's-sâ'a ve sâ'ati'l-kıyâm- ḥazarâtından mesmû'um ve ol miḳdâr-ı müddetde kütüb-i müteḳaddimîn ü müte'aḥḥirînden manzûrum olan ḳavâ'id-i külliye ki fi'l-ḥaḳıka sâlik-i [4^a] ṭarîḳ-i müstaḳîm olanlara vesîle-i teḳarrub şâhid-i maḳşûddur. Bu bâbda daḥı mecmû'ınuñ me'âlini ḥavî ve sâlike maḳlûba vesîle-i vuşûli muḥtevi muciz ü müfid bir risâle cem' ü tesvîd eyleyim.

Burada müellif, kısa bir zaman içerisinde Türkçe ve Arapça yirmiye yakın eser tahririne nâil olduğunu, bunun şükürünü eda etmekle meşgul iken gaybî bir ilhâm ile hatırına mantık, nahiv ve ahlâḳ, tarih ve hikemiyat ile ilgili pek çok eser yazıldığı düşüncesi hasıl olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, uzun yıllardan beri sohbetlerinde bulunduğu büyük şeyhlerden öğrendiği bilgiler ile, kendisinin eski ve yeni âlimlerin kitaplarından öğrendiklerini kapsayacak, kısa ve faydalı bir kitap yazmaya karar verdiğini ve bunun seyr ü sülûk yolculuğunda bulunan sâlike yol gösterici nitelikte bir eser olacağını dile getirmektedir. Dolayısıyla Şehrîzâde, nahiv, ahlâḳ, tarih ve hikemiyat gibi konularda pek çok eserin mevcut olduğundan bahsederek, seyr ü sülûk adım atan sâliklere rehberlik edecek bir eserin eksikliğini fark ettiğini belirtmektedir. Kendisi bu ihtiyaca binâen yeni bir eser kaleme almaya karar vermiştir ve yazmaya karar verdiği bu eserin sülûk yolculuğuna dair duyduğu ve bildiği tüm kaideleri ihâta edeceğini bildirmektedir.

Yukarıdaki pasajın devamında ise Şehrîzâde, eserini devrin sadrazamı Ali Paşa'ya takdim ettiğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

(...) müttekî 'Alî paşa

Neşr: dâme mādāmü'l-'âlem ḥazretlerinüñ ez-ḳadîm ḡarîḳ-i yemm-i iḥsân ve 'âṭüfetleri oldıgımdan mâ-'adâ ol düstûr-ı 'âli-şân mecma'ü'l-bahreyn ve ma'mûrû'ṭ-ṭarafeyn bir zât-ı faẓîlet-'unvân olup bu güne resâ'il [5^b] maḳbûl-i nazar-ı 'âlîleri olacağı bâḥâmeḥü te'âlî meczûmum olmağ-ıla der-ḥâl tekmiḻ ü tebyîz olunup, ismine *Tibr'ül-Mesbûk fî Ṭarîḳi's-Sülûk* dinildi. Nazar-ı enverleri inşâ'allâhu Te'âlâ te'alluḳ itdikde sehv ü ḥaṭâsından iğmâz-ı 'ayn birle ḳabûl buyurmalariyla beyt-i ḥâtîr-ı mü'ellif-i ḥaḳîri sūrûr ü ḥubûr ile tecdîd buyurmaları mercûdur. Bâḳî emr ü fermân men lehu'l-emrûndür.

Buna göre tamamladığı çalışmasını Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyılını şekillendiren devlet adamlarından biri olan Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1171/1758)'ya¹¹¹ sunduğunu belirten müellif, eserin Paşa tarafından beğenileceğini umduğunu ifade etmektedir. Şehrîzâde Paşa'dan, eserdeki olası hataları bağışlayarak eseri kabul etmesini ve bu kabulün kendisine büyük mutluluk vereceğinin altını çizmektedir.

2.2.2. Muhtevâsı

Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk, hacim bakımından kısa sayılabilecek bir metin olmasına karşın, seyr ü sülûk'un birçok inceliğini barındıran bir yazma eser olarak değerlendirilebilir. Metinde, seyr ü sülûk risalelerinde işlenen nefis, şeriat ve tarikat gibi konu başlıklarıyla paralellik arz eden temalar ele alınmış, bu konular genellikle ilgili âyetler ve hadisler doğrultusunda incelenmiştir. Bunun yanı sıra, eserde önde gelen mutasavvıflar ile bazı peygamberlerin isimleri de zikredilmiştir.

2.2.2.1. Eserin İhtiva Ettiği Konular

Şehrîzâde Mehmed Saîd, risalenin başlarında eserin ana temalarını belirlemek üzere bâbları alt alta sıralamıştır. Bu çerçevede, mukaddime ve hâtime bölümlerindeki konu başlıkları hariç, burada müellifin yaptığı tasnif esas alınarak ilgili konulara temas edilmeye çalışılmıştır.

2.2.2.1.1. Dört Kapı: Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet

Tasavvufî hayat, kütüphaneler dolusu kitaplarla anlatılabildiği gibi, birkaç kelimeyle de özetlenebilir. Tasavvuf literatüründe sıkça kullanılan “şeriat, tarikat, hakikat” sıralaması, bazı tasniflerde “marifet” ile tamamlanır. Ancak bu kavramları İslam'dan bağımsız bir sistem gibi görmek büyük bir yanıltır. Şeriat, tarikat, hakikat ve marifet; İslam'ın şeriat dairesi içinde, birbirini tamamlayan manevî merhaleler olarak değerlendirilmelidir. Mevlanâ'nın ifadesiyle, şeriat bir mum gibidir; yolu aydınlatır, ancak yolculuk yapmak için yeterli değildir. Yola çıkmak tarikat, hedefe

¹¹¹ Mehmet Münir Aktepe, “Hekimoğlu Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Şubat 2024).

ulaşmak ise hakikattir.¹¹² şehrizâde de risâlenin girişi olan 1^b varağında, Allah’a hamd ve sena faslından hemen sonra bu kavramlardan şöyle bahsetmektedir:

Ĥamd-i bisyâr ve şükr-i bî-ĥadd ü bî-şümâr dergâh-ı Sübhân-ı mağfîret-destgâha erzânîdür ki şaşr-ı dîn-i mübîne şerî‘ at-ı muṭahharayı esâs ve ṭarîkat-ı ‘aliyyeyi ḥâ’it idüp ḥaḳîkat ile mâ-lezime-i sâ’iresin tekmîl buyurdıĥdan řoñra zât-ı ma‘ rifeti derûnunda [2^a] ḳâ’im eyledi. Ve zât-ı ma‘ rifeti ma‘ rifete, şerî‘ ati ‘ ilme’l-yakîn ve ṭarîkatı ‘ aynel-yakîn ve ḥaḳîkatı ḥaḳka’l-yakîn menzilesinde ḳıldı.

Bu ifadelerde bahsedildiğı üzere, şeriat din kalesinin temeli olup, tarîkat bu kaleyi çevrelemektedir ve hakîkat ile diğerk gereken unsurlar yerine getirildikten sonra marifet bu kalenin içinde varlığını sürdürcektir. Dolayısıyla şeriat, tarîkat ve hakîkat, insanın manevî yolculuğunda birbirini tamamlayan basamaklar olarak sunulmuştur. Ayrıca bu noktada tasavvufun bahsi geöen dört temel kavramı bilginin dört farklı aşaması ile irtibatlandırılmıştır. Buna göre şeriat, kesin bilgi; tarîkat, gözle görülen bilgi; hakîkat ise gerçek bilgi düzeyini temsil eder. Bu aşamalar, kişinin marifetullah yolundaki derinleşme sürecini ortaya koymaktadır.

2.2.2.1.2. Zahirî ve Batınî İlimlerin Gerekliliğı

Eserin mukaddimesi olan bu bölümde öncelikle her müminin imanını tashih etmesi için zahirî ilim öğrenmesinin gerekli olduğı vurgulanmıştır.¹¹³ Hz. Peygamber’in (as) “İlim talep etmek her Müslüman kadın ve erkeğef farzdır”¹¹⁴ hadîsi konuya dayanak oluşturmak üzere alıntılanarak, inancını pekiştirmek ve itikadını sağlamlaştırmak üzere ilim öğrenmenin her Müslüman için zorunlu olduğı ifade edilmiştir. Bahsi geöen hadîs-i şerîfte vurgulanan ve öğrenilmesinin farz olduğı belirtilen ilmin ne olduğı noktasında, Ebû Tâlib el-Mekkî’nin *Kûtü’l-Kulûb* adlı eserinden bir alıntı yapılmış ve bu alıntıda geöen “İslam beş şey üzerine kurulmuştur”¹¹⁵ hadîsi konu bağlamında zikredilmiştir.

Hadiste geöen “vakit ayırmanın farz olduğı ilim” hakkında ulema ihtilaf etmiş, kelim ehli bu ilmin kelim ilmi olduğunu söylemiştir. Fakihler ise fıkıh ilminin murad edildiğini ifade etmiştir. Müfessirler, bunun Allah’ın kitabı tefsir ilmi,

¹¹² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (PDF: İletişim Yayınları, 1922), 40, 41.

¹¹³ şehrizâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 6a.

¹¹⁴ şehrizâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 6a; İbn Mâce, “İmân”, 17 (No:224).

¹¹⁵ şehrizâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 7a; Buhârî, “İmân”, 1 (No. 8); Müslim, “İmân”, 5 (No. 19).

muhaddisler ise sünnet ilmi olduğunu belirtmiştir. Sûfîler ise talebi farz olan ilimden tasavvufun kastedildiğini dile getirmiştir.

Ulemâ, tahsil edilmesi gereken ilimleri şu şekilde sıralamıştır: ilm-i akâid, Kur'an ve tecvid, ilm-i kelam, fıkıh, hadis, sarf/nahiv ve lügat ilmi, zira Kur'ân-ı Kerîm bu ilimlerle anlaşılır. Miras ilmini bilmek için hesap öğrenmek gereklidir. Ayrıca namaz vakitlerini öğrenebilmek için yıldız ilmi bilgisi gereklidir. Bununla birlikte, fal gibi ilimler öğrenmek vebal, şiir ise sakıncalı değildir. Ancak, gerekli ilimleri terk edip sabah akşam şiirle meşgul olmak büyük bir günahdır. Şiir söylemek sevap olabilirken, aşk ve sultanlara dair şiirler vebal sayılmıştır. Kişi boş zamanlarında hüsn-i hat ile meşgul olmalıdır, zirâ yazdığı sahife ve kitapların kıyamete kadar ona sevap kazandırdığı ifade edilmiştir.¹¹⁶

2.2.2.1.3. Şeriatın Gerekliliği

Şeriat, lügat anlamında açık yol, su kaynağı, hayatın kaynağına götüren yol, kanun ve doğru yol gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise Allah'ın emirleri; âyet, hadis, ümmetin icması ve fukahânın kıyasına dayanan dinî kurallar olarak tanımlanır.¹¹⁷ Risalenin on iki bâbından ilki olan bu bölümde, ilk olarak şeriatın maksad-ı akzâ, yani “fıkıh ilminde en üstün”¹¹⁸ addedilen bir gâye olduğu belirtilerek, doğru yolun yalnızca onunla bulunabileceğinin altı çizilmiştir.¹¹⁹ Devamında müellif, şeriatın tanımını şu şekilde yapar: “Şer‘, umûr-ı dinden Hakk Te‘âlâ’nun ‘ibâdî üzere emr ü beyân itdüğü nesne dimekdür.”¹²⁰ Tanıma göre Allah'ın kullarına tebliğ ettiği ve yerine getirilmesini emrettiği hükümlerin bütünü olan şeriata bağlı kalmak ve ona inanarak uygulamak, kâmil bir mümin olmanın vazgeçilmez koşuludur. Bir kişi şeriatın hükümlerine uymazsa, bu onun İslâm'ın temel prensiplerinden sapmış olduğunu gösterir; dolayısıyla böyle bir kimsenin tasavvuf yolunda ilerlemesi de mümkün değildir.

“Şeriatın gerekliliği” olarak isimlendirilen bu bölümde en çok üzerinde durulan husus, Hz. Peygamber'in (as) “İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan

¹¹⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 9a.

¹¹⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 308.

¹¹⁸ *Kubbealtı Lügati*, “Akzâ” (Erişim 14 Ekim 2024).

¹¹⁹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 9b.

¹²⁰ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 10a.

başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şهادet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek ve ramazan orucunu tutmak.”¹²¹ meâlindeki hadisinde zikredilen beş esastır.

Yine “Sünnetimi zayıf edene şefaatim haram olur”¹²² hadisi doğrultusunda İslam'ın ahlâkî esaslarına bağlı kalmanın önemi vurgulanmıştır. Buna göre bir Müslümanın sünnet-i Nebevi'yi eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi durumunda şefaat kazanacağı, cennete gireceği ve Allah'ın cemâlini görebileceği ifade edilmiş, Sünnet-i İslâm'ı ihmal edenlerin ise şefaatten mahrum kalıp cehenneme girecekleri belirtilmiştir.

Dolayısıyla, bölüm boyunca alıntılanan hadis-i şerifler, şeriatın yalnızca kişinin yerine getirdiği ibadetlerle sınırlı olmayıp, onun aynı zamanda ahlâkî ve sosyal sorumlulukları da kapsayan bir yaşam biçiminin temeli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.2.1.4. Tarîkat Âdabı

Sözlükte “yol, sistem, meslek”¹²³ gibi anlamlara gelen tarîkat, terim olarak “Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış” demektir.¹²⁴ *Tibrü'l-Mesbûk*'un ikinci bâbı olan bu bölümde, günün farklı vakitlerinde eda edilen nafile namazlar incelenmiş ve bu ibadetlerin önemine yapılan çeşitli alıntılarla dikkat çekilmiştir. İlk olarak, “(...) Sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl.”¹²⁵ âyeti referans gösterilerek, teheccüd namazının önemine dikkat çekilmiştir. Ardından güneşin doğmasından belli bir süre sonra kılınan işrak namazının faziletine değinilmiş ve bu noktada “Kim sabah namazını kılar ve namaz yerinde oturarak güneşin doğmasını bekler, sonra kalkıp dört rekat namaz kıalarsa, Allah ona cehennem ateşinden bir koruyucu perde kılar.”¹²⁶ hadîsine atıfta

¹²¹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 10b; Buhârî, “İmân”, 1 (No. 8); Müslim, “İmân”, 5 (No. 19).

¹²² Keşmîrî, *el-Arfü's-Şezi Şerhu Süneni't-Tirmizi* 6/60 (No. 2435); Elbânî, *Mevsûâtü'l-Elbânî*, 2/223.

¹²³ Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri* (İstanbul: Helen Ketten Yayınları, 1997), 271.

¹²⁴ Reşat Öngören, “Tarikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ekim 2024).

¹²⁵ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 15a; *Diyanet Meâli* (Erişim 31 Ocak 2024), el-İsrâ 17/79.

¹²⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 15a; Benzer rivâyet için bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. Abdulalî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 4/384 (No. 2697); Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b.

bulunulmuştur. Müellif, duha namazının faziletini ise, bu ibadetin sürekli eda edilmesinin gerekliliğine dikkat çekerek, tevhid ehli bir kimsenin Hz. Peygamber'in (sav) uygulamalarına ve amellerine uymasıyla, yüksek manevi mertebelere ulaşabileceğini vurgulayarak anlatmıştır.¹²⁷

Daha sonra Şehrîzâde, Pazartesi ve Perşembe günleri tutulan oruçların faziletini, ayrıca her ayın on üç, on dört ve on beşinci günlerinde oruçlu olmanın önemini ayrı ayrı ele almış, Muharrem ayının ilk on gününde tutulan orucun ise "tarîkat âdabından" olduğunu belirterek bu orucun önemini özellikle vurgulamıştır.¹²⁸

2.2.2.1.5. Müridin Âdabı

Mürîd, lügatte “irade eden, buyuran ve bir şeyhe bağlı olan kimse” anlamlarına gelir. Terim olarak ise, mürid; kalbini Allah’tan başka her şeyden arındırmış, yalnızca O’nu isteyen, O’na özlem duyan ve dünyanın süslerinden, gösteriş ve ihtişamından uzaklaşmış bir kimse olarak tanımlanır.¹²⁹ Eserin üçüncü bâbını teşkil eden bu bölümde, öncelikle “(Ey iman edenler!) Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere) de”¹³⁰ âyeti verilerek mürşide itaat konusu detaylıca ele alınmıştır. Müellif bu noktada “Mürîd (mürşidinin elinde) cenaze yıkayıcısının önündeki cenaze gibidir.” sözü ile konunun ehemmiyetine dikkat çekerken, müridin şeyhine hizmette en ufak bir eksiklik veya ihmal göstermesi halinde, manevî saadetten mahrum kalacağını dile getirir. Öyle ki mürşid müridini öldürmeye dahi yeltense mürid buna itaat etmelidir, zira mürşid bunda bile bir hayır gözetmiştir. Şehrîzâde bu hususu şöyle ifade etmektedir:

Eger mürîd şâdık iseñ mürşidiñ seni öldürmek [18^b] murâd idinse aña bi-ser ü çeşm ile cevâb virüp kemâl-i hülûşla gerden-beste-i şekkeyn muţâva‘atı ola ki elbette andan şeyhinüñ bir kaçdı vardır, sen anı fehm ü idrâk idemezsin.

Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415/1994), 8/178 (No. 7741).

¹²⁷ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 16a.

¹²⁸ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 16b.

¹²⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 114.

¹³⁰ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 17b; *Diyanet Meâlî* (Erişim 13 Mayıs 2024), en-Nisâ 4/59.

Ayrıca, müridin şeyhine danışmadan herhangi bir işe başlamaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, “İş konusunda onlarla müşavere et”¹³¹ âyet-i kerimesi ve “İstişare edilen kişi, kendisine emniyet edilen kişidir.”¹³² hadisi delil olarak sunulmuş, müridin şeyhiyle istişare etmesinin önemi verilen naslarla güçlendirilmiştir.

“Müridin âdabı” bahsi devam ederken müellifin üzerinde durduğu hususlardan biri de başkalarının kusurlarını görmezden gelmek ve gıybetten olabildiğince uzak durmaktır. “Gıybet zinadan daha şiddetlidir.”¹³³ meâlindeki hadis-i şerife dayanarak, gıybetin zinadan bile daha ağır bir fiil olduğunu ifade eden Şehrîzâde, bu denli çirkin bir fiili akıl sahibi bir kimsenin asla işleyemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede gıybetin büyük günah olarak değerlendirilmesi nedeniyle, sâlikin yalnızca görmediği şeyler hakkında iftiradan sakınması değil, aynı zamanda gördüğü kusurları da gizlemesi gerekmektedir.

Şehrîzâde, insanı bir ağaca benzeterek, bir bahçıvanın bakımı ve sulaması olmadan bir ağacın meyve veremeyeceği gibi, insanın da bir mürşid-i kâmilin rehberliği ve terbiyesi olmadan manevî olgunluğa ulaşamayacağını ifade etmektedir. Bu benzetme, insanın manevî eğitim sürecinde bir rehberin yol göstericiliği olmadan kemâle ulaşmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır.

Bölümün sonlarına doğru, "Cüneyd'in sekiz şartı" olarak bilinen bir konuya yer verilmektedir. Söz konusu hasletler, risalede şu şekilde sıralanmıştır: “Sürekli abdestli olmak, sürekli halvette bulunmak, sürekli oruç tutmak, sürekli susmak, sürekli zikirle meşgul olmak, sürekli olarak havâtırı nefyetmek, kalben ve tam teslimiyetle şeyhine bağlı kalmak ki, alem meşâyih olsa bu fakire feyz yalnız bu şeyhden olur.”¹³⁴

2.2.2.1.6. Şeyhe olan İhtiyaç

¹³¹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 19a; *Diyanet Meâli* (Erişim 31 Ocak 2024), Âl-i İmrân 3/159.

¹³² Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 19a; Tirmizî, “Zühd”, 39; İbn Mâce, “Edeb”, 37.

¹³³ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 19b; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, thk. Abdulali Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 9/99 (No. 6315).

¹³⁴ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 23a.

“Sözlükte ‘yaşlı kimse’ anlamındaki şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh, meşâyih) tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.”¹³⁵ Eserin on iki bâbından dördüncüsü olan bu bölümde ana tema, başlıkla örtüşecek şekilde, mürşid-i kâmilin Allah’a ulaşma sürecinde vazgeçilmez bir rehber ve kılavuz olduğu olduğu fikridir. Bu noktada öncelikle “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşımaya vesile arayın”¹³⁶ âyeti ile Allah’a ulaşmanın önemi ve bu yolda bir vesile veya aracı kullanmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Şehrîzâde’nin ifadesiyle, mürşid-i kâmil hakîkate ulaşmada bir vasıta ve ruhun ebedi hayata kavuşmasında bir vesiledir.¹³⁷

Burada müellif, konunun önemine binâen “Mürşid-i kâmil olmadan Allah’a ulaşamaz mı?” sorusunu gündeme getirir ve bu soruyu şu şekilde cevaplar:

Eger bilâ-vâsıta Zât-ı Haqq bilinmek lâzım gelse, niçün enbiyâ’-i ‘izâm ‘aleyhimü’ş-şalât ve’s-selâm hâzarâtına Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm nâzil oldu? Ba’ zı enbiyâyâ nâzil olmadı, lâkin anlarıñ dağı ba’ zısı rû’yâ-i şâdıka ve ba’ zısı ilhâmla ‘amel itmeleriyle yine beynehümâda vâsıta bulunmuş olur.¹³⁸

Ayrıca Hz. Mûsa’nın ilm-i ledün öğrenmek için Hz Hızır’a gitmekle emrolunması, soruya ikinci bir cevap olarak verilir ve bu durum “(Mûsâ ona dedi ki) Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?”¹³⁹ âyeti ile delillendirilir.

Mürşid-i kâmilin “en yüce dost”a, yani Allah’a götürün olmazsa olmaz bir rehber olduğunun, “Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir.”¹⁴⁰ hadisi ile altı çizilmiş, alim dahi olsa, mürşid-i kâmil olmadan vuslata erişmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.¹⁴¹

¹³⁵ Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ocak 2025).

¹³⁶ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 24b; *Diyanet Meâlî* (Erişim 6 Şubat 2024), el-Mâide 5/35.

¹³⁷ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 24a.

¹³⁸ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 25a.

¹³⁹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 26b; *Diyanet Meâlî* (Erişim 6 Şubat 2024), el-Kehf 18/66.

¹⁴⁰ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 26b; İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed (Beyrut: Mektebetül’l-Asriyye, 1420/2000), 2/17 (No. 1576); Zeynüddin Muhammed Abdür-raûf b. Tâcîl’ârifin b. Nûridîn Alî el-Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr* (Mısır: Mektebetü’t-Ticâriyye, 1356/1937-38), 4/185 (No. 4969).

¹⁴¹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 27a.

“Şeyhe olan İhtiyaç” başlığıyla uyumlu olarak, Allah’a kavuşma yolunda mürşid-i kâmilin zorunlu bir vasıta olduğunun çeşitli deliller ve metaforlarla açıklandığı bölümün sonlarına doğru, müellif nefsi bir hayvana benzeterek konuyu daha da pekiştirir. Buna göre, nefis, zümre-i muhakkikin tarafından “rehvâr”, yani sarsmadan yürüyen bir binek hayvanına benzetilmektedir. Bir binek hayvanı nasıl ki kendi haline bırakıldığında, onu yönetecek ya da sürececek birisi olmadığında istediği yere koşup giderse, nefis de aynı şekilde kendi haline bırakıldığında günahlara yönelir. Ancak, kişi tevbe edip bir mürşid-i kâmil ile bir araya geldiğinde felaha, yani kurtuluşa erer.¹⁴²

2.2.2.1.7. Şeriat Üzere Zikir Âdabı

Sözlükte “sözünü etme, ismini söyleme, anma”¹⁴³ anlamlarına gelen zikir, dinî literatürde “Allah’ı sürekli hatırlayıp unutmamak suretiyle gaflet ve unutkanlıktan uzaklaşma” manasında kullanılır.¹⁴⁴ *Tibrü’l-Mesbûk*’un beşinci bâbı olan bu bölümde, öncelikle edebe riâyet etmenin öneminden bahsedilmekte ve bu çerçevede Şeyh-i Ekber (Muhyiddin İbn Arabi) hazretlerine sorulan “Bu yüksek mertebeye nasıl ulaştınız?” sorusuna verdiği “Kemâl-i adâba riâyet ederek ulaştım” cevabı ile konunun ehemmiyetine dikkat çekilmektedir.¹⁴⁵ Edebin bilhassa Cenab-ı Hakk’ın zikredildiği sırada elzem olduğunun altı çizildikten sonra, zikretmenin önemi “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım”¹⁴⁶ âyetine dayandırılmıştır. Ayrıca sâlik zikir esnasında muhakkak abdestli olmalı, vücudunu gusül ile, kalbini ise zikrullahla temizlemelidir.

Şehrîzâde bu noktada “(...) artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anıyla Allah’ı anın”¹⁴⁷ âyetini istişhâd ederek, zikretmenin ve özellikle yüksek sesle yapılan zikir olan cehrî zikrin önemine işaret etmiştir. Ona göre nefsin mûtedil bir mizacda olması, ancak cehri zikir ile mümkün olmaktadır.

¹⁴² Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 29a.

¹⁴³ *Kubbealtı Lugatı*, “Zikir” (Erişim 17 Ekim 2024).

¹⁴⁴ Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ocak 2025).

¹⁴⁵ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 29b.

¹⁴⁶ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 30a; *Diyanet Meâli* (Erişim 13 Mayıs 2024), el-Bakara 2/152.

¹⁴⁷ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 31b; *Diyanet Meâli* (Erişim 12 Şubat 2024), el-Bakara 2/200.

Zikre, çar-darb ile başlanılmalıdır, çar-darb'ın ne olduğunu müellif şöyle beyan eder:

Bundan aḳdem-i taştîr olan çâr-ḳarb: zıkr-i lisân ü zıkr-i cinân ü zıkr-i rūhî vü zıkr-i sırrîden ‘ibâretdür. Bir kimesne müdâvim-i zıkr-i lisânî olsa zıkr-i cinânî-i taḥḳîke irüp ol demde kârı zıkr-i ḳalbî olur, andan daḥı zıkr ile rūḥa yollar açılıp leyl ü nehâr bu vechile zıkr ü tevḥîde müdâvemet ile oradan tevḥîd-i sırra yol bulup [32^b] ol demde ol zâkiriñ her gicesi Ḳadr ve her rûzı ‘îd olup tevḥîd-i eşyâ kemâ-kân ma‘lûmı olur.¹⁴⁸

Buna göre, bir kimse dille zikirde sürekli bir şekilde sebat ederse, zamanla kalbin derinliklerine inen hakikî zikir seviyesine ulaşır. Bu noktada, zikir kalbe yerleşir ve oradan ruh âlemine geçiş yolları açılır. Gece gündüz bu şekilde zikir ve tevhid ile meşgul olan kişi, nihâyetinde sırrî tevhid aşamasına ulaşarak daha derin manevî boyutlara erişir.

2.2.2.1.8. Takvâ Üzere Yeme İçme

Sözlükte “koruma, korunma, saygı gösterme, itaat etme” anlamlarına gelen vikâye kökünden türetilen takvâ, "Allah'ın emirlerine riâyet ederek ve yasaklarından sakınarak O'nun azabından korunma" anlamını taşımaktadır.¹⁴⁹ Risâlenin altıncı bâbını oluşturan bu bölümde, öncelikle “Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir”¹⁵⁰ âyeti hatırlatılarak nefse her istediğinin verilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Sâlik nefsinin ne çok aç ne de çok tok tutmamalı, ancak daha güzeli az yemeği adet edinmelidir. Müellif buradaki ölçünün “Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez”¹⁵¹ âyeti olduğunun altını çizerek, “İşlerin en hayırlısı, vasat (orta) olanıdır.”¹⁵² meâlindeki hadîse de atıfta bulunmuştur. Buradaki “vasat” ifadesi aynı zamanda dengeli olmak anlamındadır.

Bâbın başlığıyla uyumlu olarak müellif, çok yemenin hayvanlara mahsus bir davranış olduğunu ve çok yemenin insanı zihinsel olarak körelttiğini ifade etmektedir. Ayrıca, aşırı yemenin kalbi katılaştırdığını ve insanın Allah ile olan

¹⁴⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 32a.

¹⁴⁹ Süleyman Uludağ, “Takva” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Mayıs 2024).

¹⁵⁰ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 33a; *Diyanet Meâli* (Erişim 14 Şubat 2024), en-Nahl 16/128.

¹⁵¹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 33b; el-A'râf 7/31.

¹⁵² Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 33b; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 1/503 (No. 1012).

manevî bağıını zayıflattığını da belirtmektedir. Buna karşılık, az yemek kişinin basiretli ve irfan sahibi olmasına vesile olur.¹⁵³

Şehrîzâde, “Takvâ Üzere Yeme İçme” bâbının solarına doğru “Azığın en hayırlısı takvâdır.”¹⁵⁴ meâlindeki âyeti zikrederek, tezkiye-i nefis yoluna sülûk edenlerin asıl azığının ancak takvâ olduğunu, takvânın ise “fart-ı sıyânet”, yani aşırı derecede korunma manasına geldiğini belirtmektedir.

2.2.2.1.9. Şeriat Üzere Halvet Âdabı

Sözlükte “Çevre ile her türlü ilişkiyi kesip yalnız kalma, tenhâya çekilme”¹⁵⁵ anlamına gelen halvet, günahlardan korunmak ve daha iyi ibadet etmek amacıyla inzivâyâ çekilip yalnız kalmayı tercih etmek anlamında kullanılan bir tasavvuf terimidir.¹⁵⁶ İnsandaki kötü huy ve olumsuz sıfatların kaynağı olarak görülen nefsin terbiye ve arındırılması için başvurulmuş yöntemlerden biri de “çile” ve “erbain” olarak bilinen halvet uygulamasıdır. Halvetin süresi tarîkatlara göre değişiklik göstermekle birlikte, üç gün, kırk gün veya bin bir gün olabilir. En yaygın uygulama süresi ise kırk gündür.¹⁵⁷ Eserin yedinci bâbı olan bu bölümde de halvet ile, daha çok kırk gün süren halvet kastedilmiştir. Zira müellif “Keşâfeti dilden def idüp leâfeti vaz‘a halvet-i erba‘în miftâhdur ki fi’l-ḥaḳīka anuñla rāh-ı necāh bulunur”¹⁵⁸ diyerek “Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik”¹⁵⁹ âyetini konu bağlamında zikretmiştir. Buna göre, gönlü arındırmak ve manevî inceliğe ulaşmanın anahtarı kırk günlük halvettir, Hz. Musa’nın Allah’ın huzuruna çıkmak üzere Tûr Dağı’na gitmesi ve orada kırk geceyi yalnızca ibadet ve duâ ile geçirmesi kıssası da buna delildir.

¹⁵³ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 34b.

¹⁵⁴ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35a; *Diyanet Meâli* (Erişim 13 Mayıs 2024), el-Bakara 2/197.

¹⁵⁵ *Kubbealtı Lugatı*, “Halvet” (Erişim 18 Ekim 2024).

¹⁵⁶ Kadir Özköse (ed.), *Tasavvuf El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 361.

¹⁵⁷ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 196.

¹⁵⁸ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35b.

¹⁵⁹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35b; *Diyanet Meâli* (Erişim 21 Şubat 2024), el-Bakara 2/51.

Şehrîzâde, bütün peygamberlerin Allah’a kavuşmaya halvet-i erbaîn ile yol bulduklarını belirterek, “Kim kırk sabah Allah’a içtenlikle yönelirse, hikmet pınarları kalbine ve diline belirir.”¹⁶⁰ hadis-i şerifine atıf yapmıştır.

Daha sonra halvetin nasıl uygulanması gerektiği ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Buna göre bedeni suyla, nefsi ise tevbe ile arındırmak suretiyle günahlardan temizlenmek, halvet mahallinin karanlık, sessiz ve kıbleye yönelmiş olması elzemdır. Halvet mekanı kabir gibi sessiz ve güneş ışığından uzak bir yer olmalı, burada beş duyunun fenâyâ ermesiyle manevî perdeler açılmalı ve gayb âlemine ulaşmak mümkün olmalıdır. Halvet sahibi, yalnızca zikrullah ile meşgul olmalı, oruç tutmalı ve eğer dil yorulursa kalple, kalp yorulursa dille zikre devam etmelidir. Ayrıca, kişinin gusûl ve abdest dışında başka bir nedenle mekandan çıkmaması ve tüm dikkatini zikre vermesi gerektiği de belirtilmektedir.¹⁶¹ Son olarak, bu anlatılanlara riâyet edilerek yapılan halvet ile muradın elde edilebileceği, âdaptan birinin dahi terk edilmesi halinde bunun mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

2.2.2.1.10. Tarîkat Üzere Vakıa Âdabı

Vâkıa, sözlükte “aniden ortaya çıkan olay, sıkıntı, kıyamet” gibi anlamlar taşır. Tasavvuf terminolojisinde ise sûfinin vecd veya istiğrak hali yaşarken idrak ettiği hakikatleri ifade etmek için kullanılır. Vâkıa, genellikle uyku ile uyanıklık arasında meydana gelir ve rüyaya benzer yönleri olsa da ondan farklıdır.¹⁶² On iki bâbdan sekizincisi olan bu bölümde konu ağırlıklı olarak sâlikin vakiasını şeyhinden başka birine anlatmaması gerektiğidir, zira onun kalbi yalnızca şeyhinin yorumları ve sözleriyle huzur bulup tatmin olacaktır.

Sâdık rüya görmek isteyen kişinin abdestli olarak uyuması gerektiği, korkunç bir rüya gördüğünde ise Cenab-ı Hakk’a niyazda bulunmasının elzem olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, müellif böyle bir rüya görüldüğünde Kalem suresi’nin “Umulur

¹⁶⁰ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 36b; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *Musannef*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1988), 8/80 (No. 34344).

¹⁶¹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 37a-37b.

¹⁶² Hür Mahmut Yücer, “Vakıa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Ekim 2024).

ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız”¹⁶³ meâlindeki 32. âyetinin okunmasını tavsiye etmiştir.

Şehrîzâde, bölümün son kısmında her rüyanın tabir edilmesinin gerekli olmadığını vurgulamış ve müridin şeyhine bir rüya anlattığında, eğer şeyhi bu konuda sessiz kalırsa tabir için ısrar etmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.2.2.1.11. Nefs-i Emmâre

Sözlükte “öz, iç, ruh, can” ve “ben, benlik, kendilik” anlamlarını taşıyan nefis kelimesi, “emreden, emredici” manasındaki emmâre ile birleşerek, tasavvufta “insanı günah işlemeye zorlayan tutku”¹⁶⁴ olarak tanımlanmaktadır. Risâlenin dokuzuncu bâbı olan bu bölümde müellif öncelikle emmâre nefsin “kötülüğü emreden nefis” anlamını taşıdığını Yusuf Sûresi 53. âyetine atıfla açıklamaktadır. Söz konusu âyette, “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.”¹⁶⁵ ifadesiyle, nefsin insanı kötülüğe sürükleyen doğasına dikkat çekilmiştir. Bazı kaynaklarda “Nefs-i Hayvaniye”¹⁶⁶ olarak da isimlendirilen nefs-i emmâre, bu aşamada hâlâ yoğun bir zulmet perdesiyle örtülü durumdadır.¹⁶⁷

Şehrîzâde, daha sonra “Sıfat-ı nefs-i emmâre” olarak bahsettiği emmâre nefsin emrettiği kötülüklerin anlatımına geçmiştir. Cimrilik, hırs, cehalet, kibir, haset, öfke ve şehvet olarak tanımlanan bu olumsuz vasıflardan ilki olan cimrilik, eserde bir ağaç benzetmesiyle ele alınmıştır. Bu bağlamda, cimrilik cehennemde bulunan bir ağaca benzetilmektedir; bu ağacın dalı, cimri kişinin elindedir ve onu cehenneme sürükler. Cömertlik ise, cennetteki bir ağaca benzetilmiş olup, bu ağacın dalı cömert kişinin elindedir ve onu cennete yöneltir.¹⁶⁸

¹⁶³ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 39b; *Diyanet Meâli* (Erişim 27 Şubat 2024), el-Kalem 68/32.

¹⁶⁴ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1278.

¹⁶⁵ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 41a; *Diyanet Meâli* (Erişim 14 Mayıs 2024), Yusuf 12/53.

¹⁶⁶ Baba, *Tasavvuf Terimleri*, 214.

¹⁶⁷ Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 163.

¹⁶⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 41b.

Bir diğerk olumsuz vasıf hırstır. Bu mezmum sıfat sahibini Allah'tan uzaklaştırarak, tıpkı cimrilikte olduğu gibi onu arzuladığı manevî hedeflere ulaşmaktan mahrum bırakır.

Bir diğerk olumsuz vasıf ise cahilliktir. Cehalet, en aşağı sıfatlardan biri olarak değerkendirilmekte olup, kişiyi Hak'tan uzaklaştıran ve kibir ile gururu besleyen bir özelliktir. Cahil kişi, tıpkı bir kör gibi hakîkati göremez; bu sebeple, Allah'a ulaşması mümkün olmaz. İlim sahibi bir kimse ise, zahiren kör olsa dahi ilmin nuru sayesinde doğru yolu bulur ve kendisini her türlü tehlikeden korur. Bu noktada, insanoğlunun meleklerden üstün kılınmasının sebebi olarak, ilim sahibi olması gösterilmiştir.¹⁶⁹

Emmâre nefsin kötülüklerinden bir diğeri kibirdir ki bu hastalığa devâ ancak meskenet, yani kişinin Allah karşısında kendisini aciz bilmesi ve gerçek zenginin Allah olduğunun şuûrunda olmasıdır.¹⁷⁰ Nitekim İblis melâike-i kirâmın üstâdı iken “Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.”¹⁷¹ âyetinde de belirtildiği üzere, Allah'ın emrine karşı gelerek Hz. Âdem'e secde etmeyi reddettiği için kâfir olmuştur. Bu kibri nedeniyle Allah'ın lanetine uğramış ve ebediyen cehenneme mahkûm edilmiştir.

Haset, “Ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.”¹⁷² hadisine dayanarak, nefs-i emmârenin kötülüklerinden bir diğeri olarak kabul edilmektedir. Mürid, başkalarının refahını kıskanmamalı, aynı şekilde başkalarının sıkıntılarına da sevinmemelidir.

Öfke, bir diğerk olumsuz vasıf olarak ele alınmıştır. Sâlikin, öfkeyle konuşmaktan kaçınarak daima nazik ve lütfkâr bir tutum sergilemesi zorunludur; bu sayede, öfkenin imanına zarar vermesi engellenmiş olur.

¹⁶⁹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 42b.

¹⁷⁰ *Kubbealtı Lugatî*, “Meskenet” (Erişim 21 Ekim 2024).

¹⁷¹ *Diyanet Meâlî* (Erişim 21 Ekim 2024), el-Bakara 2/34.

¹⁷² Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 43b; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 52 (No. 4903); İbn Mâce, “Zühhd”, 22.

Nefs-i emmârenin son vasfı şehvettir. Sâlikin, şehvet ateşini kontrol altına alması ve hiçbir şeye şehvetle bakmaması vaciptir, zira şehvet sâlikin manevi yolculuğunda ilerlemesine engel teşkil eden mezmum bir sıfattır.¹⁷³

2.2.2.1.12. Nefs-i Levvâme

Tibrü'l-Mesbûk'ün onuncu bâbı, "Nefs-i Levvâme" olarak isimlendirilmiştir. Lügatte "aşırı zemmeden, başa kakan, azarlayan" manasındaki "levvâm" kelimesinin müennes şekli olan levvâme¹⁷⁴, bilinen manasıyla "kendini kınayan nefis"¹⁷⁵ demektir. Nefis, şehvete meyiletme eğiliminde olsa da, yerine getirilmesi gereken ilâhî emirlere karşı çıkmayıp Hakk'a teslim olursa, bu durumda "levvâme" olarak nitelendirilir. Nefs-i levvâme, hayvanî ruhtan bir merteye daha uzak olduğu için nefis-i emmâreden daha şerefli ve latif kabul edilir.¹⁷⁶

Şehrîzâde, öncelikle bu makamda bulunan nefsin hem dünyaya hem de ıslâha meyilli olduğunu belirterek, levvâme nefsin avâm ve havass arasında bir berzah niteliği taşıdığını ifade eder. "Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. "Onlardan kendine zulmedenler vardır."¹⁷⁷ âyetine binâen, nefis-i levvâme aynı zamanda "nefs-i zâlîme" olarak isimlendirilmişse de bu nefis, Allah'ın Kur'an'ı miras kıldığı kullar arasında olma şerefine erişmiştir.

Levvâme nefse atfedilen sıfatlar arasında heves, enâniyet, işret, tembellik, temennî ve tehâvün bulunmaktadır. Bu sıfatlardan ilki olan heves, sâlikin Allah'tan başka bir şeye yöneltmemesi gereken bir arzu olarak kabul edilir.

Bir diğer olumsuz vasıf ise enâniyettir. Sâlik, hiç kimseye kibirle hitap etmemeli, kendisini üstün görmemeli ve "ben" ifadesinden kaçınmalıdır ki, arzulanan manevî hedefe ulaşabilsin.¹⁷⁸

¹⁷³ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 44a.

¹⁷⁴ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 970.

¹⁷⁵ Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ekim 2024).

¹⁷⁶ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 339, 343.

¹⁷⁷ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 48a; *Diyanet Meâli* (Erişim 14 Mayıs 2024), Fâtır 35/32.

¹⁷⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 45b.

Nefs-i levvâmenin diğer bir vasfı işrettir. Sâlik, zevk ve safaya meyletmemelidir. Çünkü bir nefiste hem dünya zevki hem de ibadet zevki bir arada bulunmaz; dünya zevki, ibadet zevkini zayıflatır.

Bir diğeri tekâsül, yani tembelliktir. Şehrîzâde, diğer bir nitelik olan temennîyi “hayrı ancak Allah’tan isteyip O’ndan başka kimseye ümit bağlamamak”¹⁷⁹ olarak açıklar.

Levvâme nefse atfedilen vasıflardan sonuncusu olan tehâvün bahsinde, müellif, sâlikin insanlarla dostluk kurması gerektiğini vurgulayarak şöyle der:

(...) zîrâ dostluk idenleri Hakk Te‘âlâ sevüp anlara merâtib-i ‘ulya kerem ü ‘atâ ider. İki mü’mîn birbirlerine ez-dil ü cân muhabbet itdiklerinde ¹⁸⁰هَادُوا تَحَابُّوا hadîs-i şerîfile ‘amel itseler bünyân-ı dîn müstaḥkem ü ḳavî olmasına bâdî olur.¹⁸¹

2.2.2.1.13. Nefs-i Mülhime

Lügatte “ilham olunmuş, min tarafı’llah zihin ve kalbe ilkâ olunan”¹⁸² anlamlarına gelen mülhem, tasavvufda nefsin mertebelerinden biri olup nefs-i mülhime veya nefs-i mülheme olarak isimlendirilir. Bu isimlendirilmenin sebebi mülhime makamındaki nefsin kötülüklerinin ve takvâsının Allah tarafından ilhâm edilmesidir.¹⁸³ Nitekim eserin on birinci bâbını teşkil eden bu bölümde de ilk olarak, mülhime makamındaki nefse cümle iyiliklerin ilhâm yoluyla ulaştığı belirtilir. Nefis tezkiyesi yolunda bu aşamaya erişen sâlikin kurtuluşa ulaştığı ifade edilir. Nefs-i mülhime mertebesine varmış olan sâlikin felâha erdiği “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvâsını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilhâm edene andolsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir”¹⁸⁴ âyeti ile desteklenmektedir. Bu doğrultuda, nefisini mülhime mertebesinde arındıran sâlikin gelecekte kurtuluşa ereceği kesin bir hakikat olarak ifade edilmektedir.

¹⁷⁹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 46a.

¹⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 1438/2017), 583; Tirmizî, “Velâ ve’l-hîbe” 6. Meâl: “Hediyeleşsin ki aranızdaki sevgi artsın.”

¹⁸¹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 46b.

¹⁸² Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 1085.

¹⁸³ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 347.

¹⁸⁴ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 47a; *Diyanet Meâli* (Erişim 27 Ocak 2024), eş-Şems 91/7-9.

Şehrîzâde mülhime mertebesindeki nefse dair bir hususu şöyle dile getirmektedir:

Her sâlik kâbiliyyetine göre mertebesine bu maķâmda irişür, niceler dahı vardır ki bu maķâmda kendülere ne‘üzü bi’llâh-i Te‘âlâ kibr ü ğurūr müstevlî olup nefs ü şeytâna uyması sebeble kendüyi görüp iblîs olur. Ehl-i dâlâlden olmuş iken kendüyi erbâb-ı kemâlden zann ider.¹⁸⁵

Buna göre, sâlikin kibir ve gaflete kapılarak nefesine uyması, manevî yolculuğunda gerilemesine ve hakîkatten uzaklaşmasına yol açar. Bu durumda, sâlik kendisini olgunlaşmış ve doğru yolda zannetse de aslında manevî bir çöküş içerisinde ve şeytanî tecellileri rahmanî olarak algılayarak yanılgıya düşer. Dolayısıyla, sâlik gaflete kapılıp nefsinin arzularına boyun eğdiğinde, en alt mertebe olan nefs-i emmâre seviyesine geri dönebilir.¹⁸⁶

İlhâm ve keşfe mazhar olmaya başlayan bir mertebe olan mülhime nefse atfedilen sıfatlar sırasıyla cömertlik, kanaat, ilim, tevâzû, tevbe, sabır ve tahammüldür. Bunlardan ilki olan cömertliğin ehemmiyetine dair “Cennet, cömertlerin yurduudur.”¹⁸⁷ hadisi iktibas edildikten sonra, Şehrîzâde kanaat bahsine geçerek kanaatin Cenab-ı Allah’ın az ya da çok verdiği nimetlere razı olmak olduğunu ifade eder. Kanaat sahibi kişi, tüm işlerini Allah’a havale eder ve bir başkasına derdini anlatmaya ihtiyaç hissetmez.¹⁸⁸

Nefs-i mülhimenin diğer bi vasfı ilimdir, buna dair risâlede şu ifadeler yer almaktadır: “(...) maķşûd olan ‘ilm-i kıl ile kâl degildür, ‘ilm-i ma‘rifetdür ki hâl andan ‘ibâret oldığı bî-cidâldür.”¹⁸⁹ Buna göre asıl hedeflenen ilim, kıylûkal değil manevî bilgi olan ma‘rifet ilmidir.

¹⁸⁵ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 47b.

¹⁸⁶ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 347.

¹⁸⁷ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 48a; Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, 3/362 (No. 3644); Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 1/403 (No. 1083).

¹⁸⁸ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 48b.

¹⁸⁹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 49b.

Diğer bir özellik tevâzûdur, “Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir, kim de kibirlenirse Allah onu alçaltır.”¹⁹⁰ hadis-i şerifi doğrultusunda, tevâzû amellerin en faziletli olup kişiyi Allah’a yaklaştırır.

Tevbe, diğer bir haslet olup kulun günahlardan pâk olmasının çözümüdür. Bu noktada “Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”¹⁹¹ hitabına mazhar olmuş Hz. Peygamber’in bile günde yetmiş defa istiğfâr etmek suretiyle Allah’tan af dilediği hatırlatılarak, sürekli tevbe etmenin gerekli olduğu dile getirilmiştir.

Yine mülhime nefsin evsâfından biri de sabır olup, bu özellik en üstün erdemlerden biri olarak kabul edilir ve birçok sıkıntının sabırla aşılabileceği vurgulanır. “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir”¹⁹² âyetinin tecellisiyle sabreden kimsenin Allah’ın yardımıyla desteklendiği ve bu tavrı sergileyenlerin Allah’ın sevgisi ve lütfunu kazandığı ifade edilmiştir.

Nefs-i mülhimeye ait olduğu belirtilen vasıflardan sonuncusu olan tahammül, müellifin ifadesine göre en büyük faziletlerden birisidir. Seyr ü sülûk yolunda olan bir sâlik için, övgü ve yergi aynı derecede karşılanmalıdır. Yani, sâlik ne övgü ile sevinmeli ne de yergi ile hüzne kapılmalıdır. Şehrîzâde, kişinin zemmedildiği kusur kendisinde mevcut ise tevbe etmesini, bu kusur bulunmuyorsa Allah’a hamd etmesini ve hiçbir durumda öfkelenmemesini tavsiye etmektedir.¹⁹³

2.2.2.1.14. Nefs-i Mutmainne

“İtminâna, sükûna ermiş nefis”¹⁹⁴ demek olan nefis-i mutmainne, aynı zamanda “kötülüklerden arınmış, güzel ahlâk ile bezenmiş nefis”¹⁹⁵ manalarına gelmektedir. *Tibrü’l-Mesbûk*’un on iki bâbından sonuncusu olan bu bölümde, öncelikle nefis-i mutmainne ifadesinin “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı

¹⁹⁰ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 50b; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 18/250 (No. 11724); Benzer rivâyet için bk. Müslim, “Birr”, 69; Tirmizî, “Birr”, 82.

¹⁹¹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 51a; *Diyanet Meâli* (Erişim 3 Mart 2024), el-Enbiyâ 21/107.

¹⁹² Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 51b; *Diyanet Meâli* (Erişim 10 Mart 2024), el-Bakara 2/153.

¹⁹³ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 52b.

¹⁹⁴ Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 264.

¹⁹⁵ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1278.

olarak Rabbine dön!”¹⁹⁶ âyetine dayandığı belirtilmiştir. Velilere has¹⁹⁷ olan bu mertebede sâlik cemalullahı müşâhede etme lütfuna nâil olur.¹⁹⁸

Nefis mertebelerinin en yüksek seviyesi olan mutmainne nefsin sıfatları, tevekkül, rıza, fikret, hüsn-i hilkat, ihlas, cömertlik ve vuslata yakınlaşma olarak ifade edilmektedir. Bu vasıflardan birincisi olan tevekkül bahsinde Şehrîzâde “Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter”¹⁹⁹ âyetini referans göstererek özellikle rızık konusunda Allah’a tevekkül eden kimsenin, ilahî hazineden arzuladığı her şeye ulaşacağını dile getirir.

Sıfat-ı nefis-i mutmainne’nin bir diğeri rızadır. Buna göre, sâlik her kadere razı olup tüm işlerinde Allah’ın rızasını gözetmelidir. Efendisinden gelen her şeye tam bir teslimiyet gösteren kimse, sonunda cennet yurduna erişip Allah’ın cemalini müşâhede etmeye layık olur.

Bir diğer önemli vasıf fikrettir. Sâlikin, her neye bakarsa baksın ibret alması ve akıl ile nakil doğrultusunda düşünerek hareket etmesi zorunludur. Bir saatlik tefekkürün, birçok gizli ilmin ortaya çıkmasına vesile olacağı vurgulanmaktadır.

Yine bir başkası hüsn-i hilkat olup, bu ise insanlara güler yüz, hürmet ve tevazû ile muamele etmek anlamına gelmektedir. Müellifin ifadesine göre hüsn-i hilkat her mümine gerekli, sâlik zümresine ise vaciptir.²⁰⁰

Mutmainne nefsin sıfatlarından biri olan ihlası, Şehrîzâde Allah’a ve insanlara karşı ihlas olarak ikiye ayırmış, sâlikin her amelinde ihlasla hareket etmesi gerektiğini; zira niyet ve amel ihlaslı olduğunda tüm zorlukların ortadan kalkacağını ifade etmiştir.

2.2.2.1.15. Bazı Tasavvufî Kavramlar ve Açıklamaları

Tasavvuf her ne kadar bir hal ilmi olarak tanımlanıp, anlaşılmasından ziyade tecrübe edilmesi gereken bir yol olarak ifade edilse de, mutasavvıflar ilk

¹⁹⁶ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 53b; el-Fecr 89/27-28.

¹⁹⁷ Şeyh M. Şemseddin Nuriyyi Nakşibendi, *İnsanın En Büyük Düşmanı Nefs ve Mertebeleri* (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1996), 68.

¹⁹⁸ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 53b.

¹⁹⁹ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 54b; (Erişim 10 Mart 2024), et-Talâk 65/3.

²⁰⁰ Şehrîzâde, *Tibrü’l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 55b.

dönemlerden itibaren kendilerini özgün kavramlar ve terimlerle ifade etmişlerdir. Kuşeyrî'ye göre, bu terimlerin kullanılmasının temel sebebi, sûfilerin özel anlamları bu istilâhlarla ortaya koyabilmeleridir. Ayrıca, mutasavvıfların bu terminolojiyi kullanmalarındaki bir diğer amaç, bu bilgilerin ehil olmayan kişilerden gizlenmesi ve tasavvufî terbiyeden geçmemiş kimselerin bu derin bilgilere kolayca erişiminin engellenmesidir.²⁰¹

Tibrü'l-Mesbûk'un ana yapısını oluşturan on iki bâbın tamamlanmasıyla birlikte, eserin sonuç niteliğindeki bölümü olan hâtime kısmına geçilmiştir. Bu bölümde, risâlenin genel çerçevesini özetleyen önemli noktalara yer verilmektedir. Ayrıca, hâtime bölümünde tasavvufî düşünceye ilişkin çeşitli kavram ve terimlerin açıklamalarına değinilmiştir.

Şehrîzâde'nin *İlhâmu'l Hak* adlı eserinde de yer aldığını belirttiği bu kavramlardan ilki olan Fakr-ı fenâ, müellifin ifadesine göre “Hakk'ın zâtını müşâhede eden kimse”²⁰² demektir. Mevt-i esved, “insanların eziyetlerine sabretmek ve bu eziyetlere tahammül göstermek” anlamına gelir. Mutlak mevt ise “nefsin heves ve arzularının ortadan kaldırılması ve tabii şehvetlerin yok edilmesi” olarak tanımlanmıştır. Nitekim “Ölmeden önce ölünüz”²⁰³ sözü de bu manaya gelmektedir.

Daha sonra, tasavvufta yer alan üç bilgi mertebesi olan ayne'l-yakîn, ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ele alınmış ve bu mertebeler detaylı şekilde açıklanmıştır. Buna göre ayne'l-yakîn, hakîkatin kalp gözüyle doğrudan görülmesi ve tecrübe edilmesi; ilme'l-yakîn, peygamberler ve velilerin aktardığı bilgi yoluyla hakîkatin bilinmesi; hakka'l-yakîn ise varlıkların birliği içerisinde Allah'ın birliğini en derin manada müşâhede etme durumunu ifade eder. Ayrıca, ayne'l-yakîn'in havassa, ilme'l-yakîn'in avâma, hakka'l-yakîn'in ise ehassu'l-havassa ait olduğu vurgulanmıştır.

Yine Şehrîzâde'ye göre arş, Allah'ın isimlerinin tecelli ettiği yer, kürsî ise emir ve nehiy mahallidir. Kur'ân, Allah'tan gelen icmalî bir ilim olup, ilahî bilginin

²⁰¹ M. Esad Erkaya, *Tasavvuf ve Hayat* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2021), 51, 52.

²⁰² Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 56a.

²⁰³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/350 (No. 2669).

genel bir özetini içerir ve tüm hakikatleri kapsar. Furkân ise, hak ile batılı, varlık ile yokluğu ve gerçek ile hayali ayıran detaylı ilmi ifade eder.²⁰⁴

2.2.2.1.16. Tasavvufun Tanımları

Mutasavvıflar tarafından tasavvufun pek çok tanımları yapılmış, ancak bu konuda bir görüş birliği sağlanamamıştır. Zirâ tasavvuf, nazarî ya da aklî bir ilimden ziyade tecrübî bir ilim olduğundan her mutasavvıf tasavvufu kendi manevî tecrübelerine ve bulunduğu makamlara göre tanımlamaktadır. Bazıları bu tanımların sayısını bine kadar çıkarırken, diğerleri "mutasavvıfların sayısınca tanım vardır" ifadesini kullanmıştır.²⁰⁵

Tibrü'l-Mesbûk'un hâtime bölümünde tasavvufun tanımına yönelik on dört farklı tarif yer almaktadır. Örneğin Zünnûn-ı Mısri tasavvufu "tasavvuf, övünmeyi terk etmektir" olarak tanımlarken, Bîşr-i Hâfi "kalp temizliği" şeklinde tarif etmiştir. Bazı mutasavvıflar tasavvufu "doğru yoldan sapmayıp şariat hükümlerine uygun hareket etmek" olarak tanımlarken, bazıları ise bir hadis-i şerife dayanarak "güzel ahlâkla donanmak" şeklinde yorumlamışlardır.²⁰⁶

2.2.2.1.17. "Tasavvuf" ve "Sûfi" Kelimeleri Üzerine

Tasavvufun tarifleri ve tasavvufî ıstılahlar bahsi tamamlanarak yazma eserin bitimine yaklaşılrken, "tasavvuf" ve "sûfi" kelimelerinin harfleri üzerine özgün bir yorumlama çalışması gerçekleştirilmiştir. Buna göre her bir harfin kendine has bir mana taşıdığı belirtilmiş ve bu kelimelerin derinlemesine incelenmesiyle özel anlamlar yüklenmiştir.

Bu çerçevede, "tasavvuf" kelimesinin harflerinden "tâ" tevbe, "sâd" sadakat, "vâv" ahde vefa, "fâ" ise ferâseti simgeler. "Sûfi" kelimesinin harfleri ise, "sâd" safâ, yani temizlik ve arınma, "vâv" sevgi, "fâ" Furkân-ı Hak, başka bir deyişle Kur'ân, "yâ" ise bu niteliklerle donanarak Hak'la buluşma gününü temsil etmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 57b.

²⁰⁵ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 196.

²⁰⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 58a, 58b.

²⁰⁷ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 59a.

2.2.2.2. Eserde Zikredilen İsimler

Tibrü'l-Mesbûk'ta, tasavvûfî düşüncenin gelişiminde önemli rol oynayan mutasavvıfların yanı sıra, bazı peygamberlerin isimlerine yer verilmiştir. Bu isimler, eserde hem tasavvufun manevî esaslarının aktarılmasında hem de örnek alınacak rehber şahsiyetler olarak vurgulanmıştır.

Risâlenin giriş kısmından hemen sonra, Şehrîzâde, dönemin hükümdarı III. Osman'a çeşitli benzetmeler yoluyla övgüler sunmuştur. Bu övgüler genellikle İskender ve Nuşirevan gibi dünyaca şöhretli tarihî figürler ile *Şehnâme*'den Sam ve Rüstem gibi kahramanlar üzerinden seçilerek ifade edilmiştir. Padişah, ahlâkı ve başarılarıyla İskender'e, adaletiyle Nuşirevan'a, heybetiyle Rüstem'e ve cesaretiyle Sâm'a benzetilmiştir.²⁰⁸ Padişahın bu şekilde büyük ve efsanevi figürlerle karşılaştırılması, onun çok yönlü bir lider olduğunu, aynı zamanda evrensel değerlere sahip, tarih boyunca saygı görmüş liderlerle eşdeğer özelliklere sahip olduğunu öne sürmektedir.

Metinde tanınmış ve eser sahibi mutasavvıfların isimlerine yer verilmiştir. Bu isimler, bazen işlenen konuya dair getirdikleri açıklamalar ya da özgün yorumlarla, bazen de belirli bir temada yazdıkları etkileyici beyitlerle anılmaktadırlar. Bu bağlamda, konuyla ilgili alıntılanan görüşler ya doğrudan aktarılır ya da daha önceden ilgili âlime yöneltilmiş bir soruya verilen yanıt, konunun çerçevesine uygun olarak metne dahil edilir. Bunlardan Ebû Tâlib el-Mekkî, Kemal Paşazâde, Hüdâyî Efendi gibi isimler, müellifin metinde bahsettiği çeşitli konulara getirdikleri açıklama ve yorumları ile anılmıştır.

Örneğin “Şeriatın gerekliliği” başlıklı birinci bâbda, “İlim talep etmek bütün müslümanlara farzdır” anlamındaki hadîse dayanılarak, bu ilmin neyi kapsadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmada Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l Kulûb* adlı eserindeki açıklamalarına başvurulmuştur. Mekkî, hadîsi şerhederek, talebi farz olan ilmin “İslâm'ın beş temelini” ifade eden “Büniye'l islâm ala hamsin” hadîsindeki beş temel prensibi içermesi gerektiğini belirtir.²⁰⁹

²⁰⁸ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 4b.

²⁰⁹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 7a.

Niyazî-i Mısırî, Mevlânâ ve Süleyman Nahîfî, ilgili tematik bağlamda kaleme aldıkları şiirleri vesilesiyle atıfta bulunulan isimlerdir.

Konu kapsamındaki görüşleri doğrudan alıntılanan isimler ise Abdülganî Nablusî, Ebû Ali Dekkâk, Necmeddîn-i Kübrâ, Ca'fer-i Sâdık, Zünnûn-ı Mısırî ve Abdülmecîd Sivasî gibi âlim ve mutasavvıflardır. Bu görüşlerden bir örneğe değinmek gerekirse, “Âdabü'l Mürîd” başlıklı üçüncü bâbda, “Cüneyd-i Bağdâdî'nin sekiz esası”ndan biri olan “i'tikâd-ı pâk ve kemâl-i teslîm ile kalbini şeyhine rabt itmek”²¹⁰ ilkesi kapsamında, Necmeddîn-i Kübrâ'nın ayna metaforuna yer verilmiştir. Buna göre Kübrâ: “Ayna yapmak için alet ve edevat hazır ve müheyya olsa da, usta olmadan o ayna varlık bulamaz”²¹¹ sözüyle tasavvuf yolunda ilerlemenin sadece bilgi ve araç gereç ile olmayacağını, aynı zamanda bir mürşidin rehberliğine de ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer örnekte ise eserin hâtîme kısmında, Zünnûn-ı Mısırî'ye ait “Tasavvuf, övünmeyi bırakmaktır” anlamındaki “Tasavvuf, terk-i tesallufdur” ifadesi tasavvuf tanımları içinde aktarılmıştır.²¹²

Muhyiddin Arabî ve Bîşr el-Hâfî ise, metinde ele alınan konuyla ilgili kendilerine yöneltilen sorulara vermiş oldukları dikkat çekici cevaplar nedeniyle öne çıkan iki şahsiyettir.

Metinde ayrıca, bazı peygamberler ve Nemrud, Firavun gibi tarihî figürler de belirli bağlamlarda anılmaktadır. Daha çok, bilinen kıssalarıyla bahsedilen bu peygamberlerden en çok zikredileni Hz. Musa (as)'dır.

Hz. Musa'nın ilm-i ledünnî talebi ve bu talebe karşılık Hz. Hızır (as) ise buluşması için kendisine gelen ilahî emir,²¹³ Hz. Hızır ile birlikte bir gemiye binmeleri ve gemide yaşanan hâdiseler,²¹⁴ yine Hz. Musa'nın Hz. Şuayb'a on yıl süreyle hizmet etmesi²¹⁵ ve Allah'ın Hz. Musa ile kırk gece üzerine sözleşmesi²¹⁶ gibi vesilelerle metin boyunca Hz. Musa'nın adı toplam dört defa olmak üzere geçmektedir. Onun sıklıkla zikredilmesinin muhtemel sebeplerinden biri, “Şeyhe

²¹⁰ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 23a.

²¹¹ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 23a.

²¹² Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 58b.

²¹³ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 25b.

²¹⁴ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 26a.

²¹⁵ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 26a.

²¹⁶ Şehrîzâde, *Tibrü'l-Mesbûk* (Yazma Bağışlar, 8410), 35b.

olan ihtiyaç” temalı dördüncü bbda açıklığa kavuşmaktadırdır. Bu bölümde, Hz. Musa’nın ilm-i lednn arayışının Allah tarafından Hz. Hızır ile buluşması yönündeki emirle sonuçlandığı belirtilmektedir. Bu durum, peygamberlerin dahi Allah’a ulaşma yolculuğunda rehberliğe ve yardıma ihtiyaç duydukları mesajını iletmek amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, eserde tasavvufi öğretideki şeyh-mürid ilişkisinin önemi ve rhn rehberliğin peygamberler dahil olmak üzere herkes için gerekli olduğu mesajının altının çizilmeye çalışıldığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİBRÜ'L-MESBÛK FÎ TARÎKÎ'S-SÛLÛK METNİ

3.1. NÜSHA TAVSİFİ

Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk'un elimizde bulunan tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar Koleksiyonu'nda 8410 numarada kayıtlıdır. Eser 59+1 varaktan ibaret olup her varakta on beş satır mevcuttur. Eserin zahriye bölümünde talik bir hat ve siyah mürekkeple “*Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk*” ibaresi ve bu ibarenin sol tarafında da “Şehrîzâde Efendi” şeklinde yazılmış müellifin ismi bulunmaktadır. Son sayfada ise eserin bitiriliş tarihi “1168, fî ğurre-i Şa' bân” şeklinde kaydedilmiştir.

Eserin 1^a sayfasındaki serlevha tezhiplidir ve bu sayfa ile karşı sayfanın cetveli altınla çekilmiştir. 2^b sayfasından itibaren ise, tüm sayfaların cetveli kırmızı mürekkeple çekilmiştir.

Nesih bir hatla kaleme alınan eserde genellikle siyah mürekkep kullanılmıştır. Bâb isimleri, mukaddime, hâtıme gibi eserin bölümlerinin isimleri, bazı arapça ibareler ve beyt, nesr, nazm gibi ibareler sürh mürekkeple belirtilmiştir. Metinde bulunan Arapça ifadelerin tamamına yakınında, ifadenin başını ve sonunu belirten kırmızı mürekkeple çizilmiş kısa çizgiler mevcuttur. Ayrıca metinde ara ara kullanılan kırmızı mürekkepli ayın harfi bulunmaktadır. Bu harf çoğunlukla arapça ifadelerin öncesine konmuş, fakat bazen bu kural ihlal edilmiştir. Eser takibiyyelidir. Yine “li-münşi-ihî” ifadelerine de rastlanılmaktadır.

Eser mukavva ciltli olup, cildin sırtı ve kenarları kırmızı renk deridir.

3.2. METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

- *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sûlûk*'da yer alan âyetlerin tahricinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli tercih edilmiştir.
- Nakıs meâllerde dipnota tam meâl verilmiştir.
- Âyetler ve hadîsler orijinal formlarına uygun olarak Arap harfleriyle verilirken, diğer Arapça ibareler günümüz alfabesine aktarılmıştır.

- Hadîslerin tahricinde “el-Mektebetü’ş-Şâmile” programı ve temel hadîs literatürünün yayınlarından istifade edilmiştir.
- Hadîs tercümeleri konusunda, Meridyen Hadîs ve Siyer Araştırmaları Merkezi tarafından kullanıma sunulan hadisveritabani.info adlı siteden faydalanılmıştır.
- Metindeki sehven yazılmış âyetler doğru şekilleriyle ana metne dahil edilmiş, orijinal metindeki eksik veya hatalı versiyonları ise dipnotlarda belirtilmiştir.
- Varak numaraları köşeli parantezle [1a] belirtilmiş, transkripsiyonlu metin ise konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde paragraflandırılmıştır.
- Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak, cümle sonlarını netleştirmek, bağlı ifadeler arasındaki ilişkiyi göstermek, soru ve ünlem ifadelerini vurgulamak amacıyla noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- Metne, mana yönünden daha açık olmasını sağlamak amacıyla yapılan kelime ve ek eklemeleri [] köşeli parantez içine alınarak gösterilmiştir.
- Manzum bölümlerde, veznin gerektirdiği küçük değişiklikler yapılmış olup, yapılan bu düzenlemeler dipnotlarda belirtilmiştir.

3.3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (ī)	a, ā, e	ص	ş
ء	‘	ض	ž, ɖ
ب	b, p	ط	ɬ
پ	p	ظ	ʒ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ğ, ğ
ج	c, ɕ	ف	f
چ	ɕ	ق	k
ح	h	ك	k, g, ğ, ñ
خ	h	گ	g
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü, ū
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ş		

3.4. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Bismi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

[1^b] ²¹⁷ وما توفيقى إلا با الله العلى الكريم Hāmd-i bisyār ve şükr-i bî-hadd ü bî-şümār

dergāh-ı Sübhān-ı mağfîret-destgāha erzānîdür ki kaşr-ı dîn-i mübîne şerî'at-ı muṭahharayı esās ve tarîkat-ı 'aliyyeyi hâ'it idüp ḥaḳîkat ile mā-lezime-i sâ'iresin tekmîl buyurdıktan soñra zāt-ı ma'rifeti derûnunda [2^a] kâ'im eyledi. Ve zāt-ı ma'rifeti ma'rifete, şerî'ati 'ilme'l-yakîn ve tarîkati 'ayne'l-yakîn ve ḥaḳîkati ḥaḳka'l-yakîn menzilesinde kıldı. Ve durûd-ı nâ-ma'dûd ve şalavât-ı nâmiyât-ı bî-hadd ü ḥudûd ol şāhib-i şer'-i şerîf ve şāhib-i yemm-i esrâr-ı Rabb-i Mücîb, fâtih-i ebvâbü't-tarîk, hâdiye'l-ümme ile't-tevfîk, vâsıl-ı esrârü'l-ḥaḳîka ve zâtuhu hüve 'ayne'l-ma'rife, seyyidü'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn ve hüve raḥmeten li'l-âlemîn, Habîb-i Hâzret-i Bārî, ṭabîb-i 'illet-i 'işyân, imâm-ı kıble-i kurb ve ḥaṭîb-i lâ-mekân-ı minber, odur ol mürsel-i 'ālî ve maḥẓ-ı nûr-ı Raḥmānî ki zāt-ı pâkidür ancak ecell-i şâfi'-i mahşer, Nebiyy-i müctebâ Aḥmed Muḥammed kim ol olmuştur. فكان قاب

²¹⁸ سیرت او ادنى سیرت او ادنى [2^b] ḥazretlerinüñ ravza-i muṭahharalarına îşâr ü nişâr

olunur ki ²¹⁹ اول ما خلق الله نورى mağzâ-yı laṭîfince ol kaşra vuşûle anuñ mişbâh-ı nûr-ı muḳtebesü'n-nûre'n-nûrları delîl-i ümmet-i ḥuceste-sîret ü nîk-ḥaşlet olduğından muḳaddem rehber-i cümle-i enbiyâ-i 'izâm olduğu bî-merâdur. Şalavātu'llāhi ve selāmuḥu 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'în. Ve âli ve aşhâbi ve'l-ecnâb ḥazārâtına tarziye vü taḥiyyât sezâ vü erzānîdür ki her biri maḥzar-ı kelâm-ı pâk ²²⁰ اصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم olmalarıyla anlara iḳtidâ idenler ol ma'rifete

²¹⁷ Hûd 11/88. Tam meâl: “Şu'ayb, şöyle dedi: “Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbinden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı ile dir. Ben sadece O'na tevekkül ettim ve sadece O'na yöneliyorum.”

²¹⁸ en-Necm 53/9. “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.”

²¹⁹ Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 1/309 (No. 311). Meâl: “Allah'ın yarattığı şeylerin ilki, benim nurumdur.”

²²⁰ Metinde sehven اقتديتم بأيهم اقتديتم كالنجوم şeklinde imlâ edilmiştir. Beyhakî, *el-Medhal*, 1/163 (No. 153); Bağdâdî, *el-Kifaye*, 1/48; Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/132 (No. 381). Meâl: “Benim ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine tabi olsanız hidayete erersiniz.”

vāşıl oldılar. Ve müctehidîn-i kirām ü meşâyîh-ı ‘izām hâzarâtı ol gürüh-ı sa‘âdet-şükûh ile tezyîl olunmağa şâyestedür ki anlardan soñra anlaruñ her biri bu ma‘rifete [3^a] vuşûle rehber olmışlardır. Ve ba‘d bu ‘abd-i hâkîr-i şikeste-zamîr el-Hâc Dervîş Muhammed Sa‘îd-i pür-takşîr eş-şehîr bi-Şehrîzâde nâle mâ erâdehû ve raḥima’llâhu lehu ve li-vâlideyhi ve li-üstâzeyhi ve li-sâ’ir-i ihvânihi. Bu vech-ile burka‘-endâz-ı şâhid-i maḳâl olur ki ‘Arabiyye:

Bi-ḳadri’l-keddi tüktesibü’l-me‘âlî

Fe-men talebe’l-‘ulâ sehere’l-leyâlî

Nesr: mişdâḳınca bi-ḥamdihi Te‘âlâ ve tevfiḳih şeb ü rûz der evân-ı şitâ vü şayf-ı nev-rûz taḥşîl-i ‘ulûm-i ‘âliye naḥvine şarf-ı sa‘y-i firâvân ve ber-feḥvâ-yı ‘Arabiyye:

Te‘allem yâ fetâ, ve’l-cehlü ‘ârû,

ve lâ yerzâ bihâ illâ’l-ḥimârû.

Nesr: tekmîl-i fûnûn-ı âliyye tevcîh-i vecche-i himmet-i bî-pâyân olunmağ-ıla bi-tevfiḳi’llâhi’l-Meliki’l-A‘lâ zamân-ı cüz’î zârında şaḡîr ü kebîr ‘aḳd-i ‘aşereyi mütecâviz [3^b] ü a‘dâd-ı ‘işrine mütenâhiz nüsaḡ-ı ra‘nâ te’lîfine ve Türkî ve ‘Arabî niçe kütüb-i müsteşnâ taşnîfine muvaffaḳ olup bi-’ş-şükri tedevvemü’n-ni‘ami küllehâ maḡzâsınca küşe-i ‘uzlet ü künc-i vaḥdetümde bu ni‘am-ı celîle-i Rabbâniyye ve bu kerem ü ‘inâyet-i Raḥmâniyye şükrine müdâvim iken bi-ilhâm-ı ḡaybî ve bi-ilḥâḡ-ı tevfiḳ-i la-reybî ḡatır-ı ḡatır-ı ârâma bu ḡatıra ḡutûr itdi ki fenn-i mantıḳ u naḥv ü aḡlâḡ u tevâriḡ u ḡikemiyyâtta niçe kütüb ü resâ’il cem‘ ü te’lîf olundu. Yigirmi seneden berü hem-şoḡbet oldıḡum meşâyîh-ı ‘izām - keşşerahumu’llâhu Te‘âlâ ilâ ḡıyâmi’s-sâ‘a ve sâ‘ati’l-ḡıyâm- hâzarâtından mesmû‘um ve ol miḡdâr-ı müddetde kütüb-i müteḡaddimîn ü müte’aḡḡırından manzûrum olan ḡavâ‘id-i külliye ki fi’l-ḡaḡıka sâlik-i [4^a] ḡarîḡ-i müstaḡîm olanlara vesîle-i teḡarrub şâhid-i maḡşûddur. Bu bâbda daḡı mecmû‘inuñ me’âlini ḡavî ve sâlike maḡlûba vesîle-i vuşûli muḡtevî müciz ü müfid bir risâle cem‘ ü tesvîd eyleyim. Pes der-ḡâl şurû‘ olunup nişfına ḡarîb maḡallere kilḡ taḡrîr-resîde oldıḡda zuḡûr-ı ‘ilel-i vücûd mâni‘-i tetmîm-i maḡşûd olmağ-ıla ber-feḥvâ-yı mişrâ‘ :

Küllü emrin bi-vaḡtiḡa merḡunû

Neşr: huşul-i murād vaqt-i āhara ta‘lîk olunmuşıdi. Üç dört ay mürûrında izâ erâde’l-lâhü şey’ en heyî’e esbâbuhü mağzâsınca tafşîl-i ahvâl-i âşafâneleri bu ‘abd-i haķîrûn hadîkalara maķâm-ı zeylde cem‘ itdigi iki ‘aded nüşhalarda tasfîr olundığı üzere. Hâķân-ı mağfûr

Mısrâ‘ : Pâdişâh-ı muzaffer [4^b] ü manşûr

Neşr: -tâbe şerâhu ve ce‘ale’l-cennete meşvâhu- hażretlerinüñ zamân-ı sa‘âdet-iķtirânlarında iki def‘a mesned-nişîn-i şadr-ı vekâlet ve revnaķ-efzâ-yı şadâret-i pür-‘azamet olup on iki sene mürûrında hâliyâ şeref-baķş-ı taķt-gâh-ı saltanat ve zînet-efzâ-yı mesned-i vâlâ-yı hilâfet, melikü’l-memâlik bi’t-tûl ve’l-‘arz, mażhar-ı kelâm-ı pāk-ı ²²¹ السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ sulţân-ı Sikender-menķabet, hâķân-ı Nüşîrevân-‘adâlet, şâhenşeh-i Rüstem-mehâbet, ķahramân-ı Sâm-cesâret, hâfîzu’l-berreyn ve’l-baķreyn, hârisü umûri’l-hâfîķayn.

Li-münşi’ihî: Hâdim-i Baķhâ vü Yeşrib, pâdişâh-ı dîn-penâh, Hażret-i Sulţân ‘Osman-ı ‘adâlet-destgâh

Neşr: -hullidet hilâfetuhü- hażretleri [5^a] eş-şey’ü lâ yüşennâ illâ ve ķad yüşelles

Neşr: mışdâķınca şâlişen ol maķâm-ı pāk ü müsteşnâya maķdemleri ile zîb-ârâ buyurmalarıyla câlib-i da‘vât-ı hâş u ‘âm oldukları destûr-i ‘âli-cenâb-ı Âşaf-ı ma‘delet-iķtisâb vezîr-i raşu hemâl u nażîr, müşîr-i bezr-i cumhûr [r]e’y ü tedbîr, şafder-i âcâm-ı şecâ‘at ü kuvvet, ķurşîd-i dıraķşân-ı âsumân-mehâbet ü celâdet mensi’-i nâm-ı bermek ü hâtim

Neşr: bi’l-cüdi’l-keşîri ve’l-keremi’l-etimm ve’l-‘aţâyâi’l-ecsim

Li-mü’ellifihî: Nüşha-ı sırr-ı Hażret-i Mevlâ ya‘nî kim mütteķî ‘Alî paşâ

Neşr: dâme mādâmü’l-‘âlem hażretlerinüñ ez-ķadîm ģarîķ-i yemm-i iķsân ve ‘âţüfetleri oldığımdan mâ‘adâ ol düstûr-ı ‘âli-şân mecma‘ü’l-baķreyn ve ma‘mürü’t-ţarafeyn bir zât-ı fażilet-‘unvân olup bu gûne resâ’il [5^b] maķbûl-i nażar-ı ‘âlîleri olacaķı bâhâmeķü te‘âlî meczûmum olmağ-ıla der-hâl tekmîl ü tebyîz olup, ismine *Tibr’ül-Mesbûk fî Tarîķi’s-Sülûk* dinildi. Nażar-ı enverleri inşâ’allâhu Te‘âlâ

²²¹ el-Bezzâr, *el-Müsned*, 12/17 (No. 5383); Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 9/475 (No. 6984). Meâl: “Sultan yeryüzünde Allah’ın gölgesidir.”

te‘alluḡ itdikde sehv ü ḡaṡasından iḡmāẓ-ı ‘ayn birle ḡabül buyurmalarıyla beyt-i ḡaṡır-ı mü‘ellif-i ḡaḡīri sürür ü ḡubūr ile tecdīd buyurmaları mercūdur. Bāḡī emr ü fermān men lehu’l-emrūndūr.

Ḥafī olmaya ki bu risāle-i müşkīn-maḡāle bir muḡaddeme ve düvāz-deh bāb ve bir ḡātime üzere tertīb olunmuşdur.

Muḡaddeme: Fī beyāni lüzūm ‘ilmi’z-zāhir ve’l-bāṡın

El-bābü’l-evvel: Fī beyāni levāzimi’ş-şer’iyye

El-bābü’ş-şānī: Fī beyāni ādābi’t-ṡarīḡa

El-bābü’ş-şāliş: Fī beyāni ādābi’l-mūrīd

El-bābü’r-rābi‘: Fī beyāni el-iḡṡiyāc ilā’ş-şeyḡ

El-bābü’l-ḡāmis: [6^a] Fī beyāni ādābi’z-zīkr ma‘a’ş-şerā’iṡ

El-bābü’s-sādis: Fī beyāni el-ekl ve’ş-şurb ‘ale’t-taḡvā

El-bābü’s-sābi‘: Fī beyāni ādābi’l-ḡalve ma‘a’ş-şerā’iṡ

El-bābü’ş-şāmin: Fī beyāni ādābi’l-vāḡı‘a ‘ala’t-ṡarīḡa

El-bābü’t-tāsi‘: Fī beyāni nefsi’l-emmāre bi’s-sū’

El-bābü’l-‘āşir: Fī beyāni nefsi’l-levvāme

El-bābü’l-ḡādī ve ‘aşer: Fī beyāni nefsi’l-mūlhime

El-bābü’ş-şānī ve ‘aşer: Fī beyāni nefsi’l-muṡma’inne

Ḥātime: Fī ba‘zı’l-işṡilāḡāt

Muḡaddeme: Fī beyāni lüzūm ‘ilmi’z-zāhir ve’l-bāṡın

Ülū’l-elbāba ke’ş-şemsi fī vasaṡı’n-nehār zāhir ü āşikārdūr ki her mü’mine īmanını taşḡiḡ ve i‘ṡikādını şaḡiḡ itmek içün ‘ilm-i zāhirden tertīb-i āṡi üzere birer nebze taḡşīl vācib oldıḡı gibi ber-mışdāḡ-ı ḡadīş-i şerīf طلب العلم فريضة على كل مسلم

²²²مسلمة [6^b] maḳṣūd-ı aṣlī olan ‘ilm-i bāṭın taḥṣīli naḥvine ṣarf-ı evḳāt farzdur.

Ṭalebi farz olan ‘ilmde ‘ulemā’-i kirām ‘aleyhimü’r-raḥme iḥtilāf itmişlerdür ki taḥṣīli *Fethu’l-Hallāk* nām risālemizde meṣtūrdur. Beyān-ı icmālī bu ki mütekellimün “Ṭalebi farz olan ‘ilimden murād ‘ilm-i kelāmdur” didiler. Nüşa-i merḳūmede ‘ilm-i kelām ḥaḳkında kelimāt-ı etimme-i erba‘a ‘aleyhimü’r-raḥme taḥṣīl olunmuşdur. Fuḳahā’-i ‘izām ‘aleyhimü’r-raḥme “İbādāt u mu‘āmelāt ü ḥalāl [u] ḥarāmı fıḳh-ı şerīf-i mübeyyin olduğından ṭalebi farz olan ‘ilimden murād ‘ilm-i fıḳhdur” diyüp, müfessirīn u muḥaddiṣīn ‘aleyhimü’r-raḥmetü’llāhi’l-mübeyyen “Ṭalebi farz olan ‘ilimden maḳṣūd ‘ulūm-i sā’ireye mütevāṣıl olmağ-ıla ‘ilm-i kitāb’ullāh ve ‘ilm-i sünnetdür” didiler. [7^a] Ba‘zı ‘ulemā “Ṭalebi farz olan ‘ilimden murād kiṣinüñ kendi ḥālīne münāsib ve Cenāb-ı Bārī’den kendi maḳāmına ‘ilimdür.” [didiler]. Ve ba‘zılar ‘ilm-i bi’l-iḥlāṣ ve āfāt-ı nüfūsa ‘ilimdür didiler. Şeyḫ Ebū Ṭālib Mekkī ‘aleyhimü’r-raḥme *Ḳūtü’l-Ḳulūb*’da “Muḥtār olan ol ‘ilimdür ki Faḫr-ı ‘Ālem şallā’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ ²²³بنی الاسلام علی خمس el-ḥadīs-i ḳavl-i şerīfi aña müştamil ola” demişdür. Ba‘zı ‘ārifīn “İlm-i bāṭındur” diyüp, ṭā’ife-i şāfiye-i sādāt-ı şūfiyye “Ol ‘ilm, ‘ilm-i taṣavvuf ve anlarıñ ṭarīḳasıdur” demişlerdür. Fi’l-ḥaḳīḳa vuṣūl-i ilā’llāh bu ‘ilm-i şeref-ḳarīn ile ḥuṣūl-peṣīr olduğundan mā‘adā fūnūn-ı sā’ireyi daḫı muḥīṭ olmağ-ıla ‘umdedür, inṣāa’llāhu te‘ālā münāsebetle feṣā’ili [7^b] her bābda zıkr olunmağ-ıla ma‘lūm zevī’l-‘uḳūl olur.

Yine *Fethu’l-Hallāk* nām risālenüñ faṣl-ı rābi‘i evāḫirinde zıkr olundığı üzere ‘ulemā’-i kirām ‘aleyhimü’r-raḥme ṭarīḳ-i te‘allum ‘ilm-i şerīfi bu vech-ile taḥḳīḳ itmişlerdür ki evvelā ‘aḳāyid ü ‘ilm-i tevḥīd ü Ḳur’ān ü tecvīd taḥṣīl olunduğdan soñra ‘ilm-i kelām, ‘ilm-i tevḥīdi mü’eyyed olunmağ-ıla andan daḫı ḳadr-i mā-yecūz te‘allum eyleyüp fūnūn-ı mu‘tenādan taḥṣīli lāzım olanlara mülāzım olduğdan soñra gerek fıḳh-ı şerīf ü fenn-i fetvā ve gerek ‘ilm-i uṣūl u ḥadīs-i ‘uṣmā tekmīline ‘āzim olmağ lazımdur. Ba‘dehū ‘ilm-i şerīf tefsīr ve te’vīl taḥṣīline ālet olan ṣarf ü naḥv ü bedī‘ ü me‘ānī ve aṣl u mebānī olan fenn-i luğat [8^a] taḥṣīline ṣarf-ı sa‘y ü miknet

²²² İbn Mâce, “İmān”, 17 (No:224). Meāl: “İlim talep etmek her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır.”

²²³ Buhārī, “İmān”, 1 (No. 8); Müslim, “İmān”, 5 (No. 19). Meāl: “İslam beş şey üzerine kurulmuştur.”

gerekdür ki me‘ânî-i i‘câz-ı Kur‘ân-ı ‘azîm bu ‘ilimlerle iz‘ân²²⁴ ü îkân olunur ve serd-i delil ü baş-ı burhân, âdâb-ı bahş u fenn-i mîzân tahşîli mâ-lâ-büddendür.

‘İlm-i ferâizi te‘alluma fenn-i hisâb u erķam elzem olmağ-ıla anları dağı tahşîl ve ber-fehvâ-yı şıdk ihtivâ-yı el‘ilmü ‘ilmân, ‘ilmü’l-ebdân şümme’l-edyân. ‘İlm-i tabiyyi dağı te‘allum lâzımdur ve ‘ilm-i hendese vü hey‘et ü hikmetiñ resmini bilmek tâlîbe kâfidür. Ve fenn-i inşâ vü imlâ tahşîli dağı mâ-lâ-büddendür. Ve ‘ilm-i nücûmdan evķât-ı şalât ma‘lûm olacak miķdârı te‘alluma mesâğ-ı şer‘î olup mâ-‘adâ ‘ammâ iştemele’l-makâl ‘ilm-i tetayyur u fâl gibi vebâldür ve cüz‘iyyâtıdan [8^b] olan ‘ilm-i şî‘re heves lâ-be’s kabîlindendür. Lâkin ‘ulûm-ı mâ-lezimeyi terk eyleyüp leyl ü nehâr türrehât-ı nazma şuğl işm-i ‘azîmdür. Ahyanen hâtıra huţur itdükce tevĥîd-i Bârî ve na‘t-ı Resûle müte‘allik kelimât-ı nazm oluna ki nâ‘il-i ecr-i cezîl olmağa bâ‘iş ola. Yoĥsa meĥâbîb ü ümerâ hakkında nazm olunan maķal-i maĥz vebâldür. Ve dağı tâlîbe ĥüsnü’l-ĥaţti min mefâtihî’r-rızķi mağzâsınca evķât-ı ĥâliyede meşķ-i ĥatta şuğl lâzımdur. Zîrâ aĥsen-i ĥaţtıyla nice meşâĥif-i şerîfe ü kütüb-i laţife taĥrîrine muvaffak olmağ-ıla medâr-ı me‘âşî oldığından mâ-‘adâ ķârî’inden ilâ yevmi’l-ķıyâm kendüye ecr ü şevâb vâşıl olur.

Bunlar ma‘lûm olduķdan soñra [9^a] mü‘minîne farzıdır ki maķşad-ı aķzâ olan tezkiye-i nefse sa‘y ideler. Tezkiye-i nefis bir mürşid-i kâmilden aĥz-ı dest-i inâbet ve min külli’l-vücûh şurûţ-ı irâdeti maĥalline getürüp teslîm-gerden-i muţâva‘at ile müyesserdür, yoĥsa taķlîb-i evrâķ-ı kütüb-i taşavvuf ile mümkün degildür, inşâ‘allâhu te‘âlâ maĥallinde zıkr ü tafşîl olunur. Ve’l-ĥâşıl sâlik-i tarîķ-i ĥaķķ olanlara ‘ilm-i zâhiriñ mecmû‘ından birer nebze tahşîl lâzımdur ki ĥatta maķşûd-i aşlî olan mâddenüñ vuşûline cehlden ‘ârî olmağ-ıla sühûlet ĥâşıl ola.

Muķaddeme bu maķâmda temâm oldı. Min-ba‘d bâb-ı evveliñ müştemil olduğu mevâdda şurû‘ idelüm.

El-bâbü’l-evvel Fî beyâni [9^b] levâzimi’ş-şer‘iyye. Ĥafî olmaya ki

Beyt: Tarîķa sâlik olanda toķuz dürlü nişân gerek

Evvel kapu şer‘ atdur güneş gibi ‘ayân gerek

²²⁴ Kelime metinde sehven “ze” ile yazılmıştır.

Neşr: Mışdâkıncı bāb-ı evvel şerīʿat-ı ğarrā-yı Aḥmedī beyānındadır. Bedāhetine ʿaql ü naql şāhidāndur ki cümle-i ʿulūm ʿayn-ı fażīlet oldığı emr-i muḳarrerdür. Ancaḳ maḳşad-ı aḳzā ʿilm-i şerīʿatdur, zīrā rāh-ı şavab anuñla bulunur ve vizr ü şevāb anuñla bilinur. Nitekim Ḳuṭbuʿl-ʿārifin ü Ğavşüʿl-vāşilīn eş-Şeyḫ Muḥammed el-Mışrī en-Niyāzī ḳuddise sirruhu ḫāzretleri buyurmuşlardır:

Nāzm:

Serāy-ı dīn esāsıdur şerīʿat

Ṭarīḳat Ḥaḳ ḫüdāsıdur şerīʿat

Budur evvel ḳapu dergāh-ı Ḥaḳka

Ki yoluñ ibtidāsıdur şerīʿat

Daḫı bunuñla ḫatm olur bu yollar

Bu rāhiñ intihāsıdur şerīʿat

Şırāṭ-ı müstaḳīme daʿvet iden

Münādīler nidāsıdur şerīʿat

Ḥüdānuñ leyle-i Miʿrāc içinde

Ḥabībine ʿatāsıdur şerīʿat

Cihānda çoḳdur envāʿı ʿulūmuñ

Ḳamusınuñ hümāsıdur şerīʿat

Hakikat-ı ‘arş-ı a‘lâdur muhakkağ

O ‘arşın istivâsıdur şer‘at

Şer‘atsız hakikat oldı ilhâd

Hakikat nûr ziyâsıdur şer‘at

Cem‘-i enbiyâ vü evliyânun

Niyâzî reh-nümâsıdur şer‘at

Neşr: Şer‘atsız tarikat mümkün degildir. Câmî‘i’l-hurûf, ‘abd-i hakîrin *Fütûhât-ı Kudsiyye fî Şerh-i Kaşîde-i Feyziyye* nâm makâlede beyt:

Veylün li-men erâde hevânen li-şer‘ihi

Vallâhû gâlibun ve lehu şiddetü’l-meḥâlî

Neşr: Beyt-i latîf şerhinde mezkûr olduğu üzere şer‘, umûr-ı dînden Hakk Te‘âlâ’nuñ ‘ibâdı üzere emr ü beyân itdüğü nesne dimekdür. Ba‘zı ‘ârifler te’lîfâtında manzûr âbd-i hakîr dir ki: ‘aks-i ‘arş şer‘dür, [10^b] şer‘ ‘arşın şüretidür, ‘arşdan şer‘a nâzil olur, ‘arşı ḥâmil çâr ‘aded ferîşte olduğu gibi. Şer‘i ḥâmil e’imme-i erba‘adur rahimehümü’llâh te‘âlî ‘aleyhim ecma‘în. Ve daḡı Raḥmân ‘arşa müstevlî olduğu gibi, şâhib-i şer‘ daḡı şer‘a müstevlîdür. Pes her kim şer‘den döner ‘arşdan ve şâhibinden dönüp ba‘îd olur.

Resûl-i Ekrem şallâ’llâhû te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ḡazretleri se‘âdetle بنی الاسلام علی

خمس شهادة ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله واقام الصلوة وايتاء الزكوة والحج وصوم

²²⁵ رمضان buyurmuşlardır. Ya'nî kaşr-ı İslâm penc'aded' amūd üzere mebnîdür. Bir kimesne bu beş farzı ma'a'l-ḳudre[t] edā itmeye, müslimān olmaz.

Birisi vaḥdāniyyet-i Hüdā ve risālet-i [11^a] Muştafāyı 'aleyhi's-şalātu ve's-selām dil ile ikrār ve ḳalb ile taşdıḳdūr. Biri daḫı şalāt-ı ḫamseyi fuḳahā'-i 'izām 'aleyhimü'r-raḫmenüñ ictihād itdikleri vech üzere cemī' şerā'it ü erkānını yerine getürüp edā itmekdūr yoḫsa cādd-ı ceh dāne-i şī'ri aḫz itdigi gibi bilā-ta'dīl-i erkānın namāz ḳıldım ümīdinde olmaya ve daḫı ber-feḫvā-yı meşnevī

²²⁶ سر بزمن دنیه هوا میکند یعنی عبادات خدا میکند

Neşr: Olmayup riyādan 'ārī olmaḳ gerekdūr. Ḥāzret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhū sirrahu'l-a'lā neşrinüñ nuḳḳ-ı dürer-bārları olan bu beyt-i müsteşnādan murād ne olduğunu ülü'l-elbāb te'emmül-i tām ile her bābda fehm ü idrāk ider fe-tedebbür.

Biri daḫı nişāba mālīk olanlara 'alā mā beyyene fī kütüb-[11^b]'il-fıḫhiyye edā-i zekātdur.

Biri daḫı ²²⁷ من استطاع اليه سبيلا emr-i şerīfine imtişāl ile ḫacc-ı şerīfe 'azīmetdūr.

Biri daḫı ma'a'l-ḳudre[t] edā'-i şavm-ı Ramazāndur. Bunlarıñ her birinüñ tafşīlī kütüb-i fıḫhiyyede muşarraḫdur, ve dā'imā sünnet-i nebevīyyeyi icrāya bezl-i istiṭā'a gerekdūr, zīrā Resūl-i Ekrem şallā'llāhū te'alā 'aleyhi ve sellem ḫāzretleri من ضيع

²²⁸ سنتی حرمت عليه شفاعتی buyurmuşlardır. Kemāl Paşazāde merḫūm “Bu ḫadīs-i

şerīf şerḫinde sünnetden murād sünnet-i İslāmdur” demişdūr. Me'al-i icmālisi bu ki bir kimesne sünnet-i Nebevīyi icrāda sermü taḳşīrāt itmeye, nā'il-i şefā'at-ı uzma ve dāḫil-i cennetü'l-'alā olup vāşıl-ı müşāhede-i cemāl-i kibriyā olur. [12^a] Her kim ki

²²⁵ Buhârî, “İmân”, 1 (No. 8); Müslim, “İmân”, 5 (No. 19). Meâl: “İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek ve ramazan orucunu tutmak.”

²²⁶ “Secde halinde Allah'a ibadet ediyor.”

²²⁷ Âl-i İmrân 3/97. “Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi (Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.)”

²²⁸ Keşmîrî, *el-Arfü's-şezi Şerhu Süneni't-Tirmizi* 6/60 (No. 2435); Elbânî, *Mevsûâtü'l-Elbânî*, 2/223. Meâl: “Sünnetimi zayıf edene şefaati haram olur.”

sünnet-i İslâmı zāyî‘ eyleye şefā‘ atden mahrûm olup dāhîl-i dūzaḥ u nār olur, e‘ āzenā’llāhū’l-melikū’l-ğafūr.

Ve her mü’mine lāyık olan mekârim-i ahlâk ile muttaşîf olup muḥarremâta nazardan dīdehâ-yı zāhir ü bâtınını ğamz itmekdür. Ve ihvân-ı mü’mînîne muḥabbet idüp muḥabbet ü ‘adâveti li’llāhi fi’llāh ola. İkisi daḥı ehline ḥaḳk olup her kim ki bununla ‘âmil oldu dâreyinde yüzi aḳ ü berrâḳ olup murâdına vâşıl oldu. Ḥazret-i Resûl-i Ekrem şallâ’llāhü te‘ālā ‘aleyhi ve sellem: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا

229 يُحِبُّ لِنَفْسِهِ buyurmuşlardır.

Mü’mine vâcib olan dā’imā aḳvāl ü ef‘ālîñ şer‘-i şerîf-i muṭahharaya [12^b] taṭbîḳ eyleyüp şalavât-ı mefrûza ve nevâfil-i maḳbûleleri bi’s-şerâ’it ve’t-tertîb edâdan soñra âdâb-ı şer‘-i şerîf ile müte’eddib olup

Nazm: Şadaḳañ ehline edâ eyle

Dimegil böyledür bu ya şöyle

Nesr: mağzâsınca ḳudreti yetdüğü kadar herkese şadaḳa vire, ve daḥı şadaḳaya niyyet eylediği zamân aña şeyṭân ‘aleyhü’l-la‘nenüñ eli ermedin edâ eyleye. Zîrâ şadaḳa siper-i belâyâ ve dâfî‘-i ḳazâ oldığından mâ‘adâ kişinüñ ‘ömrini efzûn ider. Ya‘nî müddet-i ‘ömrine berekât virir. Ve Ḥaḳk Te‘ālā 230 امثالها

الصدقة تردّ البلاء وتزايد kerîmesi mışdâḳınca bir yerine on ḥasenât kerem ider ḥattâ

231 العمر buyurmuşdur ve kişi [13^a] bir kirdeyi ḥayâtında virmek ba‘de memâta

hezâr-ı dīnar virilmekten ḥayırlı olduğu men teşaddaḳa rağîfen fî ḥālî ḥayâtihi ḥayrun min elfî dīnârin ba‘de memâtihi ḥaber-i laṭîfiyle müsebbetdür ve herkese ḥalḳ-ı redînüñ mecmû‘ından ictinâb vâcib olduğu gibi men ekrame cārahü vecebet lehu’l-cenne, ve men ezâ cārahü fe‘aleyhi le‘anetu’l-lāhi ve’l-melâikihi ve’n-nâsi ecma‘în

229 Buhârî, “İmân”, 6 (No.13); Müslim, “İmân”, 17 (No. 71). Meâl: “Sizden biri, kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz.”

230 el-En‘âm 6/160. “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.”

231 Benzer rivâyet için bk. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/26 (No. 1596). Meâl: “Sadaka belayı def eder ve ömrü uzatır.”

maẓmûniyla ‘amel lâzımdur. Elden ve dilden geldikce ‘ale’l-istiṭā’a anlara ikrām gerekdür ve daḥı ²³² من اذى جاره ورثه الله داره ḥadīs-i şaḥīḥdür ve daḥı ekremü ez-zayfe ve lev kâne kāfıran mağzā-yı laṭīfı mışdākınca müsāfire ikrām-ı tām gerekdür. Ḥalīlu’l-İllāh İbrāhīm ‘alā Nebiyyinā ve ‘aleyhi’ş-şalāt ve’t-teslīm ḥazretlerinüñ bu māddeye [13^b] dā’ir menḳabe-i meşḥûreleri ve kendine vārid olan emr-i ilāhī ‘āḳile kāfıdır.

Li-münşi’ihī: Kõnuḡa her kim eylese ḥurmet

İde Ḥaḳ²³³ ḥazreti aña raḥmet

Neşr: Müsāfir kendi kısmeti ile gelür yoḡsa miḥmān olduḡı ḥānenüñ ṭa‘āmını eksinmez. Lāyık olan ḥayru’t-ṭa‘āmi mā ḥazara feḥvāsınca müsāfirüñ öñine sofrā koyup mā ḥazarı ihzār ve göñlüni ele alup berāber oturup aña terḡıbdür. Ṭa‘āmü’l-vāḥid yekfī’l-işneyi dinmişdür. Pes

Beyt: Ni‘meti Ḥaḳkıñ idügin bilesin

Fuḳarāya niḡün yedirmezsin. Neşr: Zīrā ²³⁴ البخیل لا يدخل الجنة ولو كان زاهداً

buyrulmuşdur. Faḳīr bu bahşı *Mecmū‘a-i Ahlāk*’da maḥall-be-maḥall tafşıl itmişimdür. Ve evāmir-i ilāhī’ye dā’imā imtişāl ü nevāhīden ictināb, cemī‘ [14^a] mü’mīn ü mü‘mināta vācibdür. Ehl-i ‘irfānuñ serdār u ercümendi merḥûm Naḡīfî Süleymān Efendi’nüñ güfte-i nādire ve muḳaṭṭa‘āt-ı fāḥirelerindendür:

Ḳıṭ‘a: Nehy-i Ḥudāya itme cesāret Naḡīfiyā

Eyle²³⁵ nihāyetinde taşavvur fezāḥatı

Emr-i mübālḡ iken ni‘am-i cennetü’n-na‘īm

Bir iki dāne eyledi meslûb cenneti

²³² Münâvî, *Feyzû’l-kadîr*, 5/462 (No. 7967); Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/258 (No. 2342). Meâl: “Kim komşusuna eziyet ederse, Allah onun evini komşusuna miras bırakır.”

²³³ Vezin gereḡi “Hak” kelimesi şeddesiz olarak “Hak” şeklinde yazılmıştır.

²³⁴ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/322 (No. 885). Meâl: “Cimri, zahid olsa bile cennete giremez.”

²³⁵ Müstensih “eyle” yerine, sehven kalıp ve manayı bozacak şekilde “eyleye” yazmıştır.

Sen mâcerâ-yı âdemi endîşe kıl müdâm

Kâfîdür ey püser saña baba naşîhati

Neşr: Hülâşa şer‘ -i şerîf-i Ahmed esâs-ı dîn-i mübîn olmağ-ıla bir adamıñ ki şer‘ -i laîfe imtişâli olmaya müslimân olmaz, kıanda kıaldı ki dervîşlik da‘vâsında ola. Şettân beynehümâ Kıtbu’l-‘ârifîn eş-Şeyh ‘Abdülğaniyyi’n-Nâblusî kıaddesa’llâhü sirrahu’l-aþhar Neşr: *Şerh-i Tecelliyât* da buyururlar ki: “Şerî‘ at u tarîkat u haķîkat içün li’l-‘âmme zâhir ve li’l-hâşşa bâtın vardır. Zâhir-i şerî‘ at şalâh ü bâtını [14^b] silâhdur ve zâhir-i tarîkat mücâhede ve bâtını muşâberet ve mükâyedetdür, ve zâhir-i haķîkat zendeka ve ilhâd ve bâtını şiddîkiyyet ve kemâl-i ma‘rifet bi-Rabbi’l-‘ibâddur. Fî ‘aşrinâ hâzâ hâşâ zümre-i dervîşândan geçinüp mulhid şarf oldukları zâhir-i haķîkatde kıalup şer‘ -i şerîfden dūr olduklarıındandır.”

Li-münşi’ihî: Bulunur şer‘ ile dîn-i İslâm

Enbiyâ eylediler şer’i imâm

Çün şerî‘ atdur esâs-ı imân

Kaşr-ı dîn şer‘ le bulur ‘umrân

Olmasa şer‘ -i şerîf-i a‘zam

Hâşılı olmaz idi dîn muhkem

Çün anuñla bulunur râh-ı hüdâ

Enbiyâya Haķ²³⁶ anı itdi ‘a‘â

Ümmete her ne kim emr itdi Resûl

²³⁶ Vezin gereği “Hakk” kelimesi şeddesiz olarak “Hak” şeklinde yazılmıştır.

Eylerüz biz anı şıdk-ıla kabûl

El-bâbü's-sânî: Fî beyâni âdâbi't-ṭarîka. Peygamber-i 'âlem şallâ'llâhü te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinden rivâyet olunmuşdur ki: Anlar se'âdetle [15^a] الشريعة اقوالی

²³⁷ والطريقة الفعالي والحقيقة الحوالی buyurmuşlardır. Gafletle her bâbı gözlemeyüp cidd

ü cehd ü sa'y-i bülend eyleyüp emr ü nehye râzî olup pesend itmek âdâb-ı ṭarîkatdendir. Ve ṭarîkati -kemâ sebeḳü beyānehā- şer'-i şerîfe tatbîk gerekdir.

Evvelâ ber-mücib-i âyet-i kerîme ²³⁸ نافلة لك nişf-ı leylde 'alâ rivâyetin şülûs-

i ahırde şalât-ı teheccüdi edâ eyleye, zîrâ Peygamber 'aleyhi's-şalât ve's-selâm رکعتان بعد النوم في جوف اللي خير لكم من الف ركعة بالنهار ²³⁹ se'âdetle:

buyurmuşlardır ve daḥı dervîşe lâzım olan şalât-ı işrâkı dâ'imâ pîşe itmekdür, zîrâ Faḥr-ı 'Âlem şallâ'llâhü te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretleri şalât-ı fecri edâdan soñra [15^b] tevaḳḳuf buyurup ḥurşid-i âlem-tâb bir şükû[h] miḳdârı evce pertâb itdikle şalât-ı işrâkı edâ itdikleri tevâtürle şübüt-yâftedür ve hadîs-i şerîflerinde من صلى صلاة العداة وقعد في مصلاه حتى تطلع الشمس ثم قام وصلى اربع ركعات جعل الله له حجاباً من

²⁴⁰ النار buyurmuşlardır. Şalât-ı işrâka müdâvim olan müddete'l-ömr şâhid-i zişt-

rûy-ı faḳr-ı vifâḳayı görmez. Ba'zı 'ârifler ne güzel dimişlerdür:

Nazm: Şol 'amel kim Muhammed ide anı

Gel fedâ kıl yoluna cân u teni

Neşr: Şalât-ı duḥâyâ daḥı müdâvemet lâzımdur. Hülâşa ehl-i tevḥîd olana uşûl

²³⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/5 (No. 1532). Meâl: “Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat ise hallerimdir.”

²³⁸ el-İsrâ 17/79. Tam meâl: “Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.”

²³⁹ Hadîsin kaynağı tespit edilemedi. Meâl: “Gece yarısı uyandıktan sonra kılınan iki rekat namaz, gündüz kılınan bin rekat namazdan daha hayırlıdır.”

²⁴⁰ Benzer rivâyet için bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 4/384 (No. 2697); Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 8/178 (No. 7741). Meâl: “Kim sabah namazını kılar ve namaz yerinde oturarak güneşin doğmasını bekler, sonra kalkıp dört rekat namaz kılarsa, Allah ona cehennem ateşinden bir koruyucu perde kılar.”

Resûlu'llâh 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazretleri her ne ile kim 'amel iderdi anuñla 'âmil olmağdur [16^a] tâ ki merâtib-i 'ulyāya vāşıl ola. Şalât-ı duḥā fazîletinde anñ fi l-jannet babı يقال له باب: Peyğamber 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazretlerinden: الضّاحا فاذا كان يوم القيمة نادى مناد اين الذين كانوا يداومون على صلوة الضّحى هذا بابكم انّ فى الجنة باب يقال له باب: 241 hadîş-i şerîfi mervîdür. فادخلوا بامر الله

Ve daḡı ḡamîs ü işneyn günü şâim olmağ âdâb-ı tarîkatdendür. Hazret-i 'Âişe radîya'llāhu te'âlâ 'anhâ rivāyet buyurmuşlardur ki: كان رسول الله صلّى الله تعالى عليه وسلم يصوم يوم الاثنين والخميس 242

Ve daḡı her ayıñ on üç, on dört, on beşinci günleri şâim olmağ yine âdâb-ı tarîkatdendür, zîrâ Resûl-i Ekrem şallâ'llāhü te'âlâ 'aleyhi ve sellemden [16^b] mervîdür ki se'âdetle: يا ابا ذر اذا صمت من الشهر ثلثة فصم ثلثة عشرأ و اربع عشر و خمس 243 hadîş-i şerîfi صم افضل الصوم صوم داود صيام يوم و افطار يوم 244 'ârifler ve ba'zı 245

maẓmûniyla 'amel eyleyüp şavm-ı Dāvûd 'aleyhi's-selâmı ihtiyâr itmişlerdür. Ve daḡı Muḡarremü'l-ḡarâm şehru'llâh olmağ-ıla 'aşr-ı evvelini şavm ile ta'zîm âdâb-ı tarîkatden oldığından mâ'adâ Hazret-i Faḡr-ı 'Âlem şallâ'llāhü te'âlâ 'aleyhi ve sellem müdâvim olup: 245 افضل الصيام بعد رمضان شهر الله المحرم الحرام

Hülâşa

Li-münşi'ihî: İttibâ' it sünnet-i Peyğambere olma cüdâ

241 Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, 5/195 (No. 5060). Meâl: “Şüphesiz cennette ‘Duha kapısı’ diye adlandırılan bir kapı vardır. Kıyamet günü bir münâdi: ‘Duha namazına müdâvemet edenler nerede? İşte bu sizin kapınız, Allah’ın izniyle girin’ diye nida edecektir.”

242 Ebû Dâvûd, “Savm”, 60 (No. 2436). Meâl: “Peyğamber sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri (ekseriyetle) isneyn ve ḡamîs yani pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı.”

243 Elbânî, *Saḡihu't-Terḡîb ve't-Terḡîb*, 1/177 (No. 673); Useymîn, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, 5/309 (No. 1262). Meâl: “(Ey Ebû Zer!) Ayda üç gün oruç tutacağın zaman, on üç, on dört ve on beşinci günleri tut.”

244 Buhârî, “Fezâilu'l-Kur'an”, 34. Meâl: “(Oruç tutacağın zaman) oruçların en faziletli olan Davud orucu tut; o bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı.”

245 Müslim, “Sıyâm”, 202; Tirmizî, “Savm”, 40. Meâl: “Ramazan'dan sonra en faziletli oruç, Allah'ın ayı olan Muḡarrem'de tutulan oruçtur.”

Kim ki emr ile ‘amel itmez aña ümmet mi olur

Nesr: mışdākınca ‘amel ümmet-i merhūmeye lāzım, huşūşan [17^a] sālīk-i ʔarīkat ‘aleyhe olanlara vācib ve emr-i mütehattımdür tā ki nā’il-i füyūzāt-ı ilāhī ve vāşıl-ı esrār-ı nā-mütenāhī olalar.

Ve şehr-i Recebi’l-müreccebde şavm dağı ādāb-ı ʔarīkatdendür, Hāzret-i Faḥr-ı ‘Ālem şallā’llāhū te‘ālā ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki se‘ādetle: من صام شهر

رجب يوماً كتب الله له الف صيام سنة ومن صام سبعة أيام غلقت عليه سبعة ابواب جهنم ومن

صام ثمانية أيام فتحت له ثمانية ابواب للجنة ومن صام عشرة أيام لم يصف الواصفون ما له عند

الله²⁴⁶ Muḥaşsal Receb ve Şa‘bān-ı şerīfī şāim olmak sālīke mā-lā-büddendür. Ednā

mertebe bir gün şavm ve bir gün iftāra müdāvemet gerekdür.

Ve sitte-i Şevvāl ve ‘aşere-i Zī’l-Hicceyi şavm dağı ādāb-ı ʔarīkatdendür [17^b]

Nazm: Şavm odur ki oruc ʔuta a‘zā

Ol degil aç ola kişi maḥzā

El-bābü’ş-şālīş: Fī beyāni ādābi’l-mürīd. Hāfī olmaya ki bu maḥallde icmālen ke-sā’irū’l-ebvāb bir miqdār ādāb zıkr olunduğdan şöıra ba‘zı e‘azze-i kirāmiñ keşide-i silk-i suṭūr kıldıkları fevā’id dağı kayd olunur.

Evvelā ma‘lūm ola ki bu ʔarīkat-i ‘aliyyeye sālīk olan ihvāna lāzım ü lāzıb bil ki bir feḥvā-yı kerīme-i²⁴⁷ اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم farz u vācibdür ki, irādet

getürdigi mürşide kendüyi bi’s-şıdķ ve’l-iḥlāş teslīm eyleyüp sermū ta‘zīm ü tekrīminde ve her ne ki emr iderse ḥizmetinde taḫşīrāt itmeye ki mürşidiñ mürīde emr itdigi ḥizmet mürīdi cümle mezelletden [18^a] kırtarup mürīde ol dağı rif atdür.

Her ne emr iderse emrini ʔutmak lāzımdur tā ki mezra‘a-i dilde bezr-i se‘ādet-bezr

²⁴⁶ Benzer rivāyet için bk. Taberānī, *el-Mu‘cemu’l-Kebīr*, 6/69 (No. 5538). Meāl: “Kim Receb ayında bir gün oruç tutarsa, Allah ona bin yıl oruç tutmuş gibi sevap yazar. Kim yedi gün oruç tutarsa, onun için cehennem’in yedi kapısı kapanır. Kim sekiz gün oruç tutarsa, onun için cennet’in sekiz kapısı açılır. Kim de on gün oruç tutarsa, onun Allah katındaki mükafatını vasıflandıracak söz bulunamaz.”

²⁴⁷ en-Nisā 4/59. “(Ey iman edenler!) Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere) de.”

olunmak devletine vuşlat mümkün ola. Hizmet-i şeyhi edāda zerre kuşūr eyleyen, se‘ādet-na‘īm ve müşāhededen dūr olur, el-mürīdü ke’l-meyyiti beyne yedeyi’l-ğassāl dinmişdür. Aña göre ‘amel lāzımdur ki vāşıl-ı devlet-i dāreyn olunmak mümkün ola. Mürşid her nefes ki eyleye mürīde vācibdür ki anı haqq bilüp el-ḥazera’l-ḥazer zāyi‘ itmeye, vaqt olur ki mürşid mürīdi imtiḥān ve anuñla şıdkına bir nişān ider. Pes buña teslīmden ḡayrı çāre yokdur, tā ki mürīd olan kimesne kūy-i melāmet ü nedāmetle āvāre olmaya. Eger mürīd-i şādık iseñ mürşidiñ seni öldürmek [18^b] murād idinse aña bi-ser ü çeşm ile cevāb virüp kemāl-i ḡulūşla gerden-beste-i şekkeyn muṭāva‘atı ol ki elbette andan şeyhinüñ bir kaşdı vardır, sen anı fehmi ü idrāk idemezsin.

Zinhār emri şeyhe muḡālefet ile kendini bī-ḡuzūr ve kendini na‘īm-i dāreyn den mehcūr itme! Dā‘imā ādāb ile ḡuzūrında kâ‘im ve her ne kim emri iderse bende olup sem‘-i dil ü cān ü şimāḡ-ı cenān ile ḡuş ve kelāmına kendini ser-a-pā mengüş itmekle kelām-ı mürşidi muḡabbet idüp cān içinde ḡıfz itmek ‘asker-i nefse ḡālib olmanuñ ‘alāmātindendir.

Ma‘lūm ola ki evliyānuñ nefsi burhān ve cism-i mürdeye cāndur. Meşāyḡ meclisinde ve ḡuzūrında keşret-i kelām muḡill-i ādābdur, [19^a] fe-keyfe ki mürīd mürşidinüñ maḡzarında bu terk-i edebe cesāret eyleye! Ve meşāyḡ-ı kirām kendüleri saña ṭālib olmadın ḡuzūrlarına gitme ve her ne emri iderlerse diñle ki anlarıñ kelām-ı mübārekleri zū-vecheyndür ve daḡı cümle-i umūrda istiṣāre lāzım olmaḡ-ıla mürīd şeyhine danışmandın bir kāra şurū‘ itmemek gerekdür ve nefse inḡiyād ile şerr yola gitmeyüp her murādını pīrine danışmak ile umūrını aḡsen olup ber-mışdāḡ-ı ḡadīs-i şerīf: ²⁴⁸المستشار مؤتمن dāreynde saḡ u esen ola, zīrā Ḥazret-i Ḥayy ve ḡukm-i Ḥabīb-i

Ekrem şallā’llāhū te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḡazretlerine ²⁴⁹وشاؤرهم في الامر

kerīmesiyle emri buyurmuşdur. Anlara böyle emri ilāhī şadır olup müşāvere emri olunca mürīd [19^b] ile mürşid beyninde emri-ender-emri olur. Zīrā ‘ulemā vereş-i enbiyādur ve ‘ulemādan murād ‘ulemā’-i bi’llāhdur.

²⁴⁸ Tirmizî, “Zühd”, 39; İbn Mâce, “Edeb”, 37. Meāl: “İstiṣare edilen kişi, kendisine emniyet edilen kişidir.”

²⁴⁹ Âl-i İmrân 3/159. “İş konusunda onlarla müşāvere et.”

Ve dağı kimesnenün ‘aybına ‘adem-i naẓar bil ki cısr-i fikrini aña memerr itmek ādāb-ı mürıddendür. Tıfl-ı dil ü cānı āteş-i haybet ü hüsranā dāreynde ihtırāktan hāzer iden kimesneye ğıybet-i ihvāndan hāzer gerekdür, zırā ğıybet ne‘üzü bi’llāh-i Te‘ālā zinādan eşedd oldığı: ²⁵⁰ الغيبة اشد من الزناء hadıs-i şerīfiyle müşbitdür. Hadıs-i āharda dağı ²⁵¹ من ترك الغيبة احب الى من عشر الاف تطوعاً vāķi‘ olmuşdur. Bir şıfat-ı zemīme ki eḡbeş-i ef‘āl-i seyyi’eden olan zinādan eşedd ola, ne‘üzü bi’llāh-i Te‘ālā ‘ākıl olan öyle fı‘l-i mekrūhı mürtekib olur mı? Bā-ḡuşuş sālİK-i rāh-ı [20^a] Hüdā olmanuñ şemeresi cemī‘ me‘āyib-i zāhırī vü bāḡıniden pāk ü ‘ārī olup kānūn-ı ḡaķıķatde yanup kāl olduķdan soñra lāyık-ı ħurb-ı cānān olmaķ iken bu fı‘l şāḡibi nice sālİK olur? Ve ol ism-i nazıfıñ ol ḡābıse itlākı nice cā’iz olur? Ve dağı sālİke lāzım olan görmedigine bühṡān itmek deġil gördigine dağı pinhān itmekdür, yoḡsa ne‘üzü bi’llāh-i Te‘ālā her gördiginuñ yanına hezār-ı bühṡān izāfesiyle bir mü’minuñ vāķi‘ ve ‘adem-i vāķi‘ teşhīrine sebep olmağı ba‘zı munşıf-ı kāfir irtikāb itmez, ķanda ķaldı ki müslimān ḡuşuşān dervişlik da‘vāsın idenler irtikāb ide. Le‘aneḡumu’llāh-i Te‘ālā ecma‘ın.

Ve dağı sālİK meskeneti dā’imā üzerine pīşe itmek gerekdür [20^b] hattā mir’āt-ı vechī jeng-peżir olmaya, zırā meskeneti Resūl-i Ekrem şallā’llāhū te‘ālā ‘aleyhi ve sellem kendilere şı‘ār itmişlerdür. Nitekim mervīdür ki Faḡr-ı ‘Ālem ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām du‘ālarında: ²⁵² اللهم احينى مسكيناً وامتنى مسكيناً واحشرنى في زمرة المساكين selām du‘ālarında: ²⁵² buyururlar idi.

Ve dağı ādāb-ı sālİkdendür ki beyne’l-ḡalāyık ḡōş olum deyü ne‘üzü bi’llāh-i Te‘ālā nemmām olup āḡaruñ şarḡ-ı ḡalbini ve ḡaşr-ı ḡāḡırını minşefe-i ġadr ile ḡarāb u vīrān itmeye, zırā kerrāt ile zıķr olundı ki derviş demek şıfāt-ı redīden ‘ārī dimekdür,

²⁵⁰ Beyhakī, *Şu’abu’l-İmān*, 9/99 (No. 6315). Meāl: “Ġıybet zinadan daha şiddetlidir.”

²⁵¹ Hadısın kaynağı tespīt edilemedi. Meāl: “Kim ġıybeti terk ederse, bu on bin (rekat) nafİe ibadetten bana (Allah’a) daha sevgili olur.”

²⁵² İbn Māce, “Zühḡ”, 7. Meāl: “Allah’ım, beni miskin olarak yaşıat, miskin olarak öldür ve kıyamet ġünü miskinler zümresiyle birlikte ḡaşret.”

beyne'l-halâyık hōş olayımdan kaçdı rızk için ise dervîş olan ²⁵³عَلَى اللَّهِ رِزْقَهَا

īmān getirüp ²⁵⁴كثير لا يفي fenāsında fenā olmak [21^a] gerekdür, eger “rif at bulayım” dirse dünyā vü āhiretde nemmām rif at bulamaz. Dünyāda sā'ir nās beyninde nemmāmlığı mişl-i sā'ireden olup bir meclise varsa şem'-i encümen-i bezm olan aḥbāb birbirine “şaķınıñ geldi münāfık” dirler.

Neşr: Āhiretde hōd ²⁵⁵الفتنة اشد من القتل kerīmesince işi vāveylādur, dervîş olan zāt ise böyle maḥallden firār itmelidir, ḳanda ḳaldı ki e'āzenā'llāhu Te'ālā kendi nemmām ola, aña dervîş dimezler belki şüret-i ḥurde insān ve yāḥūd şekl-i insānda muşavver bir cemāddur dirler, lākin anlarıñ daḥı ba'zı fevā'idi olmağ-ıla nemmām anlardan daḥı bedterdür, eger “mālik-i dīnar olayım” dirse sālikiñ faḥri faḳr iledür. Daḥı kelām çok lākin

Mısrā' [21^b] Vaḳt-i nāzik ziyāde söz götürmez

Neşr: Bunı daḥı ey gāfil bil ki her ne şanursun aşıña hep başına gelse gerek

Neşr: maẓmūnı emr-i muḳarrerdür. Bu daḥı ma'lūm ola ki vüçüd-ı insān şecer mişillüdür aña üstād bir mürşid-i kāmil gerekdür ki ḥattā ol şeceriñ mu'tādı meyve virmek ola, nitekim bāğbān terbiyet itmese şecer meyve virmez. *Kitāb-ı Maḳşadu's-Sālikīn* mü'ellifi kitābıñ ḳısm-ı evvelinüñ maḳāle-i ūlāsı evāḥirinde Şeyḥ Ebā el-Ḳāsım Ḳuşeyrī ḳuddise sirruhunuñ şeyḥi Ebū 'Aliyy-i Daḳḳāḳdan bu vech-ile ḥikāyet ider ki: “Bir şecer ki resīde-i dest-i bustānī olmaya ḥāşıl olmaz, olursa daḥı şemer-baḥş olmaz, şemer-baḥş olursa daḥı ta'm ü lezzeti olmaz.” intihā. İnşā'allāhu te'ālā [22^a] ḳarīben zıkr olunur.

Mürşid-i kāmil tertible vüçüd-ı insānı kemāle irgürür, zīrā mürşid-i kāmiliñ yek-naẓarı kīmyā oldıḡı ehl-i bīnāya hüveydādur, bu daḥı ma'lūm ola ki meşāyiḡden aḥz-i yed inābet iden mürīde lāzımdur ki mürşidinüñ aḳvāline naẓar idüp ef'āline nāzır

²⁵³ Hūd 11/6. Tam meâl: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır.” Metinde الرِّزْقُ عَلَى اللَّهِ şeklinde geçmektedir.

²⁵⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/119 (No. 1900). Meâl: “Kanaat tükenmeyen bir hazinedir.”

²⁵⁵ el-Bakara 2/191. “Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır.”

olmaya, ya‘nî lisânından her ne ki şudûr iderse anı sem‘-i dil ü cânına mengüş ve emrini aḥz ve nehyinden ictinâb eyleye, zîrâ kerrâren zîkr olundu ki emr-i mürşide iṭâ‘at ber-mücib-i emr-i Ḥüdâ farzdur.

Mürşid-i kâmillar âmir-i bi‘l-ma‘rûf ve nehy-i ‘ani‘l-münker şâhibleridür ve mürşid-i kâmilîñ ef‘âline naẓar lâzım degildür. Dervîş olan kimesneye kendi nefsinden mâ‘adâya naẓar memnû‘âtdandur, bil ki kendi nefsinî şeyḥine teslîm itdiginden [22^b] anı daḥı bıraḡup ancak mürşidinüñ emr ü nehyine naẓar itmekdür, zîrâ mürşid-i kâmil mürîdine seyyi‘e ile emr itmez, elbetde anı aḥlâḡ-ı ḥasene ile muttaşîf olmaḡlıḡa sa‘y ile irşâda çalışur ve mürîd mürşidini ricâlu‘llâhdandur i‘tikâdında olmaḡ gerekdür, tâ ki şecere-i maḡşûdı pür-semer ola ve daḥı sâlike lâzım olan bir eḡadde sen ü ben deyü mübâḡaşe itmemekdür, ḡulâşa-i kelâm.

Nazm: Eyleme şol ‘inâd-ı şeyṭânı

Bir ‘amel it ki ola Raḡmânî

Neşr: Âdâb-ı mürîd bî-nihâye olup tafşîlini murâd idenler kütüb-i âdâb-ı mürîde mürâca‘at itsünler, bu risâlede maḡşûd icâzdur ve şurûṭ-ı şemâniye-i Cüneydiyyeye irtibâṭ gerekdür. Anlar budur:

Evvelen: devâm-ı vuzû, Şâniyen: devâm-ı ḡalvetî, Sâlişen: devâm-ı [23^a] şavm, Râbi‘an: devâm-ı sükût, Ḥâmisen: devâm-ı zîkr, Sâdisen: devâm-ı nefy-i ḡavâtır

gerek Sâbi‘an: i‘tikâd-pâk ve kemâl-i teslîm ile ḡalbini şeyḥine rabṭ itmek bir vech-ile ki ‘âlem meşâyıḡ olsa bu faḡîre feyz ancak bu şeyḡden olur, ḡayrıdan olmaz diye, zîrâ mādâm ki mürîdiñ ḡalbinde şeyḡden ḡayrıya çekince ola, bâṭını ḡazret-i vâḡidiyyete açılmaz.

Ḳuṭbü‘l-‘ârifîn

Ḥüdâyî Efendi ḡuddise[sî]rruhu dir ki: “Meşâyıḡ-ı ḡuddise esrâruhum bu şartıñ ‘âriyetinde mübâlaḡa itmişlerdür.” Ḥattâ Şeyḡ Necmüddîn-i Kübrâ ḡuddise sirruhu eydür: “Âyîne işlenecek âlât u esbâb ḡazır u müheyyâ olsa ammâ üstâd olmaya ol âyîne vücûd bulmaz.” Kezâlik şerâ‘iṭ-i seb‘iyye-i Cüneydiyye bulunsa ammâ şeyḡe rabṭ-ı ḡalb bulunmasa ol mürîdiñ ḡalb-i [23^b] mir‘âtı şafâ bulmaz. Şâminen: Allâḡ’a

ve şeyhe i‘tirāzı terk idüp kabz u başı Hālîk’dan bilüp teslîm göstermekdür ve Hakk sübhānehu ve Te‘ālā’nuñ: ²⁵⁶ عسى ان تكرهوا شيئاً وهو خير لكم kavlı-i şerîfini mulâhaza idüp “Mevlâ kavline erham ve hâline a‘lemdür, hayır bundadur” diyüp i‘tikādını muhkem itmekdür. Sā’ir ādāb-ı mürîd Hüdāyî hazretlerinin *Ṭarîkat-nāme*’sinde mestûr olmağ-ıla anı nazara ihâle olundu.

El-bābü’r-rābi‘: Fî beyāni el-ihtiyāc ilā’ş-şeyh. Hāfî vü setîr olmaya ki sālîk-i ṭarîk-i Hakk olan zāta mā-lā-büddendür ki rāh-ı hevā vü hevesde semend-i nefesine cevelān-ārālîğı terk itdirüp dilinde dā’imā ḥablü’l-metîn-i muḥabbetu’llāhı berk ide ve dahıdır ki vālā-yı se‘âdet [24^a] ihtivā-yı evliyā’ullāha bende vü mihmān ve ol sebeble ‘abd-i maḥz iken kendi başına sulṭān olup nefsi-i serkeş ve zālîmi keşîde-i ıştābl-i bend etmek muṭlaqā mürşid-i kāmile muhtāc olmağ-ıladur ki mürşide ez-cān ü dil-bende ola ve dahı elde fırsat var iken gâflet ile bir nefes nefse mühlet virmeyüp mertebe-i ‘ulyāya li-eclî’l-irtikā mürşid-i kāmîl ü mükemmel ve ekmel terbiyesiyle nefsi dā’imā rāh-ı Mevlāyā çeke, zîrā mürşid-i kāmîl maḥzar-ı Hakk ve Zāt-ı Perverd-gārı sālîke gösteren muṭlaq mürşid-i kāmildür, mürşid-i kāmîl ḥaḳîqate vāsıta ve rûḥ-ı revānuñ qarîn-i hayât-ı ebedî olmasına vesîledür. Mürşid-i kāmiller vaşında ‘uḳûl hayrân ve anlar vesîle-i [24^b] teḳarrub-i Raḥmān oldukları bî-şekk ü gümāndur. Kemā ḳāle’llāhü Tebareke ve Te‘ālā ياءِهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا اليه

²⁵⁷ الوسيله

Bu yolda sālîke refîk mürşid-i kāmildür, ṭarîkî şevāb ü şavābı müşāhid ü mürā’î fî’l-ḥaḳîka mürşid-i kāmillerdür. Kerāmāt-ı evliyā-i Hakk ve mürşid-i kāmîl-i hādî-i ṭarîk kerāmet ü velāyet ü bā’iṣ-i teḳarrub-ı hazret oldığı muḥaḳkaḳdur, zîrā pîşvāsız bir eḥad Ka‘beye varamaz. Ve ber-mağzā-yı er-refîk şümme’t-ṭarîk, ṭarîkden evvel refîk gerekdür, hattā ol refîk seni ol ṭarîkden vāşıl-ı maḳām-ı maḳşûd eyleye. Eger erbāb-ı ta‘aşsub “şora şora kişi Ka‘beyi bulur, refîka ne ḥācet” deyü su’āl iderlerse bu su’āl-ı münkirîne bir kaç vech-ile cevāb virilür: [25^a] Evvelen: Ka‘be-i mükerrremeye

²⁵⁶ el-Bakara 2/216. Tam meâl: “Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”

²⁵⁷ el-Mâide 5/35. “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşımaya vesile arayın.”

‘āzim olan kimesne her ne taraftan olursa olsun elbette berr ü beyābāna muşādif itmesi muḥakkakdır, berr ü beyābānda eḳalli beş altı gün, on gün mürūr ider ki bir kıyete yokdur kimden su’āl itsün? İnsān degil nev’-i ḫayvāndan bir müteneffis bulunmaz, bu vech-ile ol kimesne nice Ka’be-i mükerrremeyi bulabilür?

Şāniyen: Eger bilā-vāsıta Zāt-ı Ḥaḳḳ bilinmek lāzım gelse, niçün enbiyā’-i ‘izām ‘aleyhimü’s-şalāt ve’s-selām ḫazarātına Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām nāzil oldı? Ba’zı enbiyāya nāzil olmadı, lākin anlaruñ daḫı ba’zısı ru’yā-yı şādıḳa ve ba’zısı ilhāmla ‘amel itmeleriyle yine beynehümāda vāsıta bulunmuş olur.

Şālisen: Ḥazret-i Mūsā şalavātu’llāhi ‘ālā nebiyyinā [25^b] ve ‘aleyhi ḫazretlerine Hızır ‘aleyhi’s-selāma varmaḳ ile niçün emr olundı ? Ber-feḫvā-yı kerīme-i من لدنا

258علماء ‘ilm-i ledünnī taḫşīli-y-içün emr-i ilāhī vārid oldı, ol ‘ilm ise bu te’līfden maḳşad-ı aḳşā olan ‘ilmdür. Bu emr-i Rabbānī Kelīmu’llāh ‘aleyhi’s-selāma “Rüy-i zemīnde benden a’lem yokdur” deyü sā’ile cevab virdigi vaḳtde şadır oldıḡınuñ taḫşīli kütüb-i mu’tebere den naḳlen *Eşrefü’t-Tevārīḫ* nām te’līfimizde meşḫūr-i şaḫāyifdür.

Kelīmu’llāh gibi bir Peyḡamber-i ‘ālīşāna emr-i ilāhī böyle şadır olmuş iken bizim gibi za’īflere mürşid-i kāmiliñ elzem oldıḡı ḳazāyā-yı bedīhete’l-intācdandır. Ehl-i inkārıñ ekşerīnūñ bu mişillü mevāddı münker olması bilmediklerinden degildür, kemāl-i ta’aşşub ve za’f-ı īmāndan nāşīdür. [26^a] Ḥaḳḳ Te’ālā ḫazretleri cümlemizi ḫaḳḳı bilüp añladıḳdan soñra taraf-ı ta’aşşubda bulunmaḳdan Ḥabīb-i Ekremi şallā’llāhū te’ālā ‘aleyhi ve sellem ḫazretleri ḫurmetine ḫıfḫ u emānında eyleye, Āmīn, zīrā sıfat-ı münāfiḳındur.

Ma’lūm ola ki enbiyā’-i ‘izām ‘aleyhimü’s-selām daḫı bu yola yalnız ‘āzim olmayup cümlesi delālet-i mürşid ile vāşıl u ‘āzim olmuşdur. Evvelā Mūsā ‘aleyhi’s-selāma Şu’ayb ‘aleyhi’s-selām ḫazretleri vāsıta olup on sene kāmīl Şu’ayb ‘aleyhi’s-selāma ḫizmet ve ḫizmetinde rızaları üzere kemāl-i diḳḳat eylediler. Ba’de’z-zālik ‘ilm-i ledünnīye tālīb olduḳlarında Hızır ‘aleyhi’s-selāma telāḳī ile emr vārid oldı.

258 el-Kehf 18/65. Tam meāl: “Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”

Haḳḳ Sübhānehū ve Te‘ālā ḥazretleri bu emri ve bu ṭarīḳa ‘azīmetiñ [26^b] neticesi müşāhede-i maṭlūb olup ol daḥı mürşid-i kāmile kemāl-i inḳiyād ile müyesser olduğunu tefhīmen lisān-ı Mūsā ‘aleyhi’s-selām’dan ḥikāyeten Ḳur’an-ı ‘azīmu’s-şānında ²⁵⁹رشدًا عَلَّمْتُ مَا عَلَّمَنِي مَا عَلَّمَنِي مَا عَلَّمَنِي مَا عَلَّمَنِي buyurmuşdur. Pes kendüsini şeyḥe

yaḳīn idenler rahmet-i Haḳḳ’a ḳarīn olurlar. Zīrā mürşid-i kāmiller iḳlīm-i ḥaḳīḳate reh-nümā ve ṭarīḳ-i vuşlat-ı dosta pīşvādurlar, şol mürīde ki hidāyet-i gird-kārī yetiše bi-‘ināyetehū Te‘ālā elbette mürşid-i kāmile irişür, zīrā ²⁶⁰الشيخ في قومه كالنبي في أمته

ḥadīs-i şerīfi anlar ḥaḳḳında vārid olmuşdur. Ğıl u ğışdan ḳalbimiz pāk olsun dinilür, şubḥ u mesā kāmiller meclisinden münfekk olmazlar, zīrā rāh-ı [27^a] Mevlāyı ve ‘ilm-i iḥfāyı mürā’ī anlardır. ‘Ālim-i yaḳīne dest-res vuşul bilā-mürşid her ne ḳadar ‘ālim ise daḥı bir eḥade müyesser degildür, lākin mürşid daḥı kāmil ü muḥaḳḳıḳ ve ef‘āl ü aḳvāline şādıḳ gerekdür ve bu gürüh-ı se‘ādet-şükūh ile muḳārenet ber-feḥvā-yı kerīme-i ²⁶¹يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين Elde fırsat var iken el-ḥazerü’l-ḥazer giriftār-ı dām-ı ‘acūze-i ğaflet olup, ṭarīḳat-i ‘aliyyeye sülūkdan nefret itme ki vāşıl-ı rahmet-i Rabbü’l-‘izzet olasın. Evliyā’-i ‘izām ḳuddiset ervāḥuhūm rāhına sülūk idüp, kendini ol yola kemāl-i maḥv ile maḥv ve ba‘de’l-maḥv merdūd-i ṭarīḳ-i şaḥv olmağa sa‘y eyle ki sır-ı ²⁶²العلماء ورثة الانبياء

[27^b] zāhir ü hüveydā ola, zīrā ğarḳ-ab-ı baḥr-ı maḥv olan mürşid-i kāmil ‘ālem-i şaḥva redd olunmadıḳdan soñra kendinden āḥara menfa‘at ḥuşul-pezīr olmaz, bu ‘abd-i ḥaḳīr bu bahşi risāle-i maḥşuşada taştīr itmişdür.

Mürīde vācib olan mürşid-i kāmilinüñ emrine itā‘at ve anuñla vāşıl-ı ḳurb-i ḥazret olmaḳdur, çünki bu ṭarīḳ-i pür-tevfīḳde mürşid-i kāmiller bize reh-nümādur. Cümlemize lāzım ü vācib olan anlara iḳtidādur, zīrā nefsinı ıslāḥ eyleyen hidāyet ḳuflına miftāḥdur, Faḥr-ı ‘Ālem şallā’llāhū te‘ālā ‘aleyhi ve sellem اصحابي كالنجوم

²⁵⁹ el-Kehf 18/66. “(Mūsā ona dedi ki) Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?”

²⁶⁰ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/17 (No. 1576); Münâvî, *Feyzü’l-kadır*, 4/185 (No. 4969). Meâl: “Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir.”

²⁶¹ et-Tevbe 9/119. “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”

²⁶² Tirmizî, “İlim”, 19; İbn Mâce, “Mukaddime” 17 (No. 49). Meâl: “Âlimler, peygamberlerin varisleridir.”

263 بايهم اقتديتم اهتديتم buyurmuşlardır. Her kimesne ki mea's-şerā'it ol tarīka sâlik

olup ma'rifet dürrine mâlik ola, mürşid-i kāmildür ve ol yola kemā yenbağī [28^a] sülûk lâzımdur, zîrâ mürîdi maḥûf olan maḥallerden geçürüp maḥall-i selâmete resîde eyleyen mürşid-i kāmildür, men lâ şeyḥa lehu ve's-şeytân şeyḥuhü ḥaber-i şaḥîhdür.

Ḥafî olmaya ki zümre-i muḥakḳikîn nefsi reh-vâra, ya'nî esb-i şabâ-reftâra teşbîh itmişlerdür. Şol vech-ile ki semend licâmsız kendü havasına ḳonsa ḥarûn u bed-ḥû olup şaḥibi andan 'âciz olmağ-ıla aḥâr menzilci ḥarcı olur. Yâḥud girih-i ṭây dest-i ṭavîle-i nâ-ehle giriftâr olsa mânend-i gâv-ı bî-hüner ḳalup lâ-muḥâle tenbel olur. Gerekdür ki evvel bir merd-i kâmil ve fâris deste licâmın alup ol daḥı kendüye teslîm-gerden muṭâva'at itmekle pür-hüner ve şâyeste-i ser-ṭavîle-i selâṭîn-i kāmver olur.

Nefs didükleri zâlim serkeş daḥı kendi ḥâline [28^b] ḳonsa lâ-muḥâle fısk u fücûra sa'y idüp semt-i şalâḥdan ibâ ve 'isyân kendüye ṭabî'at olmağ-ıla naşîḥat hergiz müfid olmayup emr-i şeref-terin[i] 'ibâdet kendüye gâyet girân-bâr olduğından sâ'at be-sâ'at dem be-dem şeqâveti vefret bulur, tarîḳ-i Ḥaḳḳ'a bu vech-ile irşâd-ı emr-i düşvâr olup nice sa'y-i belîğden soñra ya şeqâvete ısrâr ile el-'iyâz bi'llâhi Te'âlâ zümre-i füccârdan olur, yâḥûd Allâhü veliyyü'l-hidâye mışdâḳınca bir mürşid-i kāmile muḳârenet ile ba'de't-tevbete semt-i fevz ü felâḥı bulur. Tezkiye-i nefis bulunmadıkça neyl-i merâtib-i 'ulyâ degil mertebe-i 'aliyye-i İslâma vuşlat mümkün degildür, zîrâ ânifen işâret olundığı üzere nefis izâ ḥallî ve ṭab'a hevâ vü hevese ṭab' iyyet ile [29^a] “ene ḥayrun” vâdisine sâlik olur ve giderek 'aşmanâ'llâhü Te'âlâ Nemrûd u Fir'avn gibi “ene Rabbinâ'l-a'lâ” dimege 'âr itmez lâkin

Li-münşî'ihî: Bu cânı irgürüp cânâna mürşid

Yâḳîn itdi beni Sübhâna mürşid

Neşr: mışdâḳınca mürşid-i kāmile muṭî' olup ber-vech-i ḳavâ'id-i cüz'iyeye vü külliye nefsi tezkiyeden soñra

²⁶³ Beyhakî, *el-Medhal*, 1/163 (No. 153); Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/48; Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/132 (No. 381). Meâl: “Benim ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz.”

Beyt: Tekebbürlük Hudāya yaraşur sen âdemîdensin

Vücûduñ aña ey gâfil ki bir kaçre menîdensin

Neşr: me’âlini fehm idüp bu kažiyye giderek ahlâşu’l-ḥâlişinden oldığını müntic olur, ḥikmet bu ḥikmet-i ‘ulyâyı idrâkdedür, faşṭḥu’l-beyân ve bedî‘-i’l-lisân olan ehl-i ‘irfânüñ nâdirlerindendür.

Beyt: Üştür-i nefsi zebûn eyle eger şâlih iseñ

Küçüğümdür diye tâ kim saña Veys el-Karanî

El-bâbü’l-ḥâmis: Fî beyânı [29^b] âdâbi’z-zikr ma‘a’ş-şerâ’it. Ma‘lûm ola ki her işde edeb, ‘inde’l-kâmilîn aḥsen-i vâcibdür. Şeyḥ-i Ekber ḫuddise sirruhu ḫâzretlerine “Bu rütbe-i ‘ulyāya ne sebebden vâşıl oldıñuz” deyü su’âl itdiklerinde “Kemā[l]-i âdāba mürā‘âta vâşıl oldum” deyü cevāb virmişlerdür. Ḥabīb-i Ekrem şallā’llāhü te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḫâzretlerinüñ kendi zāt-ı mu‘allā-şıfâtlarına maḥşûş mu‘cize-i tâhire ekşer min en lâ yuḥşî olup cümleden a‘zam olan mu‘cize-i şerîfelerinüñ birisi daḫı ebeveynden tıfl kalmışlar iken kemāl-i âdāb ile müte‘eddeb olduklarını ‘ulemā’-i ‘izām keşşerahümu’llāhu Te‘ālā ilā yevmi’l-kıyām taşrîḥ itmişlerdür.

Ümmet-i merḫûmeye daḫı her şeyde edeb lâzım, bâ-ḫuşûş zikr-i ilāhî vaktinde edeb ‘ale’l-edeb [30^a] elzem ve mimmā vecib olmağ-ıla müstaḫıllen bir bâbda ‘ârifinüñ zikr ü taşrî itdükleri vech üzere taḫrîre iḫdām olundu.

Evvelâ ḥîn-i ilāhîde ma‘a’l-vuzû’ oturup her nefesde zikr-i Ḥaḳḳ’ı dilden dile getürdikden sonra nefy ü işbât ikisinde daḫı bulunmağ için taraf-ı yemînden dâd ve taraf-ı yesâra dîd buluna, ya‘nî sağ tarafından alup şol tarafına vire ve iki ellerini dizleri üzere vaz‘ eyleyüp qalbini ve dilini zikre bu vech-ile uydurmağ gerekdür, ve daḫı Ḥâzret zikre zâkir-i cānı fedâ eyleye ki tâ kısmet Ḥâzrete şâkir olmuş ola. Zîrâ Ḥaḳḳ Te‘ālā ḫâzretleri kelām-ı ḳadîminde ²⁶⁴ فاذكرواني اذكرکم buyurmuşdur. Pes

Ḥâlîḳ-ı Müte‘ālî zikr itmeyen maḥlûḳı Ḥallâḳ-ı kâ’inât daḫı zikr itmez, ya‘nî sen dâ’imā ‘ubûdiyyetiñ [30^b] cihet-ile Mevlâ-yı Müte‘ālî zikr ü tevḥîd ü temcîde meşḡûl ol ki Ḥâzret-i Rabb-i Zü’l-Celāl daḫı seni envā‘-ı füyûzât-ı nâ-mütenâhîsine

²⁶⁴ el-Bakara 2/152. “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım.”

mazhar eyleye. Hakk Te‘ālā Habbî-i Ekrem şallâ’llâhû te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hürmetine cümleyi bu luṭf-i ‘azîme nâ’il eyleye. Âmin.

Ve daḥı hîn-i zıkrde mükâleme ve aḡyâr ile mu‘âmele itmek câ’iz degildür, ‘inde’l-muḥakkıḳîn bilâ-zarûretin tekellüm ‘inde’z-zıkr ḥarâmdur, zîrâ mâ-lâ-ya‘nî kabîlindendür. Hadîs-i şerîfde: ²⁶⁵ من حسن اسلام المرء تركه ما لا يعنيه vârid olmuştur, bu hadîs-i şerîf sâ’ir mevâḳi‘de oldığı vaḳtdedür, ḳanda ḳaldı ki eşnâ’-i zıkrde memnû‘ olmaya.

Dâ’imâ zıkrî vuzû ile imrâr, aḳvâ-yı şükr-i ni‘am gird-kârîdendür, zîrâ ber-mücib-i hadîs-i [31^a] Nebevî ²⁶⁶ الوضوء سلاح المؤمن āb-dest ehl-i îmândan olan zümre-i pākize terk silâhıdır, tarîḳ-i vuşlat-ı Hakk’a sâliklere gusl ü vuzûdan evlâdur. Bil ki mertebe-i vücûbda olduğu ‘inde’l-‘âfin hüveydâdur.

Ve daḥı sâlike vâcibdür ki zâhiren vücûdını gusl ile pāk itdiği gibi ḳalbini daḥı zıkrü’llâhla âr ü tâb-nâk eyleye. Bir sâlik ki bu vech-ile ‘âmil ola, ḳalbine zıkr-i ‘irfânî naḳş olup ol sebeble nûr-i Raḥmân anda hüveydâ vü muntakış olur.

Ve daḥı mürîde lâzım olan zıkr-i zarbı kendüye kâr eyleyüp tîr-i zıkrî ‘adüya her bâr urmaḳdur, ya‘nî nefis bed-nâm-ı insâna dâ’imâ ‘adüvv-i ekber olmaḡ-ıla anı tîr-i zıkr-i Hüdâ-vend-i Ḳahhâr ile helâk eyleye. Nefse emân ü zamân virmemek [31^b] bir nefes cehr-ile zıkr-i ilâhîden cüdâ olmamaḡ-ıla ḥâşıldur.

Nefsiñ mu‘tedilü’l-mizâc olmasına ancak zıkr-i cehrî ‘ilâcdur ve daḥı mürîde lâzım olan tuḡm-ı tevḥîdî mezra‘a-i ḳalbinde mezru‘ ve çâr-ḍarb ile zıkre şürü‘ eyleyüp zıkr-i cehr-ile kâmil ve feḥvâ-yı kerîme-i ²⁶⁷ فاذكروا الله كذاكم ابائكم اواشد ذكرًا ile

‘âmil olmaḳdur. Hakk Te‘ālâ’dan ḥuşûl-i merâma tâlib olanlar fi’l-leyl ve’n-nehâr zıkre meşḡûl olmaḳ gerekdür. Cenâb-ı Hażret-i Hakk zâkir olanları sevüp cemî‘

²⁶⁵ Tirmizî, “Zühd”, 11; İbni Mâce, “Fiten” 12. Meâl: “Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi kişinin iyi müslüman oluşundandır.”

²⁶⁶ Kaynaklarda “Abdest müminin silahıdır” meâlinde bir hadîse rastlanılamamıştır. İfade benzer olarak “Dua müminin silahıdır” şeklinde geçmektedir. Nisâbü’rî, *Müstedrek*, 1/492.

²⁶⁷ el-Bakara 2/200. Tam meâl: “Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah’ı anın.”

maṭālib daḥı zıkrü'llāhla ḥuṣūl-peẓīr olur. Levḥ-i dil zıkr-i ilāhī ile rūṣen ve feẓā-yı ḳalb kezālik zıkr-i Ḥüdā ile gülşen olur.

Her mü'mine mā-lābüddendür ki zıkr ü tevḥīdi leyl ü neḥār kendüye [32^a] kār eyleyüp zıkr-i Ḥaḳḳ'dan ğayrıya deyyār-ı meyle der-kār olmamaḳdur. Mā-sivāya zıkr-i gird-kār ile fenā ve 'illet-i ḳalbe kezālik zıkr ile devā-resīde olur, zıkr ü tevḥīd ile ğayr-ı ez-ḥaḳḳ fānī olup dilde Ḥaḳḳ'dan ğayrını ḳomaz. Zıkr-i Ḥüdā jeng-i mir'āt-ı ḳalbi maḥv eyleyüp li-küllü şey'in şayḳāl, ve şayḳālī'l-ḳalbi lā ilāhe illā'l-lāh mağzāsınca o mir'atı pür-cilā eyler.

Bundan aḳdem-i taştīr olan çār-ḍarb: zıkr-i lisān ü zıkr-i cinān ü zıkr-i rūḥī vü zıkr-i sırrīden 'ibāretdür. Bir kimesne müdāvim-i zıkr-i lisānī olsa zıkr-i cinānī-i taḥḳīke irüp ol demde kārı zıkr-i ḳalbī olur, andan daḥı zıkr ile rūḥa yollar açılup leyl ü neḥār bu vech-ile zıkr ü tevḥīde müdāvet ile oradan tevḥīd-i sırıa yol bulup [32^b] ol demde ol zākiriñ her gicesi Ḳadr ve her rüzı 'īd olup tevḥīd-i eşyā kemā-kān ma'lūmı olur.

Ey iḥvān-ı mü'min! Çünkü saña bu sırrıdan bu mertebe zıkr beyān olundu. Sen daḥı cidd ü sa'y eyleyüp taṭīḳ-i zıkre sülük eyle, tā ki saña daḥı bu esrār-ı Ḥaḳḳa'l-yaḳīn 'ayān ola, ve bu sırıa vuşūle zıkr-i dā'imīden ğayrı çāre yoḳdur.

Leyl ü neḥār Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a zıkr-i ikşār lāzımdur. Fi'l-ḥaḳīḳa Ḥaḳḳ'dan özge mevcūd u ma'būd yoḳdur. Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

²⁶⁸ āyet-i kerīmesiyle 'ibādına emr itmişdür. Gicede gündüzde

ḳuvvet ü diḳḳatle zıkr ü tevḥīde iştiğāl gerekdür, tā ki semā'-i [33^a] ḳalbde mihr-i envār-ı ilāhī raḥşān ola ve zıkr de açḥār-ı nefsi ser-keşiñ mağlūb olmasına bādīdür, lākin fevḳa'l-ğāye bülend-şavt ile degil mümkinı mertebe ḥıffet-i ādābdandır, meger ki muḳteẓā ola. Zīrā Ḥaḳḳ Te'ālā اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنْ

²⁶⁸ el-Ahzāb 33/41-42. "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. O'nu sabah akşam tespih edin."

²⁶⁹ القول kerīmesiyle emr itmişdür, zıkr her nefesde zākir olup kalb nūr-i muḥabbetle memlū olmaḳdur.

El-bābü's-sādis: Fī beyāni el-ekli ve's-şurb 'ale't-taḳvā. Sālik-i tarīḳ-i Ḥaḳḳ olan ihvāna ²⁷⁰ ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون kerīmesi mışdāḳ-ıla 'amel lāzımdur.

Ya'nī her umūrunda perhīz-kār olup bünyān-ı 'ibādeti ḳavī vü müstaḥkem olmaḳıçün kendi nefesine dā'im ḥalāli ṭaleb eyleye, ve semend-i nefesine irḥā-yı 'inān idüp [33^b] ikide birde ṭaleb itdiginı virmemek gerekdür. Vaḳt-i mu'ayyen ta'yīn olunup ol zālīm

ne aç ve ne toḳ ola ḥülāşa ²⁷¹ خير الامر اوسطها magzāsından ayrılmayıp ne cū' ile

nefse keselden ve ne toḳlūḡ-ıla kehelden ihtirāz gerekdür. Şuyı daḡı keşret üzere şurb muzırrdur. Zümre-i muḥaḳḳıḳīn ḥīn-i iḳtizāda yedi yudumdan ziyādeyi ve anda daḡı sāde şuyı men' itmişlerdür. Ekl itmek şıfat-ı Raḥmānī ve ekl şıfat-ı şeyṭānīdür ve daḡı ḡayreti yed-i nefse virmeyüp anı Ḥazret-i Ḥaḳḳ'dan bir nefes cüdā itmek gerekdür. Ehl-i isrāf Ḥaḳdan ba'īd olur. Ekl ü şurbda ²⁷² كلوا واشربوا ولا تسرفوا ان الله لا

²⁷² يحبّ المرفين kerīmesi mışdāḳınca isrāf ḥarāmdur. [34^a] Kişiyi kendüye kifāyet

alḥarīṣ alḥarīṣ idecek miḳdārı ṭaleb lāzımdur. Mā-'adāyı cidd ü cehd ile ṭaleb ü kesb mālīkī

²⁷³ محروم feḥvāsınca bu yolda maḥrūm ider. Mā farzla edā olunacak miḳdār taḥşīl

lāzımdur. Andan ziyādı ṭalīb-i ḥaḳḳ olanlara cā'iz degıldür, tā ki nefis-i serkeşe taḳviyet bulmaḡa bā' iş olmaya, çünki ²⁷⁴ خير الامر اوسطها dinilmişdür. Her umūrda

bu maẓmūnı pīşvā idinmek gerekdür, ver her umūrın ḡayrlısını işlemek evlā oldıḡı bedīhīdür. Bir emre ne 'unfla iḳdām ve ne rıfḳ-ıla iltiyām gerekdür, ḡayr vasatdadur,

²⁶⁹ el-A'rāf 7/205. "Rabbini, içinden, yalvararak, ve korkarak, (fakat) yüksek olmayan bir sesle an."

²⁷⁰ en-Nahl 16/128. "Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir."

²⁷¹ Münâvî, Feyzül-Kadîr, 1/503 (No. 1012). Meâl: "İşlerin en hayırlısı, vasat (orta) olanıdır."

²⁷² el-A'rāf 7/31. "Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."

²⁷³ İsfahânî, Hilyetü'l-Evliyâ, 8/34; Harezmi, el-Emsâlû'l-müvellede, 316. Meâl: "Haris olan mahrum kalır."

²⁷⁴ Münâvî, Feyzül-Kadîr, 1/503 (No. 1012). "İşlerin en hayırlısı, vasat (orta) olanıdır."

والَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يَسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ
zīrā Ḥaqq Te‘ālā kelām-ı mecīdinde

275 قواماً buyurmuşdur. [34^b] ‘Abd baṭn olmadan fevka’l-ğāye ihtirāz gerekdür, zīrā

keşret-i ekliñ āfeti keşir olup insānı aḥmaḳ ider. Keşret-i ekl ḥayvāna maḥşūş oldığı
bī-merādur. Keşret-i ekl ḳalbe bādī-i ḳasāvet olup ḥicābı ziyāde vü Ḥaqq ile āşinā
iken yād olmağa vesīle olur, ve mūcib-i kesel olup der-i feraḥı sedd eyler.

Keşret-i ekle mübtelā olan nevm-i ḡafletden hergiz reh-yāb olamaz. Bu şıfatla
muttaşıf olanlara me’vā dār-ı saḳar olur, zīrā kelām-ı mecīdinde Bārī Te‘ālā keşret-i

والَّذِينَ كَفَرُوا يَمْتَحِنُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْإِنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ 276
ekle mübtelā olanları

āyet-i kerīmesiyle zemm itmışdür. Ḳillet-i ekl kişiyi bīnā ve şāhib-i ‘irfān idüp
keşret-i ekl [35^a] ednā vü nādān ider. Sālike az yeyüp az söyleyüp az uyumaḳ mā-lā-
büddendür. Dervīş olan kimesne meşel-i hümā bir yere konmamaḳ gerekdür, ya’ nī
āḥarīñ şey’ine destini dirāz itmemek lāzımdur. Ve daḥı dervīşe bāzārda olan eṭ’imeyi
yemek bu yolda taḥşīl itdiğini bād-ı havāya virüp zāyi’ itmekdür. Ve daḥı dervīş olan
kimesne naḳar te’alluḳ eyleyen eṭ’imeyi ve şübheye müteşādif me’kele ne naḳar ider
ve ne ekl ider. Muṭlaḳ bu rāh-ı müstaḳīme ‘āzim olanlara zād خيرا الرّاد فتزودوا فأنّ

277 التّقوى kerīmesi mışdāḳınca ancaḳ taḳvādur. *Fütūḥāt-ı Ḳudsīyye* nām te’līfimizde

zıkr olundığı üzere taḳvā farṭ-ı şıyānet ma’ nāsınadır. Ba’zı ‘ulemā “Taḳvā, Mevlā
‘abdini nehy itdiği şey’de [35^b] görmemekdür” didiler, mütteḳī kelimesi daḥı
bundandır. Mütteḳī, ṭarīḳ-i Muştafāya sālīk ve dünyāyı verā-i ḳafāya nābiz ve
nefsine iḥlāş ü vefā ile mükellef ve ḥarām ü cefādan müctenib olan zāt-ı pāke iṭlāḳ
olunur.

El-bābü’s-sābi’: Fī beyāni ādābi’l-ḥalvet ma’a’s-şerā’iṭ. Ma’lūm ola ki ḥalvet-i
ṭılsım-ı āb ü gili feth idüp bi-iḥlāşın zıkrı ātī şurūṭ ile ḡuşe-i vaḥdetde inzivā vü
‘uzletdür. Ve bu vech-ile ḥalvetde baḥr-ı keşāfetden ‘ubūr u leṭāfetle ḳalbe ḥuzūr

275 el-Furkân 25/67. “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”

276 Muhammed 47/12. “İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.”

277 el-Bakara 2/197. “(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma)dır.”

müyesserdür. Keşāfeti dilden def' idüp leṭāfeti vaż'a ḥalvet-i erba'în miftāḥdur ki waḏ fi'l-ḥaḳīḳa anuñla rāh-ı necāḥ bulunur, zīrā Ḥaḳḳ Te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selāma واذا في'l-ḥaḳīḳa anuñla rāh-ı necāḥ bulunur, zīrā Ḥaḳḳ Te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selāma

278 وعدهنا موسى اربعين ليلة kerīmesince maṭlūbı olan [36^a] māddeyi istimā'a kırk günü vesīle itmişdür, ve daḥı Ḥazret-i Perverd-gārı-ı 'ālem 'azze şānühū ḥāk-i cesed-i ādemi ḥilḳat murād itdikle 279 خمرت طينة ادم بيدى اربعين صباحاً mişdāḳınca kırk günde yed-i ḳudret-i vaḥdāniyyet ile taḥmīr eyleyüp nice bend ile anı berkitdikden soñra ḥizāne-i ma'rifet eyledi ki fi'l-ḥaḳīḳa ol bendi açmak ḳatı müşkilterdür. Pes bu müşkiliñ fethi erba'în-i kāmile ḳıyāmla olur ve bu ḥalvet ile ol ma'rifet cümle ḥāşıl olup her cihet anuñla ma'mūr olur. Kemer-i himmeti meyāna şedd idüp şıdḳ-ıla cāhid ola ki cümle-i peygamberān 'aleyhim şalavāt er-Raḥmān vuşlat-ı Ḥazrete ḥalvet ile yol bulmuşlardur. Sen daḥı bi-iḥlāşin ḥalvet-i erba'îne sa'y [36^b] eyle ki maḳşūduna vāşıl olup cümle-i müşkiliñ münḥall olmağ-ıla maṭlūbuñ ḥāşıl ola, zīrā Resūl-i Ekrem من اخلاص الله اربعين صباحاً sellem ḥazretleri se'ādetle 280 ظهرت ينابيع الحكمة على قلبه ولسانه buyurmuşlardur.

Şurūṭı evvelā ḡusl eyleyüp niyyeti taḥşıl-i rızā'u'llāh için ḥalvet ola ve daḥı nefse āb-ı tevbe ile ḡusl virdirüp arı vü pāk eylemek lāzımdur, tā ki maḥv-i zūnūba sebeb ola. Ve daḥı maḥall-i ḥalvet dīḳ u muzlim olmaḳ lāzım. Ve şāḥib-i ḥalvet her dem ḳıbleye müteveccihen ḳā'id olmaḳ emr-i müteḥattimdendür, zīrā 'ārifin demişlerdür ki şāḥib-i ḥalvet ḥalveti maḳbereye ḳıyās itmek gerekdür, ya'nī anda şavt nice ḡayr-ı mesmū' ise [37^a] ḥalvetde daḥı ḡayr-ı mesmū' olmaḳ gerekdür, ve daḥı şu'ā'-i şems-i dıraḥşān zerre miḳdārı ol maḥalle resīde olmamaḳ elzem oldığı gibi. Şāḥib-i ḥalvet daḥı maḳāmında ḡusl ü vuzūdān ḡayrı iş için ḥurūc itmemek gerekdür. Ol maḥallde ḥavāss-ı ḥamse fenā bulmaḳ lāzımdur ki tā keşf-i ḥicāb olup ḡinā ḥāşıl ola, ve daḥı perdeler ol ḥalde mürtefi' olup 'ālem-i ḡayba irilmek āsān ola. Ve daḥı ḥalvetde iken zikru'llāhdan ḡayrı kelām cā'iz degildür, meger ki mürşid ile zarūret miḳdārı ola.

278 el-Bakara 2/51. "Hani, biz Mūsā ile kırk gece için sözleşmiştik."

279 Ebû Bekir Cāfer b. Muhammed b. Hasan Firyābî, *Kitābü'l-Kader*, thk. Abdullah b. Hamd el-Mansur (Riyad: Edvâü's-Selef, 1997), 1/25.

280 Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/80 (No. 34344). Meâl: "Kim kırk sabah Allah'a içtenlikle yönelirse, hikmet pınarları kalbine ve diline belirir."

Vâkı‘a takrîr itmek gibi, bu rütbeyle cevâz vardır, bundan mâ‘adâda şamtle ‘amel gerekdür ki hattâ cemî‘ maşşûd [37^b] hâşıl ola, ve dahı²⁸¹ الصوم جنة hadîs-i şerîfi mışdâkınca şavme devâm gerekdür, ve zıkrı’llâha dahı kezâlik devâm lâzımdır. Eger lisân yorulursa kalb ile zıkre devâm ve kalb yorulursa yine lisânla zıkr gerekdür. Hülâşa bir ân zıkrden hâlî olmağ cā’iz degıldür. “Lâ ilâhe” ile nefy-i şirket, “illâ’l-lâh” ile işbât-ı hâzret gerekdür. Nitekim Resûl-i Ekrem şallâ’llâhü te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hâzretleri se‘âdetle ²⁸² افضل الذكر لا اله الا الله وفضل الدعاء الحمد لله 282 buyurmuşlardır. Ve ol hâlde gönli murâkıb ve mürşid-i kâmile muķâbil itmek gerekdür ki hattâ kalb-i mürşidden sâlike imdâd-resîde olup [38^a] huşûl-i maşşûd ile ferağ-nâk ola. Ve dahı ²⁸³ haber-i laţîfince bir ân vuzû’dan hâlî olmamağ gerekdür. Tâ ki nûr-i vuzû’ şeytâna sedd olup mürîde yol bulmaya. Ve gönle zıkrden ğayrı eger hayr ve ger şerr her ne huşûr iderse anı nefy ü redd gerekdür ki envâr-ı Hâķķ’a ķâbil olup ol gönûl ‘ilm-i ledünnî ile mālâmâl ola.

Ħalvetiñ bir şartı dahı ekl ü şurbda kılletdür. Kelâm-ı kibârda: keşreti’l-eklü yüverrişü’l-ġafle, ve keşreti’l-menâmü kılletü’l-merâm, ve men keşura kelâmuhü keşura haţâ’uhü vâķı‘ olmuşdur. Ekl ü şurbda kıllet gerekdür. Tâ ki ġalebe-i nevm ile vücûda şıķlet tārî olmaya. Ve şâhib-i ħalvete gerekdür ki kendüye [38^b] nevm ġalebe itdikde başını yere ķomamağ sa‘y eyleye. Sâlik-i tarîķ-i hâķķ olanlara her hâlde çille-i merdân gerekdür. Bir miķdâr bu vech-ile nevmden fâriğ olduğda tecdîd-i vuzûya ihtimâm ve her ân zıkr-i Hâķķ’a kıyâm gerekdür. İşbu uşûl üzere ħalvet eyleyen kimesne hâķķında meşâyıķ-ı kibâr ķuddise esrâruhüm elbette vâşıl-ı murâd olur, lâkin “Âdâbdan birini terk iden kimesneye fetĥ-i derîçe-i maţlûb mümkün degıldür” demişlerdür.

El-bâbü’s-Şâmin: Fî beyâni âdâbi’l-vâķı‘a ‘ala’t-tarîķa.

²⁸¹ Nesâî, “Sıyâm”, 43; Tirmizî, “Savm” 55. Meâl: “Oruç bir kalkandır.”

²⁸² Tirmizî, “Daavât”, 9; İbn Mâce “Edeb” 55. Meâl: “En faziletli zikir la ilahe illallah; en faziletli dua da elhamdülillah’tır.”

²⁸³ Kaynaklarda “Abdest müminin silahıdır” meâlinde bir hadîse rastlanılamamıştır. İfade benzer olarak “Dua müminin silahıdır” şeklinde geçmektedir. Nîsâbü’rî, *Müstedrek*, 1/492.

Hafî olmaya ki mürîde evceb olan vâkı‘ asını şeyhinden gayrı bir eḥade keşf itmeyüp emāneti şāhibine teslîmde hîyānet itmemekdür. Zîrā mürîdîñ ḳalbi [39^a] ancak ta‘bîr-i mürşîd ile muṭma‘inn olur, her kişi ta‘bîre ḳādir olup mu‘abbir olamaz. فاسئلوا اهل

الذكر ان كنتم لا تعلمون²⁸⁴ kerîmesi mişdāḳınca bu zümeri ancak ehl-i zîkr ḥall

idebilür, zîrā ol gürûh-ı se‘âdet-şükûh ṭabîb-i ḥāzıḳ u ṭab‘ları mevzûn ve kendüleri kelâmları gibi şādıḳdur. Ta‘bîr daḥı enfûsî olup âfākî olmamak gerekdür, zîrā sālîkiñ gördüğü vâkı‘alar bi’l-cümle enfûsîdür, onların âfākî ile ḳaṭ‘ā münāsebetleri yokdur.

سنريهم اياتنا في الافاق وفي انفسهم حتى يتبين لهم انه Azîmü’s-şānda Nitekim Ḳur’ân-ı

vārid olmuşdur. Ve daḥı ḥayrlı terkîb müşāhede itmek murād eyleyen ve ru‘yām şādıḳ olsun diyenlere āb-dest ile yatup [39^b] rūḥ-i pāk-i Faḥr-ı kā’ināt ‘aleyhi efḍalü’s-şalavāt ḥazretlerine şalavāt u selāmı iḳsār itmek lâzımdur, tā ki ḥāb içre rūḥ seyrin eyleyüp nice feth ü fütûḥa nā’il ü maḫhar ve muḳābele-i ‘arş-ı a‘lāya gelüp levḥı seyrān ve ḥayr ü şerr her ne kim vâkı‘ olursa vâkı‘asında beyān oluna.

Bir kimesne bir maḥḫûf vâkı‘a görse der-ḥāl āb-dest alup ba‘d edā-i’s-şalāt dergāh-ı eḥad-i bî-niyāza çok tazarru‘ vü niyāz itmekile bu āyet-i kerîmeyi tilāvet eyleye قال

تعالى عسى ربنا ان يبد لنا خيراً وانا الى ربنا راغبون²⁸⁶ tā ki Bārī Te‘ālā Ḥazretleri ḥayra tebdîl eyleye.

Ve ru‘yāda şeyṭān muḳābele-i sālîke gelüp [40^a] ol maḥallde sālîke ḡusl vācib olsa meşâyıḫ-ı kirām “Bu vâkı‘a kāzibdür” didiler ve “Bir kişi ne fîkr ile yatarsa anı görse yāḥud ḳasāvetle düş görse ikisine daḥı i‘tibār yokdur” demişlerdür.

“Ehl-i dūnyā ile tārik-i şalavātıñ daḥı düşlerine i‘tibār yokdur” diyüp te’lîfāt-ı maḫbûlelerinde ed-dūnyā cîfetün ve ṭalibuhā kilābün ile tārikü’s-şalāti mel‘ünün

²⁸⁴ en-Nahl 16/43. “Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”

²⁸⁵ Fussilet 41/53. Tam meâl: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun.” Metinde وفي

انفسهم kısmı atlanmıştır.

²⁸⁶ el-Kalem 68/32. “Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız.”

fi'd-dünyâ ve'l-âhire haber-i laṭifelerini yazdılar. Ve “Ta‘bîr daḥî dört faşla göredür” diyüp dem ü şafrâ vü sevdâ vü balğam. Bahâr u yaz u kış u güz terkîblerini taştîr eyleyüp “Bir zât-ı pāk ki bunları fehmi eyleye, ‘ilm-i ta‘bîrî ‘âlim olmuş olur” deyü ta‘bîr itdiler. [40^b] inşâ ‘allâhu Te‘âlâ müstaḳıllen tafşîl üzere risâle-i uḥrâ zıkr ü taştîr cāy-gîr-i zāmîr ‘abd-i ḥaḳîr-i şikeste-zamîrdür. Ḥaḳḳ Te‘âlâ muvaffaḳ eyleye Âmîn.

Ve ta‘bîrden evvel üç def‘a “ḥayr ola” diyüp ta‘bîrî daḥî maḥalline göre eylemek lâzımdur, ve daḥî her görülen düşe cevâb olmaz, hattâ Âdâbü'l-Mürîd bahşinde kibâr-ı meşâyıḥ ḳaddese'llâhü esrârahüm mürîd şeyḥine bir terkîb söyleyüp mürşidi ta‘bîrinde sükût eylese “Elbette ta‘bîr buyuruñuz” deyü ilḥâḥ etmeye, zîrâ ba‘zı kerre ḥayr sükûtda olur deyü taḥrîr itmişlerdür.

El-bâbü't-tâsi‘: Fî beyâni nefsi'l-emmâre bi's-sü'i.

Ḥafî olmaya ki nefsi-i emmâreye kim ki tâbî‘ ola, ol kimesneye [41^a] Ḥaḳḳ'a irişmege ḳavî mâni‘ olur. Ehl-i emmâre ehl-i şeqâvetden olup ḥaḳḳı añlamadığından nefsi kāfîrdür, zîrâ Ḥazret-i Bârî Te‘âlâ Ḳur'an-ı ‘azîmü's-şânda: وما أبرئ نفسي انّ

287 النفس لا مارة بالسوء buyurmuşdur. İbtidâsı buḥldür, anı pîşe idenlere: el-‘iyâzu bi'l-

lâhi te‘âlâ ebvâbu cennetin mesdûdün ve ebvâbu cehennemın meftûḥun olur. Bu yolda buḥl u nâkeslik ḥarâmdur, her ḥâlde cûd ü seḥâ gerekdür, zîrâ البخیل لا يدخل

288 الجنة ولو كان زاهداḥadîs-i şerîfi bundan aḳdem keşîde-i silk-i suṭûr ḳılınmışdı.

Buḥl cehennemde bir şeceredür ki ḡuşnı yed-i baḥîldedür, elbette anı ḳurbına çeküp alır. Nitekim seḥâ cennetde bir şecerdür ki şāḥı yed-i saḥîdedür. [41^b] Ol daḥî bi-izni'llâhi Te‘âlâ elbette anı sāyesine çeker, faḳîr bu bahşleri *Risâle-i Ahlâḳ*'da tafşîlen zıkr itmişlerdür.

Biri daḥî hırşdur ki bu şıfat-ı mezmûme e‘âzenâ'llâhu Te‘âlâ şāḥibini Ḥaḳḳ'dan dūr u buḥl gibi vâşıl-ı maṭlûb olmaḳdan mehcûr ider. Birisi daḥî cehldür ki cümlesinden kemterdür ve ne‘üzü bi'llâhi Te‘âlâ ber-feḥvâ-yı el-cāhilü ke'l-‘amâ ve lev kâne

287 Yusuf 12/53. Tam meâl: “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

288 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/322 (No. 885). Meâl: “Cimri, zahid olsa bile cennete giremez.”

başıran cāhil kördür, cehl şıfat-ı aḥbeşe-i mel‘üne-i kibr ü ğurūrı müstelzimdür, cāhil Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a irmez, ve a‘ mā olmak cihet-ile Ḥazret-i Ḥaḳḳ’ı göremez. Cāhil olan ḥarāb-ter, ber-mışdāḳ-ı ḥadīs-i şerīf: ²⁸⁹ الجاهل عدو لنفسه فكيف يكون صادقاً لغيره kendi

nefsine ‘adüvvdür, kanda kaldı ki ğayrısına dost ola. [42^a] Ḥaḳḳ Te‘ālā Ḥazretleri kelām-ı mecīdinde ‘ilm nūr ve cehl zulmet ve ‘ālim başır ve cāhil kördür deyü temsil itmişdür ki müfessirün ḥazeratı ‘alā’t-taḥṣīl beyān itmişlerdür. Çünkü cehl zulmet oldu, zulmetde taḥṣīl-i kār emr-i muḥāldür, ve cāhil kör oldu lā-büd bī-başar olmak sebeb-ile cādde-i müstaḳīmden münḥarif olup rāst geldigi çamura batar ve öñünde çukura düşer. ‘İlm ise nūr ve ehli zāhirde a‘ mā ise daḥı başır olmağıla ol nūr delālet-ile ḥısn-ı ḥaṣn-i maḳṣūda vāṣıl olup eṣnā-i rāhda olan mehlekeden kendüyi ḥalāş itdiginden mā-‘adā bi-fazlı’llāhu Te‘ālā ve hidāyete nicelere daḥı tarīḳ-i müstaḳīme reh-nümā olur. Faḳīr-i pūr-taḳṣīr [42^b] bunun daḥı taḥṣīlini *Fethu’l-Ḥallāḳ*’da geregi gibi keşide-i silk-i suṭūr-ı şaḥāyif beyān kılmışındur.

Zümre-i melā’ikeden benī Ādemiñ eḫdāl olması ‘ilm ü ‘amel sebebledür.

Biri daḥı ne‘üzü bi’llāhi Te‘ālā kibrdür ve ol maraḫ-ı hā’ile-i cān-sūza devā ancak meskenetdür. Her mü’mine siyyemā sālike bir eḫadiñ yüzine kibrle naḫar itmeyüp her kesiñ özine luṭufla nigāh elzemdür. Dervīş olan kimesnenüñ her-bār yāri meskenetdür, kibr ü ğurur ile sālikiñ kārı yokdur, zīrā şeyṭān esfele kibr ü ğurur sebebile irdi. Nār-ı düzaḥ üstād-ı melā’ike-i kirām iken kibri ḥasebile aña evṭān olmuşdur. İblise Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāma ma‘a’l-melā’ike secde ile emr-i ilāhī şādır olduğda [43^a] melā’ike-i kirām ‘aleyhimü’s-selām ²⁹⁰ فسجدوا إلا ابليس

kerīmesi mışdāḳınca secde eyleyüp ol ḥabīş kemāl-i tekebbüründen secde itmeginden mā-‘adā ²⁹¹ انا خير منه خلقتني من نار وخلقته من طين kerīmesi mışdāḳ-ıla cevāb virmek-

ile bundan aḳdem ihzār olunan ṭavḳ-ı la‘nete giriftār u muḥalled fi’n-nār olmak üzere

²⁸⁹ Kaynaklarda bu meâlde bir hadise rastlanılamamıştır. İfade bazı yerlerde Türk atasözü olarak geçmektedir. Bk. Örgü Yaşar, “Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde ‘Eğitim’ ve ‘Bilgi’ Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/19 (Şubat 2007), 154. Meâl: “Cahil kendisinin düşmanıdır, başkasına nasıl dost olsun?”

²⁹⁰ el-Bakara 2/34. Tam meâl: “Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.”

²⁹¹ el-A’râf 7/12. “(İblis) Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın dedi.”

a' lādan esfele indirilüp la' net-i Hüdāya mazhar olmağıla dergāhdan ilā ebedi'l-ābād kâfir olmak üzere matrūd oldu. Şimdi hāşā kendini zümre-i dervīşāndan ' add eyleyen ba' zı kâfirler vardır ki hāşā vü kellā kendini haqīkat-āşinā kıyās eyleyüp şeytān-ı la' in zikr olundıkda “kāşkī şeytān ola bileydım” dir. Le' anehu'llāhū ve men teb' ahu ecma' in. Zümre-i [43^b] erbāb-ı tarīkatı dahl ü ta' arruza sebep olan anlardır. Haqq Te' ālā ol mişillü bī-dinleri ' azalet-ile kahr eyleye. Āmīn. لا يدخل الجنة احد في قلبه

²⁹² مَثَقَالٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كَبِيرَاءِ haber-i laṭīfince mütekebbir ebeden rahmet-i Haqq'dan dūr u ba' iddür. Bu bahşin dağı tafşili *Fethu'l-Hallāk*'da mestürdür.

Şıfāt-ı nefsi emmārenün biri dağı haseddür, mürīde lāzım olan aḡarın ekl ü şurbına ve rıf' atine ' adem-i nazardur, tā ki bu sebeble ehl-i nazardan ola ve aḡarın miḡnetine kezālik şafā itmemek vācibdür. Zīrā ²⁹³ الحسد يأكل الحسنات كما يأكل النار الحطب

haber-i laṭīfi mişdākınca ḡased ḡasenātı zāyi' ider, bunuñ dağı tafşilini murād eyleyenler te' līfātımızdan kitāb-ı [44^a] merḡūme mūrāca' at eylesünler. Ānda yegān yegān kemākān keşīde-i silk-i sūtūr kılınmışdır.

Biri dağı ḡazabdur, sālīke vācibdür ki ḡışımla tekellüm itmeyüp dā'imā luṭufla derd-nişār ola, tā ki ḡuvvet-i ḡazaba vüçüd virmek-ile الغضب يفسد الايمان كما يفسد الصبر

²⁹⁴ العسل haber-i laṭīfi mişdākınca imānına zarar irişmeye.

Biri dağı şehvetdür ki sālīke nār-ı şehveti itfā vācibdür ve şehvetle bir şey'e nazar itmemek gerekdür, zīrā bu şıfat-ı mezmūme ile nefsi ḡayāt bulur. Bu yolda ḡā'in olmayup dā'imā ādāba mūrā'āt gerekdür ki ḡattā maṭlūba vuşul müyesser ola, ve şerri müntic olan eşyādan nefsi dūr itmek gerekdür ki ḡattā zevḡ ü sürūr-ı sermedī ḡāşıl ola. [44^b] Ve yoḡ yere kimseye ' adüvv olmayup belki kimse seni ve sen kimseyi bilme ve kızbi terk eyle ki maṭlūba vāşıl olasın ve sālīke hīle-i nefisle nifāḡ vü şikāḡı terk gerekdür, çünkü şıfāt-ı emmāre mücmelen ma' lūm oldu. Bu ' illetiñ devāsını taleb

²⁹² Müslim, “İman”, 148; İbn Mâce, “Mukaddime” 9. Meâl: “Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç kimse cennete giremez.”

²⁹³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 52 (No. 4903); İbn Mâce, “Zühd”, 22. Meâl: “Ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.”

²⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 3/166-167. Meâl: “Sabur denilen maddenin balı ifsad ettiği gibi, öfke de imanı ifsad eder.”

sālike lāzımdır ki bir şıfatı mücmel eyleyen rahmet-i Hüdāya sezā-vār ü maḥall olamaz. Ve's-selām 'alā meni'ttebe' a'l-hüdā.

El-bābü'l-‘aşı: Fī beyāni nefsi'l-levvāme.

Ḥafī olmaya ki nefsi levvāmenüñ daḥı dünyāya meyli vardır, lākin işbu maḳām pāye-i evveldür, egerçi işlāḥa meyli vardır ammā ifsāda daḥı meyli der-kārdur. Ḥavāşş ü 'avām ehl-i levvāme olmağıla bu maḳām ikisinüñ daḥı berzaḥıdır. Ḥaḳḳ

ولا اقسام بالنفس اللوامة²⁹⁵ [45^a] لا اقسام بيوم القيامة Te'ālā kelām-ı mecīdinde

buyurmuşdur, ve buña nefsi zālīm tesmiye olunmuşdur.

Ma'lūm ola ki ezeli ervāḥ dört bölük olup biri muṭma'inne biri mülhime ve biri levvāme ki ehl-i zālīmdür, ve biri daḥı emmāredür ve buña nefsi ḥabīşe daḥı tesmiye olunur. Her nefsi maḳāmından geçmeyüp ezeli ḥālī ne ise ol ḥālledür, gerçi levvāme zālīmedür, lākin²⁹⁶ ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه

ḥiṭābına mazḥar olmuşdur. Levvāme ehli ehl-i rahmet olup Ḥazret-i Ḥaḳḳ anları ehl-i cennet eyledi. Bunuñ ef'āl ü şıfatınuñ evveli hevesdür, sālike vuşlat-ı Ḥaḳḳ'dan ḡayrıya heves cā'iz degildür ve daḥı cününü terk ile ḡayr ü şerri [45^b] fark itmek gerekdür. Birisi daḥı mekrdür ki şāḥibi 'ömrinde mesrūr olmaz, sālike nefsi bu vādiden 'ubūr itdirmek gerekdür ki ḥattā Ḥazret-i Ḥaḳḳ 'ināyet eyleyüp nefsi rāḥ-ı ḥaḳḳa hidāyet eyleye.

Biri daḥı e'āzenā'llāhu Te'ālā enāniyettür ki şıfat-ı şeyṭān-ı merdūddur. Sālike vācib olan budur ki 'aceble ḥiç bir eḥade kelām itmeye ve kendü özini görüp kem yola gidüp “ben” dimeye ve daḥı benlik itmeye, tā ki vāşıl-ı maṭlūb ola.

Biri daḥı 'işretdür, sālike vācib olan zevḳ ü şafāya mā'il olmamaḳdır, zīrā bir nefsde hem zevḳ-i dünyā ve ol sebeble zevḳ-i 'ibādet zā'il olur. Zikr-i Perverd-ḡarī dā'imā pīşe idinüp [46^a] ol şafā zevḳin endīşe itmek gerekdür, zīrā Ḥazret-i Ḥaḳḳ'dan ḡayrısı

²⁹⁵ el-Kıyāmet 75/1-2. “Kıyamet gününe yemin ederim. (Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz).”

²⁹⁶ el-Fātır 35/32. “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır.”

كلّ شيء هالك الا وجه ربك ذوا الجلال والاکرام²⁹⁷ bi'l-cümle mā-sivā ve cümlesi

kerīmesince fenā bulmak emr-i muḥaldür.

Biri daḥı tekāsüldür ki kehl olmağa aqvā-yı delīldür. Sālike vācib olan rāh-ı riyāzete ‘azīmetde kāhil olmayup kâfileden cidden cüdā olmamağa cidd ü sa‘y itmekdür ve daḥı ismi levḥ-i dilde muḥārin-i kabūl ve rüz u şeb cidd ü sa‘y ile maḥbūl olmağa şarf-ı maḥdūr gerekdür.

Biri daḥı temennīdür, ya‘nī, ḥayrı ancak Ḥaḥḥ Te‘ālā’dan temennī eyleyüp ḡayrıdan ümīd itmekdür. Ve maṭlūbı talebde kuşūr olmaya ki ḥattā Ḥüdā-yı Ğafūr iḥsān-ı cennet ile mesrūr eyleye, zīrā Ḥaḥḥ Te‘ālā [46^b] kelām-ı kādīmīnde: ادعونی استجب

²⁹⁸ لكم buyurmuşdur.

Biri daḥı tehāvündür, sālike vācib olan her kesle dā’imā dostluḡdur, zīrā dostluḡ idenleri Ḥaḥḥ Te‘ālā sevüp anlara merātib-i ‘ulya kerem ü ‘aṭā ider. İki mü’mīn birbirlerine ez-dil ü cān muḥabbet itdiklerinde²⁹⁹ هادو اتحابوا ḥadīs-i şerīfile ‘amel

itseler bünyān-ı dīn müstaḥkem ü kavī olmasına bādī olur. Sālikiñ ḥulḡı ḥulḡ-ı ḥamīdeye tebdīl olundıḡda cümle-i aḥvāline vekīl Ḥazret-i Ḥüdāvend-i Celīl olur.

El-bābü’l-ḥādī ve ‘aşer: Fī beyāni nefsi’l-mülhime.

Ma‘lūm ola ki bu maḥāmda nefse nāziklik el virmek-ile cümle iyilik ilhāmıla resīde olur. İlḥām-ı Ḥaḥḥ’la tezeyyün ḥāşıl eyleyüp fecr ü taqvāyı bilmege sālik [47^a] bu maḥāmda vāşıl olur. Şol sālik ki nefsinı bu maḥāmda müzekkī eyleye yevm-i āfīde vezf ü felāḥ bulması emr-i muḥaḥḥaḥdūr, zīrā Ḥazret-i Bārī Te‘ālā وما سويها ونفس و ما سويها ونفس

²⁹⁷ el-Kasas 28/88; er-Rahman 55/27. “Azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatından başka her şey yok olacaktır.” Bu âyetin ilk yarısı Kasas sûresi 88. âyete, diğer yarısı ise Rahman sûresi 27. âyete tekâbülmektedir.

²⁹⁸ el-Mü’min 40/60. “(Rabbimiz şöyle dedi) ‘Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.’”

²⁹⁹ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, 583; Tirmizî, “Velâ ve’l-hıbe” 6. Meâl: “Hediyeleşsin ki aranızdaki sevgi artsın.”

³⁰⁰ فاهمها فجورها وتقويها قد افلح من زكيا buyurmuşdur ve buña kıasem itmişdür. Bu maķāmda ef ʿāl-i kabīhayı Hāzret-i Faʿ ʿāl limā yūrīd hamīdeye tebdīl idüp ʿaşķ-ı kādīm sālīke burada teslīm olunur. ³⁰¹ وسقيهم ربهم شراباً طهوراً kerīmesince bu maķāmda sālīke bu kapu meftūh olur ve ol maķāmda niķe peymāne şunilup ʿayn-ı sālīk anda hīķ bīgāne müşāhede itmez. Ol sālīki toğrı hāzrete iletüp anda ʿizzetine vāşıl ider ve dağı ³⁰² موتوا قبل ان تموتوا sırrına ol maķāmda mazhar olur ve anda āb-ı hayātı maţlūbı [47^b] oldığı kadar nūş eyleyüp haber-i memātı ebedī gūş eylemez. Ve nice ʿilme muţţalı olup ķalb-i selīm hāşıl ider. Ve ʿaşķla cānı enīs olup ʿirfānı kāmīl olur. Bu menzilde sālīk zevķ ü şafālar eyleyüp baʿzı evānda şıʿr-i ğarrā dağı söyler. Bu maķāmda ʿaşķile ke-vāhīdin olan sālīk bir anda menzil-i maķşūda irişür ve ʿālem-i maʿnāda bī-hādd ü ʿadd şafālar bulup rūhānī nice ʿaţālara mazhar olur. Her sālīk kâbiliyyetine göre mertebesine bu maķāmda irişür, niceler dağı vardur ki bu maķāmda kendülere neʿüzü biʿllāh-i Teʿālā kibr ü ğurūr müstevlī olup nefis ü şeytāna uyması sebeble kendüyi görüp iblīs olur. Ehl-i dālālden olmuş iken kendüyi erbāb-ı kemālden zānn ider. [48^a] Ekābir-i dīn ʿaleyhimüʿr-raḥme inne esmāeʿt-tisʿati veʿt-tisʿine teşīra evşāfen liʿl-ʿabdiʿs-sālīki ve hüve baʿdü fiʿs-sülūki ğayru vāşilin buyurmuşlardır. Bu maķāmuñ Kıurʿan-ı ʿazīmuʿş-şānda ³⁰³ ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ³⁰⁴ الجنة دار الاسخيا kerīmesi mışdāķınca ismi mukteşid ve ikinci şaffda mezkūrdur. Cümle-i ef ʿālinden birisi şehāvetdür ki insān olana bir ʿazīm seʿādetdür. Tarīķatde saḥī mā-melekin[i] virüp bugününüñ ve dağı yarınınuñ fikrinde olmayan zāta itlāķ olunur. Egerķi baʿzı mā-melekin[i] ʿaţā idene dağı saḥī itlāķ olunur. Lākin şehāvet evveli ʿayn-ı seʿādetdür, ber-feḥvā-yı ³⁰⁴ الجنة دار الاسخيا

³⁰⁰ eş-Şems 91/7-9. “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülüktan sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındıran kurtuluşa ermiştir.”

³⁰¹ el-İnsān 76/21. “Rableri onlara tertemiz bir iķecek iķirecektir.”

³⁰² Aclūnī, *Keşfüʿl-Hafā*, 2/350 (No. 2669). Meāl: “Ölmeden önce ölün.”

³⁰³ Fātır 35/32. “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır.”

³⁰⁴ Münāvī, *Feyzūʿl-Kadīr*, 3/362 (No. 3644); Aclūnī, *Keşfüʿl-Hafā*, 1/403 (No. 1083). Meāl: “Cennet, cömertlerin yurdudur.”

mekân-ı saḥî cennetdür, nitekim ânifen icmâlen işâret olunmuş idi. [48^b] Tafşîli *Fethu'l-Hallâk*'da yegân yegân mezkûrdur.

Biri daḥî ḳanâ' atdür ki fi'l-ḥaḳîḳa Cenâb-ı Hâzret-i Perverd-gârîñ keşir ü ḳalîl 'atâ itdigi ni'am-ı celîleye ḳâni' olmak a'zam şecâ' atdür, ḥaḳḳında ³⁰⁵القناعة كثر لا يفنى

vâḳi' olmuştur. Ḳanâ' at bir 'izzetdür ki 'ırz u dîn anuñla selâmet bulur, ḳanâ' at bir ḥaşlet-i ḥamîdedür ki 'abd-i ḥâlîşe taraf-ı ilâhîden ḥil'at-ı ḥâşşu'l-ḥâşşdur. Şâhib-i ḳanâ' at cümle umûrını Ḥaḳḳ'a tefvîz eyleyüp şâhib-i ṭama' gibi ḥükm-i taḳdîr-i Ḥüdâya ta'rîz eylemez. Ğinâ-yı ḳalb kişiyi kederden ve zell-i telâş der-be-derden sâlim idüp bir eḥade "ḥâlim şudur" didürmez, faẓl-ı Ḥaḳḳ'a rabṭ-ı ḳalb eyleyen kimesneye derd ü meşakḳat resîde olmaz. Ḳâni' iñ i'timâdı [49^a] her hâlde faẓl-ı Sübhânîye olmağ-ıla ber-mışdâḳ-ı kerîme-i ³⁰⁶لئن شكرتم لازيدنكم

şükre iştigâl ³⁰⁷عذابى لشديد âyet-i kerîme-i mü'ekkedesi taḥtına dâḥil olmaḳdan fevḳa'l-gâye ihtirâz ider. Ehl-i ḳanâ' at dâ'imâ el-ḥayru fî mâ ihtârahu'llâh meslekine sülûk itmek-ile râḥat u zevḳ ü şafâsı ğıbṭa-baḥş-ı mülûk olur.

Li-münşî'ihî: Ḳanâ' at meslekine sâlik olan

Ğinâ-yı ḳalb[imiz]e mâlik olan

Mülûke ğıbṭa-baḥş olur şafâsı

Çü ḥurşîd ḳalbinüñ artar zîyâsı

Dilinde zikridür anuñ be-her-gâh

Ki dir el-ḥayr fî mâ'htârahu'llâh

Neşr: 'izzü men ḳana'a, züllü men ṭama'a feḥvâsınca ḳâni' 'inde'llâhi ve'l-ḥaḳḳ 'azîz, şâhib-i ṭama' 'inde'llâhi ve'l-ḥaḳḳ zelîldür.

³⁰⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/119 (No. 1900). Meâl: "Kanaat tükenmeyen bir hazinedir."

³⁰⁶ İbrâhîm 14/7. "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım."

³⁰⁷ İbrâhîm 14/7. "Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir."

Bişr el-Hāfi kıddise sirruhu hāzretlerinden [49^b] kanā‘atden su‘āl itdiklerinde cevābında “Kānā‘atde hīç bir fā‘ide olmasa zellden hālāş olup ‘izzet-i ğinā ile temettu‘ itmek fā‘idesi kāfīdür” demişlerdür. *Fethu’l-Hallāk*’da bu mādde dağı geregi gibi tafşıl olunup ³⁰⁸القناعة كثر لا يفنى me‘ānisi tekmil olunmuşdur.

Biri dağı ‘ilm ü ‘irfāndur. Ma‘lūm ola ki ‘ilm nūr-ı tevḥīde irüp nice müşkilleri ‘ayān görmekdür, yoḥsa maḳşūd olan ‘ilm kıt ile kāl degildür, ‘ilm-i ma‘rifetdür ki hāl andan ‘ibāret oldığı bī-cidāldür. Eger ‘ilm-i zāhir ü bātında bir sālīk yegāne ise dağı a‘lādur. ‘İlm-i zāhiriñ dağı sālīke lāzım oldığı bundan esbaḳ muḳaddemede zıkr olunmuş idi, zīrā her şey’in evvelā kışırına şāniyen lübbüne zafer bulunur. [50^a] ‘İlmden dağı murād olan ‘ameldür, zīrā el-‘ilmü bi-lā ‘amelin ke-seḫābin bi-lā maḫarin ḫaber-i laṭfī mışdākıncı bilā-‘amel ‘ilmiñ luṭfı yoḳdur. ‘İlmde ehl-i kemāl olan ³⁰⁹كانبياء بنى اسرائيل ḫadīs-i şerīfinüñ mışdākına maḫhar olur.

Fethu’l-Hallāk nām risālemiziñ faşl-ı rābi‘inüñ evvelinde zıkr olundığı üzere, her kese mā-lā-büddendür ki maḫarr ü nāfi‘ ya‘nī Ḥüdānuñ emr ü nehyini bilüp Ḥaḳḳ u bātılı aña mümeyyiz eyleye, bu ise ancak ‘ilm ü ‘irfān taḫşīliyle olur ki her aḫkāmu ma‘lūmı idinüp cümle umūrını şer‘-i şerīfe taṭbīḳ itmek-ile maḫhar-ı feyz tevḫīk-i ni‘me’r-Refīḳ ola. Bu mādde dağı geregi gibi risāle-i mezkūrede taşrīḥ olunmağ-ıla ol mecmū‘ay muṭāla‘a vü müşāhedeye [50^b] ihāle olundu.

Biri dağı tevāzu‘dur ki bu ‘amel cümle insāna nāfi‘dür, yüzü yerde olan dā‘imā rıf‘at bulup ḫaḳ aña dem-be-dem ‘izzet iderler, meskenet a‘mālīñ efḫali olmağ-ıla ‘inde’l-Ḥaḳḳ sevgilidür, zīrā ³¹⁰من تواضع رفعه الله ومن تكبر وضعه الله ḫaber-i laṭfī vārid olmuşdur. Tevāzu‘ şāḫibini vāşıl-ı ilā‘lāh ider. Tevāzu‘ ḫahr ile nefsine mālīk dervīş-i sālīk ḫaşletidür. Mütevāzi‘ cümleyi merd-i Ḥüdā vü kendüyi ‘āciz ü ḫaḳīr ve cümleden ednā bilür, bunuñ dağı tafşili *Fethu’l-Hallāk*’da yegān yegān muşarraḫdur.

³⁰⁸ Aclūnī, *Keşfü’l-Hafā*, 2/119 (No. 1900). Meāl: “Kanaat tükenmeyen bir hazinedir.”

³⁰⁹ Aclūnī, *Keşfü’l-Hafā*, 2/74 (No. 1744). Meāl: “Ümmetimin alimleri İsrailoğulları’nın peygamberleri gibidir.”

³¹⁰ Şeybānī, *Müsned*, 18/250 (No. 11724); Benzer rivāyet için bk. Müslim, “Birr”, 69; Tirmizī, “Birr”, 82. Meāl: “Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir, kim de kibirlenirse Allah onu alçaltır.”

Biri daḥı tevbedür ki kişinüñ zünübden pāk olmasına devādur. Dā'imā dilden ve gönülden tevbeyi cüdā itmemek gerekdür hattā ³¹¹ نعم العبد أنه أوّاب kerīmesi [51^a]

sırrına mazḥariyyetle kām-yāb ola, zīrā mazḥar-ı fermūd[e]-i لو لا ك لولا لما خلقت

³¹² ve bā' iṣ-i nüzūli-i kerīme-i ³¹³ وما ارسلناك iken Faḥr-ı 'Âlem şallā'llāhū

te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri beher-rüz yetmiş 'aded istigfār ile imrār-ı vaḳt ü zamān buyurdıkları bu bābda kendilerden mervī ḥadīs-i şeref-terin ile müsebbetdür.

Biri daḥı şabrdur ki cümleden uḥıbb olup nice ta'ab anuñla şıḥḥat-āver olmuşdur. Zīrā Ḥazret-i Perverd-gār-ı 'âlem 'azze şānühū şākir ü şābiri sever ve şemere-i şecere-i maḳşūd āb-ı şabr ile ḥāşıl olur, tā ki zuhūr eyleyen bār-ı şakīlīñ def'ine kudret var iken şabr cümleden a'lādur. Ḥaḳḳ Te'ālā kelām-ı mecīdinde انما يوفى

انّ الله ³¹⁴ [51^b] الصّابرون اجرهم بغير حساب buyurmuşdur. İnsān olan umūrında 'acele itmez,

³¹⁵ العجلة من الشيطان والتّأني من الرّحمن zīrā dinmişdür. Şābiriñ Ḥüdā mu'īni olup

³¹⁶ مع الصّابرين kerīmesi mışdāḳınca luṭf-ı Ḥaḳḳ'ı rāygān müşāhede ider. Menāfi'-i

şabr beyānında intizāru'l-fereci bi's-şabri 'ibādetün vārid olmuşdur, men şabera veşale'l-murādu ve zafera'l-'adüvve mışdāḳınca şābir 'adüvv-i ekber olan nefse gālib olup aḳşā-yı muṭālibe vāşıl olur.

Kıṭ'a: Merd-i 'āḳil her umūrında idüp şabrı şī'ār

Kām-rān olup iki 'ālemde maḳşūdın bulur

Şāhid-i 'ādil yeter eş-şabru miftāḥu'l-ferec

³¹¹ Sâd 38/30. “(Süleyman) ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

³¹² Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, 2/671 (No. 4227); Aclûnî, *Keşfü’Hafâ*, 2/192 (No. 2123). Meâl: “Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.”

³¹³ el-Enbiyâ 21/107. Tam meâl: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

³¹⁴ ez-Zümer 39/10. “Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.”

³¹⁵ Tirmizî, “Birr”, 66. Meâl: “Dikkat ve temkinle hareket etmek Allah’tan, acele etmek ise şeytandır.”

³¹⁶ el-Bakara 2/153. “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”

Höş meşeldür şabr ile dirler қоруқ ҳalvā olur

Neşr: Bunuñ dağı [52^a] tafşilini murād eyleyen nusḥa-i sâbıkaya mürāca‘ at itsün.

Biri dağı taḥammüldür ki feẓā’il-i ‘uẓmādandur. Şol kimesnenüñ ki kārı taḥammül ola iki cihānda yārı Hakk Te‘ālā’dur. Taḥammül sāliki bir şafāya vāşıl ider ki anda nice maqşudı ḥaşıl olur. Sālīke her ne cefā kim vārid ola anı şafā bilüp taḥammül lâzımdur ki ḥattā vāşıl-ı murād ola. Cümle a‘ mālī icrā eylemek qābildür lākin cefāya şabr ü taḥammül qatı müşkildür, lākin vuşlat-ı cānānı ārzū eyleyen sālīke elbette cefāya şabr ü taḥammül gerekdür. Ve dağı sālīke medḥ eyleyene şavāb dimeyüp zemm eyleyene cevāb virmemek gerekdür. Cinānı ḥubb-ı Mevlā ile māl-ā-māl olmaq isteyen sālīkiñ ‘indinde medḥ [52^b] ü zemm bir olmaq gerekdür, nitekim dinmişdür:

Beyt: Medḥ-i aḥbābdan ne aşşı zemm-i düşmenden ne ğem³¹⁷

Fāriğ ü āzādeyim, birdür yanımda medḥ ü zem³¹⁸

Neşr: Pes bu maẓmūn üzere sālīke lâzım olan medḥ idene nice gücenmez ise zemm idene dağı incinmeye. Eger saña nisbet olunan zemm sende mevcūd ise tevbe vü istiğfār eyle ki maḥv ola. Eger sende andan zerre yoğsa ḥamd-ı Ḥüdāyı tekrār eyle, ve saña cefā idene incinüp semend-i ğazaba süvār olmadan ḥazer eyle. Eger ‘abd iseñ Mevlāña ‘ibādet ü t̄ā‘āte muvāzabet eyle, yoğsa dağdağa-i mā-sivāya kulaq tutup işğā itme! Ve dağı t̄ā‘at-bīn olmadan ḥazer lâzımdur ki

Beyt: [53^a] Cürmüne mu‘terif olan miskīn

Yegdür andan ki ola t̄ā‘at-bīn

Neşr: Dinmişdür ve dağı ‘ibād-ı müslimīne bu kıt‘a-i bī-naẓīriñ maẓmūn-ıla ‘amel her ḥālde vācibdür.

Qıt‘a: Tevbe ile olur deyü sākıt

İrtikāb-ı günāh ider ğāfil

³¹⁷ Vezin gereği “gam” kelimesi ikinci mısradaki “zemm” ile uyum sağlaması için “gem” diye okunmuştur.

³¹⁸ Vezin gereği “zemm” kelimesi ilk mısradaki “gem” ile uyum sağlaması için “zem” diye okunmuştur.

Nef'-i tiryāke i' timād idüp

Māra mı şokdurur özin 'āķil?

Zīrā 'ulemā şevb-i mağsüle teşbīh itmişlerdür ki tafşīli nüşha-i sābıkātü'z-zikrde meşūrdur.

El-bābü's-şānī ve 'aşer: Fī beyāni nefsi'l-muṭma'inne.

Ḥafī vü setīr olmaya ki Ḥüdāya qarīb ve 'inde'llāh ḥabīb olan bu maḳāmdur. Cümleye imānı kāmīl olmağ-ıla cānīb-i Ḥaḳdan 'aṭāyā-yı 'uzmāya mazḥar ü nā'il olmuşdur. Her kemāl ile ehl-i kemāl olmağ-ıla Ḥaḳḳ Te'ālā ḥazretleri [53^b] bu maḳāmda tecellī eyleyüp sālīk-i şādīḳa müşāhede-i cemāl-i bā-kemāl müyesser olur.

Ülū'l-elbāb oldığı bī-irtiyābdur ki ³¹⁹ يا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

āyet-i kerīmesi ḥiṭāb-ıla kām-yāb olmuşdur. Mertebesini ḥazretde bulup şaff-ı evvelde mazḥar-ı zevḳ ü şafā-yı bī-nihāye olmağ-ıla sābīḳīn ismiyle daḥı be-nām-ı ma'rifetle kendü özin bilmekile ³²⁰ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ

āyet-i kerīmesinde Ḥaḳḳ Te'ālā sābīḳun ³²⁰ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنَ اللَّهِ

bi'l-ḥayrāt tesmiye itmek-ile anı vāşıl-ı 'ālū'l-'āl-ı a'lā-yı derecāt eyledi.

Ma'lūm ola ki sālīkiñ nefsi eger rāzıyye ise rütbe-i marzıyye ḥāşıl [54^a] olup Cenāb-ı Ḥazretten va'd-i kerīm itdiği iḥsān aña vāşıl olur, ya'nī zemīn ü āsmān ve kevn ü mekānda nihān bir şey ḳalmayup cümle ḥicāblar bi'l-küllīye mündefi' vü mürtefi' olur. Vuşlat-ı Ḥaḳḳ'da 'ālī-ḳadr ü 'ālī-cenāb olup leyse fī cübbeṭi sivallāh mefhūmı üzere 'āşīḳ u ma'şūḳ şey'-i vāḥid olur ki fi'l-ḥaḳīḳa 'īd-i ekber ehl-i 'aşḳ olup

Mışrā' : Bugün şol 'īd-ı ekberdür gelür ḳurbāna 'āşīḳlar

Neşr: Mefhūmı budur.

³¹⁹ el-Fecr 89/27-28. “(Allah, şöyle der) Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”

³²⁰ Fâtır 35/32. “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır.”

Cümle-i ef'ālinüñ biri tevekküldür ki mütevekkillik anuñ bünyādı olmağ-ıla dā'imā tevekkül mu' tādıdır. Her kim ki Hüdāya mütevekkildür ber-mışdāk-ı ³²¹ عَلَى اللَّهِ رِزْقَهَا mütevekkil olan kimesne cānib-i [54^b] Hakk'dan zühür iden kıllat ü keşreti hakk bilür. Her umūrında mütevekkil olan kimesneye ³²² وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ kerīmesince Mu'in-i Bārī Te'ālā 'azze şānühü hāzretleridür. Fikr ü mülāhaza olunsa bundan a'lā luṭf olmaz.

Biri daḡı rızādur ki sālīke lāzım olan her kazāya rāzī olmaḡdur. Cemī' umūrında Hakk rızāsını gözetmek cümleye vācibdür, hattā Hāzret-i Hakk daḡı andan rāzī ola. Kula lāzım olan efendisi her ne ki virir ise rāzī olup andan her ne gelür ise ez-dil ü cān teslīm olmaḡdur. Kārı böyle olan kimesneye ni'am-ı firāvān yetişüp 'ākibet menzili cinān ve ³²³ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ sırrına maḡhar olup [55^a] lāyık-ı bezm-i müşāhede-i cānān olur.

Biri daḡı fikretdür ki her kanda naḡar eylese ülü'l-'ibret olmaḡ sālīke lāzım olduḡı gibi, tedbīri 'aḡl ü naḡl ile idüp nefis ile tedbīrdən hāzer itmek vācibdür. Sālīk haḡ olan 'aḡl ile bir sā'at fikr eylese ol sālīke nice 'ulūm-i ḡafıyye münkeşif olur. 'Aḡl, fikr ile nice bābı açup ebvāb-ı 'ulūm ol hālde sālīke cümle münfetih olur. التّفكر ساعة

³²⁴ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الْف سَنَةٍ dinmişdür.

Biri daḡı ḡüsn-i ḡilḡatdür ki cümleden mümtāz olup her kese tevāzu' vü telaṭṭufla i'zāz ü iḡtirām ve ḡarāb olan iḡlīm-i ḡalbi ma'mūr idüp ma'mūr olanı seng-i āzār ile maḡhūr itmeyüp ḡüsn-i edeble tekellüm ve ḡalka ḡüler yüz göstermek [55^b] andan

³²¹ Hūd 11/6. Tam meāl: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah’a ait olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da yazılı)dır.” Metinde الرّزق عَلَى اللَّهِ şeklinde geçmektedir.

³²² et-Talāk 65/3. “Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.”

³²³ *Diyanet Meālî* (Erişim 9 Temmuz 2024), Bakara 2/172. Tam meāl: “Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.” Metinde, âyetin aslında bulunmayan واشربوا kelimesi eklenmiştir.

³²⁴ Benzer rivāyet için bk. Aclūnî, *Keşfü’Hafā*, 1/310 (No. 1004). Meāl: “Bir saat tefekkür, bin yıllık nafile ibadetten daha hayırlıdır.”

‘ibāretdür. ³²⁵تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ maẓmūnıyla ‘amel cümleye lāzım ‘ale’l-ḥuṣūṣ zümre-i sālīkīne vācibdür.

Biri daḡı iḥlāṣdur ki vüçüd ḡālīṣ olmaḡ-ıla bār-ı mehlekeden ḡalāṣ olur. Sālīke her ‘amelde iḥlāṣ gerekdür, niyetle ‘amel ḡālīṣ olduḡda cümle müṣkil münḡall olur. Zīrā ³²⁶انَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ḡadīs-i ṣaḡīḡdür zıddı olan “riyā dīnūñ törpüsidür”³²⁷ deyü ḡadīs-i ṣerīfde vārid olmuṣdur. Kāffe-i mü’minīne vācib olan riyādan ictināb itmekile semt-i ṣalāḡa ‘āzım olmaḡdur.

Mā’lūm ola ki ‘ibāda iḥlāṣ iki vechden lāzımdur: Biri Ḥazret-i Bārī’ye ‘ibādet-i ḡaṣṣ, biri daḡı beyne’l-ḡalāyık her ḡâlde inṣāfla ittiṣāfdur. Tafṣīl üzere bu baḡtlar daḡı risāle-i sābıkada [56^a] muṣarrahdur.

Ef’āl-i muṡma’inneden biri daḡı cüddur ki ehline zāhiren ve bātınen baḡṣ-ı sīm ü zer gerekdür.

Biri daḡı vuṣlata teḡarrubdur ki Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḡḡ cemāl-i ba-kemālī ḡurmetine cümleye ‘aṡa eyleye, Āmīn.

Ḥatimetü’l-kitāb. Ba’zı ıṣṡılāḡ-ı meṣāyık zıkrindedir ki bundan aḡdem *İlhāmü’l-Ḥaḡḡ* tesmiye olunan risālemizde meṣṡūr olan ıṣṡılāḡātdan ba’zıları teberrüken taḡrīr olundu.

Faḡr-ı fenā Ḥaḡḡ’ı bi’z-zāt ṣāhideye dirler. Ḥırḡa-i köhneye ḡāni’ olup ḡūt-ı ḡalīle rāzī olmaḡ-ıla mevt-i aḡzar dirler. Cū’-ı mevt ebyaṣdur, zīrā cū’-ı ḡalbi tenvīre ve bātını tebyīze bā’ıṣdır. Ḳaḡan sālīk cū’ı i’tiyād eylese kemāl-i feṡānet ve vefret-i zekāvetle ḡayy olur. Ṣebe’al-cū’u ṣeḡābün [56^b] yemṡira’l-‘ilmu, ve’ṣ-ṣebe’u ṣeḡābün yumṡiru’l-cehle maḡzāsınca mūrīṣ-i cehldür.

Mevt-i esved ḡaḡḡıñ ezāsına taḡammül ve ṣabra dirler. Bil ki bār-ı cefā-yı ḡaḡḡdan nefste zerre elem-i cerḡ bulmaḡdur ve muṡlaḡ mevt izāle-i hevā-yı nefis ve ifnā-yı

³²⁵ Gazzālī, İhyā, 7/321. Meāl: “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.”

³²⁶ Buhārī, “Bedü’l-vahy”, 1; Ebü Dāvūd, “Talak” 11 (No. 511). Meāl: “Ameller niyetlere göre deḡerlendirilir.”

³²⁷ Ḥadīsın kaynaḡı tespit edilemedi.

şehvât-ı tabî‘ata dirler.³²⁸ موتوا قبل ان تموتوا

raziye ‘anhü Rabbehü’l-Hâlık: “Mevt tevbedür” diyüp فاقتلوا

³²⁹āyet-i kerīmesinde men tābe ilā Rabbihi fe-kaḍ kaṭele nefsehü

buyurmuşdur. Her kim ki nefis ü hevā kaṇtarasından guzer eyleye nefsi ölür, zīrā nefis-i emmāre hevādan ‘ibāretdür, hevā gitdikde ‘ahdinde şābit-kaḍem oldığıçün elest bezmindeki rūḥuñ ‘aynı, ya‘nī kemā-kān rūḥ olur. [57^a] Pes ḥayāt-ı ebediyye bulur ki, kerīme-i ³³⁰ذلکم خیر لکم عند بارئکم فتاب علیکم

yı mu‘ciz-iḥtivā-yı felāḥ ü fevz-iḥtivāsından murād budur.

‘Ayne’l-yaḳīn müşāhede-i ḳalbiyye ile ve ḥadeş-i ḥaḳīḳīyi fi’l-ḥaḳīḳa şühūda dirler. ‘İlme’l-yaḳīn enbiyā vü evliyānuñ beyān itdikleri ‘ilm ü ma‘rifet ile Ḥaḳḳ’ı ma‘rifete itlāḳ olunur. Ḥaḳḳa’l-yaḳīn maḳām-ı cem‘-i eḥadiyyetde Ḥaḳḳ’ı müşāhedeye dirler. Evvelki ḥavāşşıñ, ikinci ‘avāmıñ üçünci eḥaşşu’l-ḥavāşşıñ kārıdır.

Beytū’l-hikme şol ḳalbdür ki aña iḥlāş gālīb ola. Beyt-i muḳaddes şol ḳalbdür ki ḡayra te‘alluḳdan pāk ola. Beyt-i maḥrem şol insān-ı kāmilin ḳalbidür ki aña Ḥaḳḳ’dan ḡayrısı ḥarām ola, ya‘nī beyt ḥāşş-ender-ḥāşş-ı ilāhī olup anuñla [57^b] ṭolmağ-ıla mā-sivādan ḡālī ola. Beytū’l-‘izze şol ḳalbdür ki Ḥaḳḳ’dan fenā buldıḡı ḡālde maḳām-ı cem‘e ulaşa. Taḥaḳḳuḳ-ı ḥaḳḳı her te‘ayyunde bilā-ḳaydin ve lā ta‘yīn müşāhede itmekdür. Ḥaḳḳ Te‘ālā cümleye inşirāḥ-ı ḳulüb ü şudür müyesser itmek-ile füyüzātına maḡhar eyleye, Āmīn.

‘Arş-ı müstevī el-esmā’ü’l-muḳayyededür, kürsī mevzi‘-i emr ü nehydür, Ḳur‘ān ‘ilm-i ledünni-i icmālīdür ki ḥaḳāyıkı cāmī‘ ola. Furḳān şol ‘ilm-i tafşīlīdür ki ḥaḳḳla bātılı ve vucūd ile zıllı ve ḥaḳīḳatle ḡayālī fark eyleye.

Celāl Ḥazret-i İlāhīden nu‘ūt-ı ḳahr, Cemāl Ḥazret-i İlāhīden nu‘ūt-ı raḡmet ü elṭāfdur cem‘u’l-cem‘ fi’l-lāhi Te‘ālā bi’l-küllīye istiḥlākdür. Farḳ bilā-ḥaḳḳ ḡaḳḳa

³²⁸ Aclūnī, *Keşfü’l-Hafā*, 2/350 (No. 2669). Meāl: “Ölmeden önce ölün.”

³²⁹ el-Bakara 2/54. “Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin).”

³³⁰ el-Bakara 2/54. “Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti.”

işâretdür. Ba‘zılar [58^a] “Müşâhede-i ‘ubūdiyyetdür” didiler. Bekā ‘alā külli şey’ kıyāmu’llāhiñ ‘abd-i rü’yetidür.

Gelelim ba‘d-ez-în taşavvufuñ ta‘rīfine ki bu risāle anuñla resīde-i hitām olur. Taşavvufda me‘ānī-i keşīra olup ba‘zı ‘ulemā “Nefsi pāk ya‘nī, fenā ile hāk eylemekdür” didiler. Ba‘zılar “Huşū‘ vü tezellül ü meskenet ü taḥammüldür” ve ba‘zı ‘urefā “Bī’l-küllīye özinden geçüp kelām-ı nādāna incinmemekdür” diyüp, ba‘zı ‘ulemā “Ṭarīḫ-i müstaḫīmden çıkmayup mūcib-i şer‘-i şerīfile ‘āmil olmaḫdur” ve ba‘zı ‘ārifīn ḥadīṣ-i şerīfden istinbāt idüp “Ḥulḫ-ı ḥasenle ittişāfdur” didiler. Kimi “Ḳillet-i menām ü ḳillet-i ṭa‘ām ü ‘ālā zikri’llāh ed-devām”dan ‘ibāretdür, kimi “Terk-i da‘vā [58^b] ve ketm-i ma‘nādur.” Kimi “Terk-i kıl u ḳāl” ve kimi “irādetdür” diyüp Zü’nnūn-ı Mısrī ḳuddise sirruhu: “Taşavvuf, terk-i teşallufdur” demişdür. Ba‘zı vāşılīn “Mā-sivā-yı Ḥaḳḳ’dan nefretdür” diyüp Bısr-i Hāfī ḳuddise sirruhu: “Taşfiye-i ḳalbdür” didi. Lākin Şeyḫü’l-Ekber ḳaddesa’llāhū sirrahu’l-aḫḫar ḫāzretleri

Neşr.³³¹ “Et-taşavvuf, el-vuḳūf ma‘a’l-ādābi’ş-şer‘iyye zāhīran ve bāṭinen ve hiye’l-ḫaḳḳı’l-ilāhiyye” ile ta‘rīf ve Şeyḫ ‘Abdü’l-mecīd es-Sīvāsī ḳuddise sirruhu: “Hüve’l-ittişāfū bi-aḫlāḳı’l-ilāhiyyi ba‘de’l-ḫurūci ‘ani’l-beşeriyyeti ḳaderi’l-vūs‘i” ile ta‘bīr itmişdür.

Bu daḫı ma‘lūm ola ki taşavvuf dört ḫarf olup; Tā: tevbe, Şād: şıdḳa, Vāv: ‘ahde vefāya, Fā: furḳāna işāretdür. [59^a] Şūfī daḫı kezālik dört ḫarf olup Şād: şafā vü şıdḳa, Vāv: vüdde, Fā: furḳān-ı Ḥaḳḳ’a, Yā: bunlarla ittişāfdan şoñra yevm-i vuşlat-ı Ḥaḳḳ’a işāretdür.

Fe-ṭübā li-men ‘amile bi-hāzihi’r-risāleti’l-mübāreketi’l-letī cemī‘u mā cemī‘u fīhe’l-ictihād, mevcūdetun fīhā, ve’s-selāmü ‘alā meni’t-tebe‘a’l-hüdā. Temmet fī āvāni tilke’t-tārīḫ, ‘alā yedi mü’ellifihā, el-‘abdi’l-ḫaḳīri ilā’llāhi’l-meliki’l-mecīd, ‘Abdü’l-‘alīm el-Ḥāc Muḫammed Sa‘īd eş-Şehīr bi-Şehrī efendi-zāde, nāle mā erādehü ve ḡafera’llāhu Te‘ālā li-vālideyhi ve li-cemī‘i’l-mü’mīn. Bi-ḫurmeti men nezele bi-hi rūḫu’l-emīn.

Tārīḫu ihtitāmi hāzihi’l-kitāb li-cāmi‘ ahü’l-ḫaḳīri’l-müftaḳir ilā Rabbihi’l-Vehhāb.

³³¹ Metinde “neşr” ifādesi “ḫāzretleri” kelimesinin önünde yer almaktadır.

Bu kitāb-ı pāk ü ra‘ nā işbu sāl içre bu dem [59^b] çün hitāma irdi, bā-luṭf-i Hüdāvend-i Celīl. Her kim itdi ise naẓar taḥsīn-i bī-pāyān idüp didiler Ḥaḳḳ’ā zihī feyż-i kerem-kār-ı cemīl.

Çıkdı bir ‘ārif didi nāẓırlara tārīḥ için

Oldı kenzü’l-‘ārifīn bil bu kitāb-ı bī-‘adīl

(Hicri) 1168

Fī ğurre-i Ş(a‘bān).

SONUÇ

Araştırmamızın konusunu teşkil eden *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* isimli yazma eser, XVIII. yüzyıl biyografi yazarı ve tarihçisi Şehrîzâde Mehmed Saîd tarafından kaleme alınmış tasavvufî nitelikte bir risâledir. Şehrîzâde'nin hayatını ve eserlerini inceleyen en önemli kaynaklardan biri olan N. Sevinç'in doktora tezinde, müellifin günümüze ulaşan ve ulaşamayan eserleri titizlikle sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada, günümüze ulaşamayanlar arasında zikredilen *Tebru'l-Mesbûk fî-Âdâbi's-Sülûk* adlı eserin yüksek lisans tezimizin konusu olan *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk* ile aynı eser olabileceği düşünülmektedir. Esere, Süleymaniye Kütüphanesi Yazmabağışlar Koleksiyonu'ndaki 8410 numaralı kayıta ulaşılmıştır. Bu tespit, *Tibrü'l-Mesbûk*'un varlığını ve erişilebilirliğini doğrulamıştır.

Tibr'ül-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk, 59+1 varak uzunluğunda ve okunaklı bir risâle olup, tasavvuf yolunun genel esaslarını ve bir tür manevî arınma süreci olan “tezkiye-i nefis”in inceliklerini ele almaktadır. Müellifin kendi ifadelerinden öğrenildiğine göre eser, 1168/1755 yılında Sultan III. Osman'ın saltanatı sırasında tamamlanmış ve dönemin sadrazamı Ali Paşa'ya sunulmuştur. Şehrîzâde, başlangıçta *Tibrü'l-Mesbûk*'un yazılış amacını kısaca açıklayarak, eserde ele alacağı temaları belirlemek üzere bâbları sıralamıştır. Bu yöntem, okuyucunun eserin başından itibaren müellifin yazma gayesi ve eserin içeriği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır.

Tibr'ül-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk'un temel olarak sâliklerin edinmesi gereken erdemler ile kaçınması gereken sıfatların yanı sıra, mürşide itaati ele alan, rehberlik eden ve ahlâkî ilkeleri vurgulayan yapısıyla tarîkatnâme türünün özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Tarîkatnâmelerdeki rehberlik odaklı yaklaşım, bu eserde de dikkat çekmekte; sâlikin manevî yolculuğunda izlemesi gereken adımları, mürşid-mürîd ilişkisi, manevî arınma ilkeleri ve ahlâkî öğütler gibi konular üzerinden açıklamaktadır.

Müellif, çoğu yerde öğretici bir üslûp benimseyerek şeriat, tasavvuf, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, arş, kürsi ve Kur'ân gibi terim ve kavramları ayrıntılı bir şekilde açıklamış, böylece okuyucunun bu kavramların anlam ve önemini derinlemesine kavrayabilmesine zemin hazırlamıştır. Eserin sonlarına doğru ise, farklı âlimlerin

tasavvuf üzerine tanımlarını aktararak bu alandaki çeşitli bakış açılarını ortaya koymuştur.

Halvetiyye tarikatının önde gelen şeyhlerinden Niyazî-i Mısırî ve Abdülmecîd Sivasî'ye ait alıntılara yer vermesi, Şehrîzâde'nin meşrebine ilişkin Halvetî olabileceği yönünde bir çıkarım yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak eserinde bu konuda doğrudan bir açıklama bulunmamaktadır.

Alman tarihçi ve şarkiyatçı F. Babinger, Şehrîzâde'nin çok yönlü bir şahsiyet olduğunu vurgulayarak, onun birçok alanda eser verdiğini belirtmektedir. O; bir tarihçi, biyografi yazarı ve şairdir. Ayrıca ebcedi ustalıkla kullanır ve dinî ilimlere hakimdir. Konuları ele alış biçimi âyet, hadîs, atasözü, deyim ve şiir gibi iktibâslarla ilerleme şeklindedir. Öne sürdüğü fikirlerin hemen hepsini ilgili naslar ve diğer alıntılarla destekler. Âyet ve hadîsleri sıkça kullanmasından ötürü Arapça'ya, Farsça terkiplere bolca yer vermesinden ötürü ise, Farsça'ya vakıf olduğu görülmektedir.

Her ne kadar çalışma boyunca eser, Şehrîzâde Mehmed Saîd'e izâfe edilerek ele alınmış olsa da, daha çok tarihî ve biyografik eserleriyle tanınan Şehrîzâde Mehmed Saîd'in, dervişlere tarîkatın temel esaslarını öğretme amacı taşıyan ve genellikle tarîkat büyükleri tarafından kaleme alınan "tarîkatnâme" türünün özelliklerini haiz *Tibr'ül-Mesbûk fî Tariki's-Sülûk*'un müellifi olarak değerlendirilmesi, onun tasavvufla ilişkisini ve bu alandaki birikimini daha kapsamlı bir şekilde ele almayı gerekli kılan bir konu olarak varlığını sürdürmektedir.

Mukaddime, on iki bâb ve bir de hâtîme bölümünden oluşan eser, bir dervişin manevî yolculuğunu bu on iki bâb çerçevesinde ele almaktadır. Şehrîzâde, bir müridin şeyhine itaat etmesinin farz olduğunu öne sürerek, bunu çeşitli âyet ve hadîslerle delillendirmektedir. Bu bağlamda, eserde en çok öne çıkan temalardan birinin mürşid-i kâmile itaatin önemi olduğu söylenebilir.

Tibrü'l-Mesbûk'a dair dikkate değer bir diğer husus, her ne kadar metnin 22^b varlığında "bu risâlede maksûd îcâzdur" ifadeleriyle eserin kısa tutulmasının hedeflendiği belirtilmiş olsa da, gerek kullanılan iktibâsların fazlalığı gerekse de Şehrîzâde gibi çok yönlü bir müellifin düşünce dünyasını yansıtması sebebiyle zengin bir içeriği hâiz olmasıdır. Bu itibarla, Şehrîzâde'nin üslûbu hakkında Hz.

Peygamber'e atfedilen “cevâmiu'l-kelim” tabirinin kullanılmasının isabetli olacağı tahmin edilmektedir.

Eserde ele alınan temaların önceki çalışmalarıyla desteklenmesi ve okuyucuların daha fazla bilgi için diğer eserlerine başvurmasının teşvik edilmesi, müellifin yazılarında tutarlı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Özellikle belli bir konuyu açıkladıktan sonra okuyucuyu diğer risâlelerine yönlendirmesi, Şehrîzâde'nin yazılarını bir bütün olarak planladığının ve eserleri arasında bağlantılar kurduğunun işaretidir.

Sonuç olarak, *Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, yazıldığı yüzyıla ayna tutan her eser gibi dönemin sosyal, kültürel, edebî ve dinî yapısına dair belirgin ipuçları sunmaktadır. Eser, aynı zamanda devrin insanının tasavvufî düşünce yapısını anlamaya katkı sağlayabilecek unsurlar barındırmaktadır. Bu yönleriyle, dönemin tasavvufî anlayışı ve pratiği üzerine fikir edinmeyi mümkün kılan bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Eserin, dönemin tasavvuf anlayışını yansıtması bakımından gelecekte yapılacak araştırmalar için faydalı bir kaynak olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adlıg, Davut. “Şehrîzâde Mehmed Said Efendi’nin Hayatı ve Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye Eserinin Tahlili”. *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/2022/1 (2022), 110-127.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2365796>

Şehrîzâde Mehmed Said Efendi Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye. İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Şehrîzâde Mehmed Said Efendi’nin Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye’sinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Ebû Abdillâh

Ahmed b.

Muhammed b.

Hanbel eş-Şeybânî.

Aktepe, Mehmet
Münir. “Hekimoğlu Ali Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimoglu-ali-pasa>

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.

Bilici, Faruk. “Şehrîzâde Mehmed Said”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Nisan 2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sehrizade-mehmed-said>

Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Târîh-i Nevpeydâ Metni.
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi,
1974.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ.* thk. Abdülhamîd b. Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetül'l-Asriyye, 1420/2000.

el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye.* thk. Ebû Abdullah es-Surukî - İbrahim Hamdi el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Medhal ilâ İlmi's-Sünen.* nşr. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1437/2017.

Şu'abu'l-Îmân. thk. Abdulali Abdülhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Müsned.* thk. Mahfûz er-Rahmân Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûmi'l-Hikem, 1408/1988 - 1430/2009.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Edebü'l-Müfred.* çev. M. Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 1438/2017.

el-Elbânî, Muhammed. *Mevsûatu'l-Elbânî.* haz. Şâdî Âl-i Numan. 6 Cilt. San'a: Merkezzü'n-Numan, 1431/2010.

Nâsırüddin.

Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maarriif, 1421/2000.

el-Gazzâlî, Ebû
Hâmid Muhammed
b. Muhammed b.
Muhammed b.
Ahmed.

İhyâu Ulûmi'd-Dîn. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1402/1982.

el-Hârizmî, Ebû
Bekr Cemâlüddîn
Muhammed b.
Abbâs et-Taberî.

el-Emsâlû'l-müvelled. Abudabi: el-Mecmaü's-Sekafî, 1424/2003.

el-İsfahânî, Ebû
Nuaym Ahmed b.
Abdillâh b. İshâk.

Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfîyâ. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.

el-Münâvî,
Zeynüddîn
Muhammed
Abdürraûf b.
Tâcil'ârifîn b.
Nûriddîn Alî.

Feyzü'l-Kadîr. 6 Cilt. Mısır: Mektebetü't-Ticâriyye, 1356/1937-38.

el-Useymîn, Ebû
Abdillâh
Muhammed b.
Sâlih b.
Muhammed b.
Süleymân.

Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn. 6 Cilt. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1426/2005.

Emecen, Feridun

“Hilafetin Devri Meselesi Şaban-ı Şifâî ve Şehrîzâde Mehmed

- M. Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar". *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*. haz. Feridun M. Emecen vd. 1/561-574. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2013.
- en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *Müstedrek*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Erkaya, M. Esad. *Tasavvuf ve Hayat*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2021.
- Ersoy, Ersen. "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin (ö.1764/65) Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz Dürer-i Zikr-i Şu'arâ Üzerine". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7 (Ekim 2011), 45-56. <https://doi.org/10.15247/dev.78>
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415/1994.
- Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Târik b. İvazullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, t.y.
- Firyâbi, Ebû Bekir Cafer b. Muhammed b. *Kitâbü'l-Kader*. thk. Abdullah b. Hamd el-Mansur. Riyad: Edvâü's-Selef, 1997.

Hasan.

Heyet. *Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf el-Kütübü's-sitte: Sahîhu'l-Buhârî, Sahîhu'l-Müslim, Sünenü Ebû Dâvûd, Câmiü't-Tirmizî, Sünenü'n-Nesâî, Sünenü İbn Mâce.* Riyad: Dâru's-Selâm, 1420/2000.

Hüdâyî, Azîz
Mahmud. *Tarîkatnâme.* haz. Nevzat Özkan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2014.

İbn Ebî Şeybe, Ebû
Bekr Abdullâh b.
Muhammed. *Musannef.* thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988.

Kaba, Hüseyin. -
Kazancı, Sinan. "Tarîkat-Nâme Türü ve Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Bir Tarîkat-Nâme." *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad)* 7/2 (2023), 389-409.
<https://doi.org/10.30563/turklad.1379306>

Kara, Mustafa. Tasavvuf ve Tarikatler: PDF: İletişim Yayınları, 1922.
<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mehmet.uyar/116176/-%20Tasavvuf%20ve%20Tarikatlar.pdf>

Karatay, Fedhi
Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu.* 3 Cilt. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Keşmîrî,
Muhammed Enver
Şâh Hüseyinî. *el-Arfü's-şezi Şerhu Süneni't-Tirmizi.* 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1425/2004.

Kırkılıç, Ahmet. *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf.* İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.

- Kut, Günay. “Âşık Çelebi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 12 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-celebi>
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Nakşibendi, Şeyh M. Şemseddin Nuriyyi. *İnsanın En Büyük Düşmanı Nefs ve Mertebeleri*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1996.
- Öngören, Reşat. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh--tasavvuf>
- “Tarikat.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarikat#1>
- “Zikir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zikir#1>
- Örge Yaşar, Funda. “Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde ‘Eğitim’ ve ‘Bilgi’ Kavramları Üzerine Düşünceler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/19 (Şubat 2007), 146-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6133/82247>
- Özköse, Kadir. (ed.) *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.

Rengibeyaz,
Ahmet. *Tibrü'l-Mesbûk fî Beyân-ı Cihâd-ı Gâziyân-ı Cezâir ve'l-Mülûk Adlı Yazma Eserin Türkçe'ye Aktarımı ve Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Saklan, Bilal. “Ebû Tâlib El-Mekkî (386/996) ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1996), 67-123.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19714/210672>

Sami, Şemseddin. *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

Sevinç, Nurten. *Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ) Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Sürgit, Aslı. *Gül-i Zibâ Zeyl-i Hâdikatü'l-Vüzerâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 194.

Kurretü'l-Ebsâr (Târîh-i Nevpeydâ). Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye, 192.

Metnü't-Tevârih. St. Petersburg: Saint Petersbourg Şarkiyat Enstitüsü, Ms. or., B1080.

Tibrü'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 8410, 1a-59b.

Tuhfe-i Mustafaviyye fi Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye.
Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye, 45/555.

- Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Tahir, Mehmed (Bursalı). *Osmanlı Müellifleri*. haz. İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Uludağ, Süleyman. “Nefis.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nefis#1>
- Yazakı, Saeko. *Ebû Tâlib El-Mekkî’de Tasavvuf*. çev. İrfan Kelkitli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Yılmaz, H. Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Yüce, Abdülhakim. *Râzî’nin Tefsirinde Tasavvuf*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Yücer, Hür Mahmut. “Vakıa.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakia--tasavvuf>

<http://www.kubbealtilugati.com/>

<http://www.otukensozluk.com/>

<http://www.hasenat.net/>

<https://www.hadisveritabani.info/>

<https://www.almaany.com/>

<https://osmanlica.github.io/>

EKLER

EK 1: *Tibru'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 8410, 1^b-2^a varacağı.

EK 2: *Tibru'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, Süleymaniye Kütüphanesi,
Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 8410, 2^b-3^a varacağı.

EK 3: *Tibru'l-Mesbûk fî Tarîki's-Sülûk*, Süleymaniye Kütüphanesi,
Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 8410, 58^b-59^a varağı.

